

L. CAECILII FIRMIANI
LACTANTI,

De mortibus persecutorum,
LIBER;

Cum Notis

JOHANNIS COLUMBÆ /

AD

Perillustrem & Magnificum VIRUM,
GISBERTUM CUPERVM,

Ab Ordinibus Transilvaniae ad Illustrissimorum
& Præpotentium Fœderati BELGII Ordinum
Conventum Delegatum, Inclytæ Reipub.

DAVENTRIENSIS CONSULEM.

A B O Æ,

Excudit JOHANNES WINTER, S. R., M. C. C. LXXXIV
in Finlandiâ Typogr. Anno 1684.

PERILLUSTRI & AMPLISSIMO
VIRO,

Dn. GISBERTO
CUPERO,

Ab Ordinibus Transsylvaniæ
ad Illustrissimorum & Præpot: Fœd: Belgii
Ordinum Generalium Conventum Delegato,
Inclytæ Reipub. Daventriensium
Consuli,

JOHANNES COLUMBUS

S. P. D.

Icet in Patriâ quoque meâ gaudam dari magnas & illustres animas, quæ bonas litteras ament & recipiant perbenignè, modisque multis conatus etiam meos foveant atque ornent: præsens tamen hoc opusculum suâ sponte procul ab hoc solo, trans mare nimirum, & in sinus Tuos Vir Amplissime, evolare dicam an redire festinabat. Ego certe nisi hoc, quicquid est, Tibi misissem primo, nomenque Tuum illustrissimum frons ipsa ut

):(2

præ-

præferret curassem, gravia quidem crimina aliquot effugere vix posse mihi videbar. Nam aut plagiarius forem, qui debito Tibi corpori iniecissem manus; aut peculatu quodammodo tenerer, vel etiam sceleri quadruplatoris adfinis existerem, si tot præclaras res Tuas, publicis destinatas usibus, privatim sub titulum avertissem. Animi quidem ingrati notam, bonis omnibus æque invisam & detestabilem, nequaquam evitaſsem, Tibi operæque & auxilio Tuo profectus hic meos nisi referrem acceptos. Nondum mihi satis certum fixumque erat editionis consilium, cum Tu modo scriptum hoc Lactantii laudans, modo emendationes meas, alias probans alias regens & reducens in viam; observationes denique Tuas communicans, quæ per se etiam, ac solæ quantumvis editioni meæ conciliarent pretium; ut insisterem cæptis perfecisti. Atque hæc inter maximas curas & negotia, quibus populorum salus continetur, quibusque Te muneris amplissimi partes plerumque dstringunt, mei causâ facere non gravatus es. Denique editionis Britannicæ exemplum,
dix

diu sed frustra nostris à bibliopolis expectatum, à publico tabellario mihi ut adferretur, per consuetam Tibi beneficentiam effectum est. Non mirum igitur, si nemini prius quam Tibi qualescunque has curas meas, imo & tuas multo feliciores, totumque adeo opusculum hoc, constitui mittere: fas etiam & æquum fuit, primo ex aditu lectores, quid cuique debitori sint, ut cognoscerent. Cæterum editio ipsa si minus elegantia Tuæ satisfacit, oro absentia meæ condones; per quam præterea vereor factum esse, ut quædam serius missa, dilata sint in tempus aliud. Hoc vero fore propediem, quo liceat & illa proferre in lucem, spei non nihil superest. Nihil certè eorum vitio meo periisse, quorum me participem facere dignata est summa bonitas Tua, dum vivam, notum testatumque facere, Deo bene juvante, laborabo. Vale, vir insignis, & conatus meos consule boni. Scrib. Upsalia, prid. Kal. Jul. A. cl. lxxiv.

):(3

LECTO-

LECTORI BENIVOLO S:

*& quo tempore Vir quidam illustri-
 bus hoc opusculum, cui La-
 ctantium auctorem non dubie
 videbatur inscribere, libros in-
 ter publicam in lucem tunc prodeuntes, non
 gravabatur mihi indicare; arsisse me fa-
 teor studio non levi penitus illud cogno-
 scendi. Cumque tandem, ut una cum ce-
 teris à Cl. Baluzio editis voluminibus affer-
 retur, perfecissem; res exspectationi non ma-
 le respondere, nec à candido illo & terso
 orationis Lactantiana filo scriptio hac ab-
 horrere visa est: multaque alia, preser-
 tim vero raritas rerum, & cum narratio-
 nibus aliorum vel fida convenientia, vel
 discrepantia etiam minus nonnunquam
 suspecta, fidem aliquam faciebant, mer-
 cem non vanam tanto sub nomine vendita-
 ri. Sed & genus hoc apud antiquos usur-
 patum reperisse me putabam; ut in tri-
 bus illis C. Fannii libris, quibus ille nar-
 ravit exitus occisorum aut relegatorum
 à Nerone: quos C. Plinius minor lib. 5.
 Epist. 5. subtiles, diligentes & Latinos
 vocat, atq; inter sermonem historiamq;
 medios. Idque genus Trebellius Pollio
 secu-*

securus etiam videtur, qui scriptos sibi li-
bro plures, non historico nec disertis,
sed pedestri eloquio ait, satis quidem
modeste. Agnovi praeterea quaedam de-
sumta ex libris Biblicis, secundo praefer-
tim Macchabeorum, (quem librum post
Christi tempora confectum arbitror, tem-
poribus persecutionum; fidem ejus certe
in historiis laborare diu est quum nota-
verunt eruditi) item ex B. Cypriano pa-
trumq; aliis, quae pro facultate mea pas-
sim indicare studui. De eodem hoc opu-
sculo, quod B. Hieronymus simplice titu-
lo, DE PERSECUTIONE, designat, quo
modo Tertulliani librum memorat, quem
ipse paullo fusius DE FUGA IN PERSE-
CUTIONE inscribit, agam, si DEO visum
fuerit, prolixius olim; praesertim si meas
in manus pervenerint subsidia haecenus
quidem frustra quaesita; uti Joannis Sa-
resberiensis opusculum argumenti ejus-
dem, de quo ipse, Polycratici, seu de Reg-
is Curialium lib. 8. cap. 20. p. m. 1648.
Libellus, inquit, qui de exitu tyrannorum
inscriptus est, quid de tyrannis sentiam
plenius poterit aperire, diligenter tamen
compendio, &c. Sed ille libellus an ex-
):(4 per

stet, satis liquido me non scire fateor: si
exstat, spero inde lucis nonnihil accessurum
huic presenti. Contendenti mihi prae-
terea haec cum Lactantianis jam olim vul-
gatis pluscula fateor occurrisse, qua conve-
nire viderentur: ex quibus ea, qua minus
operose poterant excerpi, locis apposui (si
quid video) aptis & perquam similibus;
ut horum sylvula vel iudicium ex collatio-
ne facere volentibus praesto esset, vel ju-
ventuti prodesset, una cum rebus memo-
rabilibus sermonis ubique purioris venan-
ti vestigia. Nequeo tamen dissimulare,
usq; & usq; oggessisse auribus sese veterem
Epicharmi cantilenam, ΝῆϞς ἔ μέρνο',
αἰσιεῖν. Inprimisq; optabam, uti me de
manuscripto tantum servante thesaurum
plura docuisset Cl. Baluzius; praesertim ubi
latuerit ante hac, & cujus hominis aut
societatis armario relicto in illustrissimi
Colberti migraverit Bibliothecam. Obver-
gantur animo etiam cogitationes alie
ut ferè ducentes. Illam orationis La-
tantiana imaginem, forsitan labore sum-
mo adumbratam, illos rerum insignes ap-
paratus, quasi scenam quandam ad ca-
ptandos adplausus, videri posse compositos.

7
tos. In ipso codice quedam arte sordidata,
arrosa, pertusa, omnia ad ementiendum
vetustatis habitum. Jam olim similes fa-
bulas dedisse ambitionem illorum, qui o-
tio abundantes, vel effingere aliena in-
genia & facultates, vel sub eorum nomini-
bus illudere aliorum credulitati gestie-
bant. Hec & alia hujus generis prope
victa tamen fateor ab iis, qua parti fa-
vebant adversa. Videbam Cl. Baluzii fi-
dem & candorem, non minus quam eru-
ditionem, à viris emuncta naris lauda-
ri. Viros dein laudis rara bus magis
propendere deprehendi, ut ludos hinc ta-
les fieri minus credant. Plurimum quoq;
valuit rerum alibi non temerè invenien-
darum (de quibusdam loquor) prestan-
tia, aliaque non levis momenti. Qui-
bus fultus erectusq; institi captis, & ut
aliquid etiam bis, quod haberent, da-
rem, qui sublatas vetustatis maculas &
alia ejus generis, penè eodem loco pen-
nunt, quo reduviarum & praesegminum
curam. Verum hac celerius deproperata
postquam illustrissimi D. Cuperi Episto-
la advenère, tandemq; etiam Oxoniensis
editio, saltem paucos, & harum rerum
magis

magis gnaros, criticas velitationes non re-
jecturos confisus, ea perfeci, qua hic
vides. Fruere his, si videtur, mi Lector;
majora autem & magis exquisita ab his
expectata, quibus senescentia jam litera-
rum studia majore successu reducere ac
reformare datum est. Quos inter cele-
berrimum Gravium habes, cujus in hoc
opusculum emendationes promissas, avi-
dè & prope impotenter expecto. In me-
moratâ editione Britannicâ non tam do-
leo quaedam D. Cuperi meissz conjecturis
præcepta, quam letor, & his ipsis, con-
currentibus magnorum hominum studiis,
accedere robur & fidem, scriptoq; ipsi au-
thoritatem. Emendationes illas nunc ex-
cerpere non vacat: fiet hoc, uti spero,
propediem, aliq; in schedio pluribus eas
impertiar. Adolescentes vero, ne quid
erroris ex his imbibant, si quando hic
auctor nimium in studium armorum &
militia, quod in Diocletiano necessarium
fuit, invehitur, meminerint, Lactantium
alibi gravissimo errore bella inter Chri-
stianos in totum damnare. Vide lib. VI.
cap. XX. p. m. 618. Quis igitur eum in
re tam absurda sequi velit ducem? sed
de his

de his fortasse atibi agam pluribus. Interim vale, mi Lector, & quam expectas ipse ab aliis, mihi, sicubi lapsus sum, veniam indulge.

DE
LIBRO HOC
TESTIMONIA ET JUDICIA
ALIQVOT.

Hieronimus in Ecclesiasticorum Scriptorum Catalogo, inter cætera Lactantii opera memorat, DE PERSECUTIONE LIBRUM UNUM. Sequuntur Hieronymum Freculphus, Honorius Augustodunensis, Abbas Trithemius, & alii.

Ex litteris Nicolai Heinsii, datis Viennæ ad Leccam, Anno 1680. a. d. 20. Jan. ad J. C. Upsaliam.

E Galliâ libros complures haudquam contempnendos nuper accepi atque in his elegantissimum Lactantii opusculum, de ferali ac violento exitu Cesarum Romanorum, qui ab imperio Neronis ad sua tempora Christianos essent persecuti. Hunc Cl. Baluzius Miscellaneorum suorum volumini insertum primus publicavit, Ex

Ex litteris Gisberti Cuperi ad Constantinum Hugenum, Celsissimo & Serenissimo Arausionensium Principi a secretis, a d. III. Cal. Jan. Anno 1682.

Lactantii ille liber elegans admodum est; & quia novitate rerumque clarissimarum diversitate mihi placebat mirum in modum, cepi varia loca diligentiori examine excutere, &c.

Idem in litteris ad J. C. scriptis Hagæ Com, V. Non. oct. anno eodem.

Quod de Lactantio edendo cogitas, rectè facis; est enim libellus ejus dignus, qui ab adolescentibus legatur etiam, ut jam à teneris videant, CHRISTUM DEUM ter optimum & ter maximum, verum esse SOSPITATOREM, DEFENSOREM, PROPUGNATOREM, TUTATOREM & CONSERVATOREM (qui tituli ementitis gentilium diis dantur immo) Ecclesiæ, quam sanguine suo redemit.

Stephanus Baluzius in Præfatione Miscellaneorum libri secundi.

Damus tibi, lector, secundum Miscellaneorum nostrorum librum, in quo primum

Coni-
re-
e-
m
-
n
ri
z
),
,
t
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
o
m

primum, jure meritoque locum obtinet
liber Lactantii de mortibus Persecuto-
rum, nunc primum editus ex vetu-
stissimo codice Ms, Bibliothecæ Colber-
tinæ; de cujus libri præstantiâ non o-
pus est plura dicere in præsentiarum,
cum abunde huic argumento satisfactum
fit in Notis ad illum nostris.

Idem initio Notarum: Inter multos
ac varios codices manuscriptos, quos vir
literarum ac literatorum amantissimus, &
in omni genere laudis excellentissimus,
JOANNES BAPTISTA COLBERTUS,
in publicam studiorum utilitatem, ex o-
mni Europâ, Asiâ, Africâ comparavit,
reperitus est unus auro contra æstimandus,
in quo continetur Lucii Cæcilii Fir-
miani Lactantii liber de persecutio-
ne, &c.

Ludovicus Moreri in Lexico Histori-
co, edito Gallicâ linguâ, Lugduni An-
no 1681.

M. Baluze a publié dans le II. Volume
de ses melanges un traite Lactance,
que nous avons perdu. C' est le livre a
Donat Confesseur De Mortibus Persecu-
torum. Il y a ajoutè de tres-belles No-
tes de sa fason. Anto.

Antonius Pagi in 'Dissertatione Hypatica seu de Consulibus Cæsareis, hujus libri testimonia passim vocat ad partes, neque usquamquin sit Lactantii dubitat.

Ex præfatione ad Lectorem,
in editione Oxoniensi.

Exhibemus scilicet Lactantii nostri librum de mortibus persecutorum, auro contra æstimandum, quem per plus mille annos desideratum, Eruditissimi Baluzii studio, nuperrimè recepimus. Eumque male multatum, & lacunis sæpius biulcum, partim ex nostris, partim doctissimorum virorum, Episcopi Asaphensis, & Isaaci Vossii, conjecturis subinde restituimus. &c.

LUCII CÆCILII
FIRMIANI LA-
CTANTII

LIBER AD DONATUM CON-
FESSOREM, DE MORTIBUS
PERSECUTORUM.

Udivit Dominus orationes tu-
as, Donate carissime, quas in
conspectu ejus, per omnes
horas totâ die, fundis; cete-
rorumque fratrum nostrorum, qui glori-
osâ confessione sempiternam sibi coro-
nam, pro fidei suæ meritis, quæserunt.
Ecce, additur his omnibus adversarius;
&, restitutâ per orbem tranquillitate,
profligata nuper ecclesia rursus exsurgit,
& majore gloriâ templum Dei, quod ab
impiis fuerat eversum, misericordiâ Do-
mini fabricatur. Excitavit enim Deus
Principes, qui Tyrannorum nefaria & cru-
enta imperia resciderunt, humano ge-
neri providerunt, ut jam, quasi discusso
transacti temporis nubilo, mentes omni-

A

um

um pax jucunda & serena lætificet. Nunc post tantæ tempestatis violentos turbines, placidus aër, & optata lux refulsit. Nunc placatus servorum suorum Deus, jacentes & afflictos cœlesti auxiliò sublevavit. Nunc mœrentium lacrymas, extinctâ impiorum conspiratione, detersit. Qui adversari erant Deo, jacent; qui templum sanctû everterant, ruinâ majore ceciderûnt; qui justos excarnificaverant, cœlestibus plagis & cruciatibus meritis nocentes animas profuderunt. Distulerat enim pœnas eorum Deus, ut ederet in eos magna & mirabilia exempla, quibus posterî discerent, & Deum esse unum, & eundem mortem, dignâ ultione, superbis & impiis ac persecutoribus irrogare. De quo exitu ***** testificari placuit, ut omnes, qui procul moti fuerunt, vel qui p ***** tui sunt, scirent quatenus virtutem ac majestatem suam in ***** dis delendisqve nominis sui hostibus Deus summus ostenderet ***** est, si à principio, ex quo est Ecclesia constituta, qui fuerunt auctores ***** & quibus pœnis in eos cœlestis judicis severitas vindicaverit, exponam.

II. Ex.

II. *Extremis temporibus TIBERII CÆSARIS, ut scriptum legimus, Dominus noster Jesus Christus à Judæis cruciatus est, post diem decimum kalendarum Aprilis, duobus Geminis Consulibus. Cum resurrexisset die tertio, congregavit discipulos, quos metus comprehensionis ejus in fugam verterat, & diebus quadraginta cum his commoratus, aperuit corda eorum, & scripturas interpretatus est, quæ usque ad id tempus obscuræ atque involutæ fuerant. Ordinavitque eos & instruxit ad prædicationem dogmatis ac doctrine suæ, disponens testamenti novi solemnem disciplinam. Quo officio repleto, circumvolvit eum procella nubis, & subtractum oculis hominum rapuit in cælum. Et inde discipuli, qui tunc erant undecim, assumptis in locum Judæe proditoris Matthiæ & Paulo, dispersi sunt per omnem terram ad Evangelium prædicandum, sicut illis Magister Dominus imperaverat, & per annos XXV, usque ad principium Neroniani imperii, per omnes provincias & civitates Ecclesiæ fundamenta miserunt. Cumque iam Nero imperaret, Petrus Romam advenit, & editis quibus-*

dam miraculis, que virtute ipsius Dei, datâ sibi ab eo potestate, faciebat, convertit multos ad justitiam, Deoq; templū fidele ac stabile collocavit. Quâre ad Neronem delatâ, eum animadverteret, non modò Roma, sed ubique cotidie magnam multitudinem deficere à cultu idolorum, & ad religionem novam damnatâ vetustate transire, ut erat execrabilis ac nocens tyrannus, profiliivit ad excidendum cœleste templum, delendamque justitiam; & primus omnium persecutus Dei servos, Petrum cruci adfixit, & Paulum interfecit. Nec tamen abiit impunè. Respexit enim Deus vexationem populi sui. Dejectus itaque fastigio imperii, ac devolutus à summo Tyrannus impotens, nusquam repente comparuit, ut nè sepultura quidem locus in terrâ tam mala bestia appareret. Unde illum quidam deliri credunt esse translatum, ac vivum reservatum, Sibyllâ dicente, matricidam profugum à finibus esse venturum, ut, quia primus persecutus est, idem etiam novissimus persequatur, & antichristi precedat adventum ** nefas est credere, sicut duos Prophetas vivos esse translates in ultima *** initiū Christi an-

Etum

Etum ac sempiternum cum descendere coeperit ***** pronuntiant, eodem modo etiam Neronem venturum putant **** cursor diaboli ac pravius sit venientis ad vastationem terræ & humani generis everisionem.

III. Post hunc, interjectis aliquot annis, alter non minor tyrannus ortus est; qui cum exercebat invisam dominationem, subditorum tamen cervicibus incubavit quam diutissime, tutusque regnavit, donec impias manus adversus Dominum tenderet. Postquam verò ad persequendum justum populum, instinctu demonum, incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit pœnas. Nec satis ad ultionem fuit, quod est interfectus domi. Etiam memoria nominis ejus erasa est. Nam cum multa mirabilia opera fabricasset, cum Capitolium aliâq; nobilia monumenta fecisset, Senatus ita nomen ejus persecutus est, ut neq; imaginum, neq; titulorum ejus, relinqueret ulla vestigia; gravissimis decretis etiâ mortuo notam inureret, ad ignominiam sempiternam. Rescissis igitur actis tyranni, non modò in statum pristinũ Ecclesia restituta est, sed etiam multò clariùs ac floridiùs enituit: secutisq; tẽ

peribus, quibus multi ac boni Principes Romani imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa, manus suas in orientem occidentemque porrexit: ut jam nullus esset terrarum angulus tam remotus, quò non religio Dei penetrasset; nulla denique natio tam ferè moribus vivens, ut non suscepto Dei cultu ad justitiæ opera mitesceret. Sed enim postea longa pax rupta est.

IV. Extitit enim post annos plurimos execrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam. Quis enim justitiæ, nisi malus, persequatur? Et quasi bujus rei gratiâ pro-vectus esset ad illud principale fastigium, furere protinus contra Deum cœpit, ut protinus caderet. Nam profectus adversum Carpos, qui tum Daciam Mœsiamque occupaverant, statimque circumventus à barbaris, & cum magnâ exercitus parte deletus, nec sepulturâ quidem potuit honorari; sed exutus ac nudus, ut hostem Dei oportebat, pabulum feris ac volucribus jactavit.

V. Non multò post VALERIANUS quoque, non dissimili furore correptus, impias
ma-

manus in Deum intentavit, & multū, quamvis brevi tempore, iusti sanguinis fudit. At illum Deus novo ac singulari pœna genere adfecit, ut esset posteris documentum, adversarios Dei saepe dignam scelere suo recipere mercedem. Hic captus à Persis, non modò imperium, quo fuerat insolenter usus, sed etiam libertatem, quam ceteris ademerat, perdidit, vixitque in servitute turpissimè. Nam Rex Persarum Sapore, qui eum ceperat, si quando libuerat aut vehiculum ascendere, aut equum, inclinare sibi Romanum iubebat ac terga prabere, & imposito pede super dorsum eius, illud esse verum dicebat, exprobrans ei cum risu, non quod in tabulis aut parietibus Romani pingere. Ita ille dignissimè triumphatus, aliquandiu vixit, ut diu barbaris Romanum nomen ludibrio ac derisui esset. Etiam hoc ei accessit ad pœnam, quod cum filium haberet imperatorem, captivitatis suae tamen ac servitutis extremae non invenit ultorem; nec omnino repetitus est. Postea verò quàm pudendam vitam in illo dedecore finivit, direpta est ei cutis, & exuta visceribus pellis, infecta rubro colore, ut in

templo barbarorum Deorum, ad memoriam clarissimi triumphi, poneretur, legatisque nostris semper esset ostentui, nè nimium Romani viribus suis fiderent, cum exuvias capti principis apud Deos suos cernerent. Cum igitur tales pœnas de sacrilegis Deus exegerit, nonne mirabile est, ausum esse quemquam postea, non modò facere, sed etiam cogitare adversus Majestatem singularis Dei, regentis & continentis universa?

VI. AURELIANUS, qui esset natura vesanus & præceptis, quamvis captivitatem Valeriani meminisset, tamen oblitus sceleris ejus & pœnae, iram Dei crudelibus factis laceffit. Verùm illi nè perficere quidem, quæ cogitaverat, licuit, sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Non dum ad provincias ulteriores cruenta ejus scripta pervenerant, & iam Cænostrurio, qui locus est Thracia, cruentus ipse humi jacebat, falsâ quadam suspitione ab amicis suis interemptus. Talibus & tot exemplis cœrceri posteriores tyrannos oportebat. At hi non modò territi non sunt, sed audaciùs etiam contra Deum confidentiùsque fecerunt.

VII. DIO-

VII. **DIOCLETIANUS**, qui scelerum inventor & malorum machinator fuit, cum disperderet omnia, nec à Deo quidem manus potuit abstinere. Hic orbem terræ, simul & avaritiâ & timiditate, subvertit. Tres enim participes regni sui fecit, in quatuor partes orbe diviso, & multiplicatis exercitibus, cum singuli eorum longè majorem numerum militum habere contenderent, quàm priores Principes habuerant, cum soli rempublicam gererent; Ad eo major esse cœperat numerus accipientium quàm dantium, ut enormitate indictionum consumptis viribus colonorum, desererentur agri & cultura verterentur in silvam. Et, ut omnia terrore complerentur, provincia quoque in frustra concise, multi præfides & plura officia singulis regionibus ac penè jam civitatibus incubare, item rationales multi & magistri & vicarii Præfectorum, quibus omnibus civiles actus admodum rari, sed condemnationes tantùm & proscriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium, non dicam, crebra, sed perpetua, & in exactionibus injuria non ferenda, Hac quoque tolerari possunt

possunt; quae ad exhibendos milites spectant. Idem insatiabili avaritiâ, thesauros nunquam minui volebat, sed semper extraordinarias opes ac largitiones congregabat, ut ea, quae recondebat, integra atque inviolata servaret. Idem cum variis iniquitatibus immensam faceret caritatem, legem pretiis rerum venalium statuere comatus est. Tunc ob exigua & vilia muldus sanguis effusus, nec venale quicquam metu apparebat, & caritas multò deterius exarsit, donec lex necessitate ipsâ, post multorum exitium, solveretur. Huc accedebat infinita quaedam cupiditas edificandi, non minor provinciarum exactio, in exhibendis operariis & artificibus, & plaustris omnibus, quaecunque sint fabricandis operibus necessaria. Hic basilica, hic circus, hic moneta, hic armorum fabrica, hic uxori domus, hic filia. Repentè magna pars civitatis exceditur. Migrabant omnes cum conjugibus & liberis, quasi urbe hostibus captâ. Et cum perfectâ hac fuerant cum interitu provinciarum, non rectè facta sunt, aiebat; alio modo fiant. Rursus divi ac mutari necesse erat, iterum fortasse casu-

caſura. Ita ſemper dementabat, Nicomediae ſtudens urbi Roma coequere. Jam illud prætereo, quàm multi parierint, poſſeſſionum aut opum gratiâ. Hoc enim uſitatum, & ferè licitum, conſuetudine malorum. Sed in hoc illud fuit præcipuum, quod ubicunq; cultiorem agrum viderat aut ornatius ædiſcium, jam parata domino calumnia & pœna capitalis, quaſi non poſſet rapere aliena ſine ſanguine.

VIII. Quid frater ejus MAXIMIANUS, qui eſt dictus Hercuſius? non diſſimilis ab eo. Nec enim poſſent in amicitia tam ſideli coherere, niſi eſſet in utroque mens una, eadem cogitatio, par voluntas, aqua ſententia. Hoc ſolum differebant, quod avaritiæ minori altero fuit plus, majori verò minus, ſed plus timiditatis, plus verò animi, non ad benè faciendum, ſed ad malè. Nam cum ipſam imperii ſedem teneret Italiam, ſubjacerentque opulentiſſimæ provinciæ, vel Africa, vel Hiſpania, non erat in cuſtodendis opibus tam diligens, quarum illi copia ſuppetebat. Et cum opus eſſet, non deerant locupletiffimi Senatores, qui ſubordinatis iudiciis affectaſſe imperium

pariū dicerentur, ita ut effoderentur assidue lumina Senatus. Cruentissimus fiscus male partis opibus affluebat. Jam libido in homine pestifero non modò ad corrumpendos mores, quod est odiosum ac detestabile, verum etiam ad violandas primorū filias. Nam quacumq; iter fecerat, avulsa à conspectu parentum virgines, statim praesto. His rebus beatum se judicabat; his constare felicitatem imperii sui putabat, si libidini & cupiditati male nihil denegaret. Constantium praetereo, quoniam dissimilis ceterorum fuit, dignusque qui solus orbem teneret.

IX. Alter verò MAXIMIANUS, quem sibi generum Diocletianus asciverat, non his duobus tantum, quos nostra tempora senserunt, sed omnibus, qui fuerunt, malis peior. Inerat huic bestia naturalis barbaries, efferitas à Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus transdaniubiana, infestantibus Carpis, in Daciam novam, transjecto amne, confugerat. Erat etiam corpus moribus congruens, status celsus, caro ingens & in horrendam magnitudinem diffusa & inflata. Denique, &

ver-

verbis, & actibus, & aspectu., terrori omnibus ac formidini fuit. Socer quoque eum metuebat acerrimè. Cujus timoris hac fuit causa. Narsaus Rex Persarum, concitatus domesticis exemplis aui sui Saporis, ad occupandum Orientem cum magnis copiis inibat. Tunc Dioclesianus, ut erat in omni tumultu meticulosus animique disjectus, simul & exemplum Valeriani timens, non ausus est obviam tendere, sed hunc per Armeniam misit, ipse in Oriente subsistens, & aucupans exitus rerum. Ille insidiis suis barbaros, quibus mos est cum omnibus suis ad bellum pergere, multitudine impeditos & sarcinis occupatos, non difficiliter oppressit: fugatoque Narseo rege, reversus cum prædâ & manubus ingentibus, sibi attulit superbiam, Diocletiano timorem. In tantos namque fastus post hanc victoriam elevatus est, ut iam detractaret Caesaris nomen. Quod cum in literis ad se datis audisset, truci vultu ac voce terribili exclamabat: quousq; Caesar? Exinde insolentissimè agere cœpit, ut ex Marte se procreatum & videri & dici vellet, tanquam alterum Romulum; maluitque Romulam

mulam matrem stupro infamare, ut ipse
 diis oriundus videretur. Sed differo de fa-
 ctis ejus dicere, nè confundam tempora. Po-
 stea enim quam nomen Imperatoris acce-
 pit, exuto socero, tum demum furere cœpis
 & contemnere omnia. Diocles enim ante
 imperium vocabatur. Cùm rempublicam
 talibus consiliis & talibus sociis everteret,
 cùm pro sceleribus nihil non mereretur;
 tamdiu tamen summâ felicitate regnavit,
 quandiu manus suas justorum sanguine
 non inquinaret. Quam verò causam per-
 sequendi babuerit, exponam.

X. Cùm ageret in partibus Orientis, ut
 erat pro timore scrutator rerum futura-
 rum, immolabat pecudes, & in jecoribus e-
 orum ventura quarebat. Tum quidam
 ministrorum scientes Dominum, cùm adsi-
 sterent immolanti, imposuerunt frontibus
 suis immortale signum. Quo factò, fu-
 gatis demonibus, sacra turbata sunt. Tre-
 pidabant aruspices, nec solitas in extis no-
 tas videbant, & quasi non litassent, sapius
 immolabant. Verùm identidem mactata
 hostia nihil ostendebant, donec Magister
 ille aruspicum Tagis, seu suspicione, seu vi-
 su

ipse
 de fa.
 Po.
 acce-
 pte
 nte
 am
 et,
 r;
 t,
 e

su, ait, idcirco non respondere sacra, quod
 rebus divinis profani homines interessent.
 Tunc irâ furens, sacrificare non eos tantum,
 qui sacris ministrabant, sed universos, qui
 erant in Palatio, jussit; & in eos, si detra-
 hasset, verberibus animadverti, datiſque
 ad præpositos literis, etiam milites cogi ad
 nefanda sacrificia præcepit; ut, qui non pa-
 ruissent, militiâ solverentur. Hactenus
 furor ejus & ira processit, nec amplius
 quicquam contra legem aut religionem Deû
 fecit. Deinde, interjecto aliquanto tempore,
 in Bityniam venit hyematum, eodemque
 tunc Maximianus quoque Caesar, inflam-
 matus scelere, advenit; ut ad persequendos
 Christianos instigaret senem vanum, qui
 jam principium fecerat. Cujus furoris
 banc causam fuisse cognovi.

XI. Erat mater ejus deorum montium
 cultrix, mulier admodum supersticiosa.
 Quæ cum esset, dapibus sacrificabat penè
 cotidie, ac vicariis suis epulas exhibebat.
 Christiani abstinebant, & illâ cum genti-
 bus epulante, jejuniis hi & orationibus in-
 sistebant. Hinc concepit odium adversus
 eos, ac filium suum, non minus supersti-
 tiosum

riosum, querelis muliebribus ad tollendos
 homines incitavit. Ergo habito inter se
 per totam hyemem consilio, cum nemo ad-
 mitteretur, & omnes de summo statu rei-
 publice tractari arbitrarentur, diu senex
 furori ejus repugnavit, ostendens quàm
 perniciosum esset, inquietari orbem terra,
 fundi sanguinem multorum. Illos libenter
 mori solere. Satis esse, si palatinos tantùm
 ac milites ab eâ religione prohiberet. Nec
 tamen deflectere ipotuit precipitis hominis
 insaniam. Placuit ergo amicorum sen-
 tentiam experiri. Nam erat hujus mali-
 tia: cùm bonum quid facere decrevisset, sine
 consilio faciebat, ut ipse laudaretur: cùm
 autem malum, quoniam id reprehenden-
 dum sciebat, in consilium multos advoca-
 bat, ut aliorum culpa ascriberetur, quic-
 quid ipse deliquerat. Admissi ergo ju-
 dices pauci, & pauci militares, ut dignitate
 antecedeabant, interrogabantur. Quidam
 proprio adversus Christianos odio, inimicos
 deorum, & hostes religionum publicarum
 tollendos esse censuerunt, & qui aliter sen-
 tiebant, insellectâ hominis voluntate, vel
 timente, sive gratificari volentes, in eandem
 sen-

sententiam congruerunt. Nè sic quidem flexus est Imperator, ut accommodaret assensum; Sed Deos potissimum consulere statuit, misitque Aruspicem ad Apollinem Milesium. Respondit ille, ut divina religionis inimicus. Traductus est itaque à proposito. Et quoniam, nec amicis, nec Casari, nec Apollini poterat reluctari, hanc moderationem tenere conatus est, ut eam rem sine sanguine transigi juberet, cum Cesar vivos cremari vellet, qui sacrificio repugnassent.

XII. Inquiritur peragenda rei dies aptus, & felix; ac potissimum Terminalia delignantur, qua sunt ad septimam Kalendas Martias; ut quasi terminus imponeretur huic religioni. Ille dies primus leti, primusque malorum causa fuit, qua & ipsi & orbis terrarum acciderunt. Qui dies cum illuxisset, agentibus Consulatum Senibus ambobus Octavum & septimum, repente adhuc dubia luce ad Ecclesiam profectus, cum ducibus & tribunis & rationalibus venit; & reuulsis foribus, simulacrum Dei quaritur. Scriptura reperta incenduntur, datur omnibus praeda. Rapitur, trepidatur,

par, & securitur. Ipsi vero in speculis (in
 alto enim constituta Ecclesia ex palatio vi-
 debarur) diu inter se concertabant, utrum
 ignem potius supponi oporteret. Vicis-
 sententiâ Diocletianus, cavens ne magno
 incendio facto pars aliqua civitatis arderet.
 Nam multe ac magne domus ab omni parte
 tingebant. Veniebant igitur pretorianâ
 acie structâ, cum securibus & alis ferrâ-
 mentis, & immissi undique, tamen illud
 edidissimum paucis horis solo adaquarunt.

XIII. Postridie propositum est edictum,
 quo cadebatur, ut religionis illius homi-
 nes carerent omni honore ac dignitate, tor-
 mentis subiecti essent, ex quacunque ordi-
 ne ac gradu venirent, adversus eos omnes
 actio caderet; ipsi non de injuriâ, non de
 adulterio, non de rebus ablatis agere pos-
 sent; libertatem denique ac vocem non ha-
 berent. Quod edictum quidam, etsi non
 rectè, magno tamen animo diripuit &
 contempsit, cum irridens diceret, victorias
 Gothorum & Sarmatarum propositas. Sta-
 timque productus, non modo extortus, sed
 etiam legitime coctus, cum admirabili pati-
 entiâ postremo exustus est.

XIV. Sed

XIV. Sed Caesar non contentus est edicti legibus, aliter Diocletianum aggredi parat. Nam ut illum ad propositum crudelissima persecutionis impelleret, occultis ministris palatio subjecit incendium. Et cum pars quadam conflagrasset, Christiani arguebantur velut hostes publici, & cum ingenti invidiâ simul cum palatio Christianorum nomen ardebat, illos, consilio cum eunuchis habito, de extinguendis principibus cogitasse, duos Imperatores domi suae penè vivos esse combustos. Diocletianus vero, qui semper se valebat videri astutum & intelligentem, nihil potuit suspicari; sed irâ inflammatus, excarnificari omnes suos protinus praecepit. Sedebat ipse atque innocentes igne torrebat. Item iudices universi, omnes denique, qui erant in palatio magistri, datâ potestate, torquebant. Erant certantes, quis prior aliquid inveniret. Nihil usquam reperiebatur; quippe cum familiam Caesaris nemo torqueret. Aderat ipse & instabat, nec patiebatur iram inconsiderati senis deflagrare. Sed quindecim diebus interjectis, aliud rursum incendium motus est. Id celerius

animadversum; nec tamen auctor apparuit. Tunc Caesar medio hyemis, profectioe parata prorupit, eodem die contestans fugere se, nè virus arderet.

XV. Furebat ergo Imperator jam non in domesticos tantum, sed in omnes; & primam omnium filiam Valeriam, conjugemque Priscam, sacrificio pollui coëgit. Potentissimi quondam Eunuchi necati, per quos balatum & ipse ante constabat. Comprehenso Presbyteri ac ministri, & sine ulla probatione ad confessionem damnati, cum omnibus suis deducebantur. Omnis sexus & ætatis homines ad exustionem rapti. Nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, & gregatim circumdato igni ambiebantur domestici, alligatis ad collum molaribus mari mergebantur. Nec minus in ceterum populum persecutio violenter incubuit. Nam iudices per omnia templa dispersi, universos ad sacrificia cogebant. Pleni carceres erant. Tormentorum genera inaudita excogitabantur; &, nè cui temere jus diceretur, ara in secretariis ac pro tribunali posita, ut litigatores prius sacrificarent, atque ita causas suas dicerent.

rent. Sic ergo ad iudices, tanquam ad deos, adiretur. Et jam literæ ad Maximianum atque Constantium commeaverant, ut eadem facerent. Eorum sententia, in tantis rebus, expectata non erat. Et quidem senex Maximianus libens paruit per Italiam, homo non adeo clemens. Nam Constantius, nè dissentire à majorum præceptis videretur, conventicula, id est, parietes, qui restitui poterant, dirui passus est, verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolume servavit.

XVI. Uexabatur ergo uniuersa terra, & præter Gallias, ab oriente usque ad occasum, tres acerbissima bestia seuebant.

Non, mihi si lingvæ centum sint, oraque centum,

Ferrea vox, omneis scelerum comprehendere formas,

Omnia pœnarum percurrere nomina possem,

que iudices per provincias justis atque innocentibus intulerunt. Verùm quid opus est illa narrare, præcipue tibi, Donate carissime, qui præter ceteros tempestatem turbida persecutionis expertus es? nam cum

incidisses in Flaccinum praefectum, non pu-
illum homicidam, deinde in Hieroclem ex
Vicario Praesidem, qui auctor & consiliarius
ad faciendam persecutionem fuit, postremo
in Priscillianum successorem ejus, documen-
tum omnibus invictae fortitudinis prae-
sti. Novies enim tormentis cruciatibus-
que variis subjectus, novies adversarium
gloriosa confessione vicisti. Novem pra-
elii Zabulum cum satellitibus suis debellasti;
novem victoriis seculum cum suis terrori-
bis triumphasti. Quam jucundum illud
spectaculum Deo fuit, cum victorem te cer-
neret, non candidos equos, aut immanes ele-
phantos, sed ipsos potissimum triumphato-
res curru tuo subjugantem? Hic est verus
triumphus, cum dominatores dominantur.
Victi enim tua virtute ac subjugati sunt,
quandoquidem nefanda jussione contempta,
omnes apparatus ac terriculas tyrannica
potestatis fide stabili & robore animi pro-
fligasti. Nihil adversus te verbera, nihil
angula, nihil ignis, nihil ferrum, nihil va-
ria tormentorum genera valuerunt. Adi-
mere tibi fidem ac devotionem nulla vis
potuit. Hoc est esse discipulum Dei, hoc
est

est militem Christi, quem nullus hostis lex-
pugnet, nullus lupus de castris cœlestibus
rapiat, nullus laqueus inducat, nullus dolor
vincat, nullus cruciatus affligat. Denique
post illas novem gloriosissimas pugnas, qui-
bus à te Zabulus victus est, non est ausus ulte-
rius congredi tecum, quem tot praeliis exper-
tus est non posse superari. Et cum tibi pa-
rata esset victrix corona, desit amplius pro-
vocare, nè jam sumeres, quam licet non
acceperis in presenti, tamen integra tibi
pro virtutibus tuis & meritis in regno Dei
reservatur. Sed redeamus ad ordinem
rerum.

XVII. Hoc igitur scelere perpetrato Dio-
cletianus, cum jam felicitas ab eo recessis-
set, perrexit statim Romam, ut illic vicesi-
malium diem celebraret, qui erat futurus
ad duodecesimum Kalendas Decembres. Qui-
bus solemnibus celebratis, cum libertatem
populi Romani ferre non poterat, impa-
tiens & eger animi, prorupit ex urbe
impendingibus Kalendis Januariis, qui-
bus illi nonus consulatus deferebatur. Tre-
decim dies tolerare non potuit, ut Ro-
ma potius, quam Ravenna, procederet

Consul. Sed profectus hyeme, fervente frigore, atque imbribus verberatus, morbum levem ac perpetuum traxit; vexatusque per omne iter, lectica plurimum vehebatur. Sic estate transacta, per circuitum ripe striga Nicomediam venit, morbo jam gravi insurgente. Quodcumque se premi videret, prolatus est tamen ut circum, quem fecerat, deditaret anno post vicennalia repleto. Deinde ita languore oppressus, ut per omnes deos pro vita ejus rogaretur, donec Idibus Decembris luctus repente in palatio, mæstitia & lacryma, judicum trepidatio, & silentium. Totâ civitate jam non modò mortuum, sed etiam sepultum dicebant; cum repente manè postridie pervagari fama quod viveret, domesticorum ac judicum vultus alacritate mutari. Non defuerunt qui suspicarentur, celari mortem ejus, donec Caesar veniret, nè quid forte à militibus novaretur. Quæ suspicio tantum valuit, ut nemo crederet eum vivere, nisi Kalendis Martij prodisset, vix agnoscendus, quippe qui anno ferè toto aegritudine tabuisset. Et ille idibus Decembris morte sopitus

pitus, animam receperat, nec tamen totam. Demens enim factus est, ita ut certis horis insaniret, certis resipisceret.

XVIII. Nec multis post diebus Casar advenit, non ut patri gratularetur, sed ut eum rogeret imperio sedere. Jam conflixerat nuper Maximiano fene, eumque terruerat injecto armorum civilium motu. Aggressus est ergo Diocletianum, primum molliter & amice, jam senem esse dicens, jam minus validum & administranda reipublica inhabilem, debere illum requiescere post labores. Simul & exemplum Nerva proferebat, qui imperium Trajano tradidisset. Ille vero agebat ei indecens esse, si, post tantam sublimis fastigii claritatem, in humilis vita tenebras decidisset, & minus tutum, quod in tam longo imperio multorum sibi odia quasisset. Nerva vero uno anno imperante, cum pondus & curam tantarum rerum vel aetate vel insolentia ferre non quiret, abjecisse gubernaculum reipublica, atque ad privatam vitam redisse, in qua consenuerat. Verum si nomen Imperatoris cuperet adipisci, impedimento nihil esse, quo minus o-

nomes Augusti nuncuparentur. At ille, qui orbem totum jam ipse inhiaverat, cum inde sibi aut nihil prater nomen, aut multum videbat credere, respondit, debere ipsius dispositionem in perpetuum conservari, ut duo sint in republica majores, qui summam rerum teneant, item duo minores, qui sint adjumento. inter duos facile posse concordiam servari, inter quatuor pares nullo modo. Si ipse cedere noluisse, se sibi consulturum, ne amplius minor & extremus esset. Jam fluxisse annos quindecim, in Illyricum vel ad ripam Danuvii relegatus cum gentibus barbaris luctaret, cum alii intra laxiores & quietiores terras delicate imperarent. His auditis senex languidus, qui jam Maximiani senis literas acceperat, scribebatis quacunque loentus fuisset, & didicerat augeri ab eo exercitum, lacrymabundus; fiat, inquit, se hoc placet. Supererat, ut communi consilio omnium Cesares legerentur. Quid opus est consilio, cum sit necesse, illis duobus placere quicquid nos fecerimus? Ita, plane. Nam illorum filios nuncupari necesse est. Erat autem Maximiane
(filius)

(filius) Maxentius, hujus ipsius Maximiani gener, homo perniciose ac male mentis, adeò superbus & contumax, ut neque patrem neque socerum solitus sit adorare. Et ideo utrique invisus fuit. Constantio quoque filius erat Constantinus, sanctissimus adolescens, & illo fastigio dignissimus, qui insigni & decore habitus corporis, & industriâ militari, & probis moribus, & comitate singulari, à militibus amaretur, à privatis & optaretur. Eratque tunc presens, jam pridem à Diocletiano factus Tribunus ordinis primi. Quid ergo fiet? Ille, inquit, dignus non est. Qui enim me privatus contempserit, quid faciet cum imperium acceperit? Hic vero & amabilis est, & ita imperaturus, ut patre suo melior & clementior judicetur. Ita fiet, ut ego non possim facere que velim. Eos igitur oportet nuncupari, qui sint in mea potestate, qui timeant, qui nihil faciant nisi meo jussu. Quos ergo faciemus? Severum, inquit, illumne saltatorem, temulentum, ebriosum, cui nox pro die & dies pro nocte? Dignus, inquit, quoniam militibus fideliter praeiit; & cum misisset ad
 Maxi-

Maximianum, ut ab eo induatur. Esto. Alterum quem dabis? Hunc, inquit, ostendens Dajam adolescentem quendam semi-barbarum, quem recens jusserat Maximianum vocari de suo nomine. Jam & ipsi Diocletianus nomen ex parte mutaverat, hominis causa, quia Maximianus fidem summam religione praestabat. Quis est hic, quem mihi offers? Meus, inquit, affinis. At ille gemebundus, Non, inquit, eos homines mihi das, quibus tutela reipublicae committi possit. Probavi eos, inquit. Tu videris, qui regimen imperii suscepturus es. Ego satis laboravi & providi, quemadmodum me imperante respublica staret incolumis. Si quid accesserit adversi, mea culpa non erit.

XIX. Cum hac essent constituta, proceditur Kalendis Majis. Constantinum omnes intuebantur. Nulla erat dubitatio. Milites qui aderant, & priores militum electi & acciti ex legionibus, in hunc unum intenti gaudebant, optabant, & vota faciebant. Erat locus altus extra civitatem ad milia ferè tria, in cuius summo Maximianus ipse purpuram sumpserat; & ibi columna

*lumina fuerat erecta cum Jovis signa
 Eò pergitur. Concio militum convocatur.
 In quâ senex cum lacrymis alloquitur mi-
 lites, Se invalidum esse, requiem post labo-
 res petere, imperium validioribus tradere,
 alios Cæsares subrogare. Summa omni-
 um expectatio, quid afferret. Tunc repente
 pronunciat Severum & Maximinum Cæsa-
 res. Obstupescunt omnes in tribunali. Con-
 stantinus a stabat sussum. Sciscitari inter-
 se, num Constantini immitatum nomen es-
 set; cum in conspectu omnium Maximianus,
 manum retrorsum extendens, prostravit à
 tergo Dajam, Constantino repulso, & exu-
 to vestem privatam, constituit in medi-
 um. Mirari omnes que esset, unde esset. Ne-
 mo tamen reclamare ausus est, cunctis in-
 sperata novitate rei turbatis. Huc pur-
 puram Diocletianus injecit suam, quâ se-
 exiit, & Diocles iterum factus est. Tum
 descenditur; & rbeda per civitatem vete-
 ranus Rex foras exportatur, in patriamq;
 dimittitur. Daja verò sublatus nuper à
 pecoribus & stivis, statim scutarius, conti-
 nua protector, mox tribunus, postmodum Cæ-
 sar, accepit Orientem catandam & conse-
 ren-*

ii
 o-
 es-
 ces-
 pro-
 um o.
 tatio,
 um e-
 unum
 ota fa-
 vicitatem
 no Maxi-
 & ibi co-
 lumna

videndum; quippe qui neque militiam, neque rempublicam sciret, jam non pecorum, sed militum pastor.

XX. Maximianus, postquam, senibus expulsis quod voluit & fecit, se jam solum totius orbis dominum esse ferebat. Nam Constantium, quamvis priorem nominari esse necesse, contempnebat, quod & natura minus esset, & valetudine corporis impeditus. Hunc sperabat brevi obiturum, & si non obisset, vel inuitum exuere facile videbatur. Quid enim faceret, si à tribus cogeretur imperium deponere? Habebat ipse Licinium veteris contubernii amicum, & à primâ militiâ familiarem, cujus consilia ad omnia regenda utebatur. Sed cum Cesarem facere noluit, ne filium nominaret, ut postea in Constantij locum nuncuparet Augustum atque fratrem, tunc verò ipse principatum teneret, hoc pro arbitrio suo debacchatus in orbem terra, vicennialia celebraret; ac substituto Cesare filio suo, qui tunc erat novennis, & ipse deponeret; ita cum imperii summam teneret Licinius ac Severus, & secundum Cesarum nomen Maximianus & Candidia-

Adrianus, inexpugnabili muro circumseptus,
 securam & tranquillam degeres sicut
 Etatem. Hoc consilia ei ostendebant. Sed
 Deus, quem sibi fecit infestum, cuncta il-
 lius cogitata dissipavit.

XXI. Adeptus igitur maximam potestatem,
 ad vexandum orbem, quem sibi patefecerat,
 animum intendit. Nam post devictos
 Persas, quorum hic ritus, hic mos est, ut
 Regibus suis in servitium se addicant, &
 Reges populo suo tanquam familiam utan-
 tur, hunc morem nefarius homo in Ro-
 manam terram voluit inducere, quem ex
 illo tempore victoria sine pudore laudabat.
 Et quia id aperse julare non poterat, sic
 agebat, ut & ipse libertatem dominibus au-
 ferret. Inprimis honores ademit. Tor-
 quebantur ab eo, non modo decuriones, sed
 primores etiam civitatum egregii ac per-
 fectissimi viri. Et quidem in causis le-
 vibus atque civilibus, si morte digni vi-
 derentur, cruce stabant. Sin minus, com-
 pedes parati. Matres familias, ingenua et
 nobiles, in gynaeceum rapiiebantur. Si quis
 esset verberandus, defixi in stabulo pali
 quatuor stabant, ad quos nullus usquam
 ser-

servus distendi solebat. Quid infortium
 vel delicias ejus referam? Habebas ursos
 ferocia ac magnitudinis sue simillimos,
 quos toto imperii sui tempore elegerat.
 Quotiens delectari libuerat, horum ali-
 quem adferri nominatim jubebat. His
 homines non plane comedendi, sed absor-
 bendi objectabantur: quorum artus cum
 dissiparentur, ridebat suavissime; nec unquam
 sine humano cruore cenabat. Di-
 gnitatem non habentibus poena ignis fuit,
 & exilij primo aduersus Christianos per-
 miserat, datis legibus, ut post tormenta
 damnari lentis ignibus urerentur. Qui
 cum deligati fuissent, subdebatur primo pe-
 dibus lenis flamma tandem, donec callum
 solorum contractum igni ab ossibus reuello-
 reretur. Deinde incense faces & extincta
 admovebantur singulis membris, ita ut
 locus nullus in corpore relinqueretur inta-
 ctus. Et inter haec suffundebatur facies
 aqua frigida, & os humore ablucebatur,
 ne arescentibus siccitate faucibus cito Spi-
 ritus perderetur. Quod postremo accide-
 bat, cum per multum diem, decocta omni-
 ente, vis ignis ad extrema viscera pene-
 traf-

trasset. Hinc rogo facta cremabantur; Corpora jam cremata, lecta ossa in putuerem comminuta, jactabantur in ~~stagna~~ in mare.

XXII. Quae igitur in Christianis exercuciandis didicerat, consuetudine ipsa in omnes exercebat. Nulla poena penes eum levis; non insula, non carceres, non metalla, sed ignis, crux, fera, in illo erant cotidiana & facilia. Domestici & administratores lancea emendabantur. In causa capitis, animadversio gladii admodum paucis quasi beneficii (loco) deferebatur, qui ob merita vetera impetraverant bonam mortem. Jam illa bis levia fuerant. Eloquencia extincta, causidici sublatis, jureconsulti aut relegati aut necati. Literae autem inter malas artes habitae, & qui eas novebant, pro inimicis hostibusque protriti & execrati. Licentia rerum omnium solutis legibus, adsumta & iudicibus data. Iudices militares, humanitatis literarum rudes, sine adsectoribus in provincias immissi.

XXIII. At verò illud publice calamitatis & communis luctus omnium fuit, census in provincias & civitates semel missus; consistoribus

toribus ubique diffusis & omnia exagitantibus, hostilis tumultus & captivitatis horrenda spectacula erant. Agri glebatim metiebantur; vites & arbores numerabantur, animalia omnis generis scribebantur, hominum capita notabantur; in civitatibus urbana ac rustica plebes adunata; fora omnia gregibus familiarum referta, unusquisque cum liberis, cum servis aderant, tormentis ac verbera personabant, filij adversus parentes suspendebantur, fidelissimi quique servi contra dominos vexabantur, uxores adversus maritos. Si omnia defecerant, ipsi contra se torquebantur; & cum dolor viceret, adscribebantur quae non habebantur. Nulla aetatis, valetudinis excusatio. Aegri & debiles deferebantur, aestimabantur aetates singulorum; parvulis adjiciebantur anni, senibus detrahebantur. Luctu & maestitia plena omnia. Quae veteres adversus victos jure belli fecerant, & ille adversus Romanos Romanisque subiectos facere ausus est; quia parentes ejus censui subjugati fuerant, quem Trajanus, Dacis assidue rebellantibus, poena gratia victor imposuit. Post hoc pecunia pro capitibus

pen-

pendebantur, & merces pro vitâ dabatur. Non tamen hisdem censitoribus fides habebatur: sed alij super alios mittebantur, tamquam plura inventuri. Et duplicabatur semper, illis non invenientibus, sed, ut libuit, addentibus; nè frustra missi viderentur. Interea minuebantur animalia, & mortales obibant; & nihilo minus solvebantur tributa pro mortuis, ut nec vivere jam, nec mori, saltim gratis, liceret. Mendici supererant soli, à quibus nihil exigi posset, quos ab omni genere injurietatis & miseria & infelicitas fecerat. Atquin homo impius misertus est illis, ut non egerent. Congregari omnes iussit, & exportatos naviculis in mare mergi. Adeo hominem misericordem, qui providerit, nè quis illa imperante miser esset. Ita dum cavuit, nè quis simulatione mendicitatis censum subterfugiat, multitudinem virorum miserorum, contra omne jus humanitatis, occidit.

XXIV. Jam propinquavit illi iudicium Dei, secutumque tempus est, quo res ejus dilabi ac finire ceperunt. Nondum animum intenderat ad evertendum pellegendumve Constantium, dum est occupatus his

rebus, quas superius exposui, & expectabat
 obitum ejus. Sed tam celeriter non puta-
 bat obiturum. Qui cum graviter labora-
 ret, miserat literas, ut filium suum Con-
 stantinum remitteret sibi videndum, quem
 jamdudum (frustra repetierat.) Ille vero
 nihil minus volebat. Nam & in insidiis
 sepe juvenem adpetiverat, quia palam ni-
 hil audebat, ne contra se arma civilia, &
 quod maxime verebatur, odia militum
 concitaret. Sub obtentu exercitii ac lusus
 feris illum objecerat. Sed frustra, quo-
 niam Dei manus hominem protegebat; qui
 illum de manibus ejus liberavit in ipso car-
 dine. Namque sepius, cum jam diu necare
 non posset, dedit illi sigillum inclinante
 jam die, praecepitque, ut postridie mane ac-
 ceptis mandatis proficisceretur; vel ipse
 illum occasione aliqua retentaturus, vel
 praemissurus literas, ut a Severo teneretur.
 Quae cum ille prospiceret, quiescente jam
 Imperatore, post caenam, properavit exire;
 Sublatisque per mansiones multas omnibus
 equis publicis, evolavit. Postridie Impe-
 rator, cum consulto ad medium diem us-
 que dormisset, vocari eum jubet. Dici-
 tur

tur ei post cenam statim profectus. Indignari ac fremere cepit. Postebat equos publicos, ut eum retrahi faceret. Nudatus ei cursus publicus nunciatur. Vix lacrymas tenebat. At ille incredibili celeritate usus, pervenit ad patrem jam deficientem, qui ei militibus commendato imperium per manus tradidit; atque ita in lecto suo requiem vite, sicut optabat, accepit. Suscepto imperio Constantinus Augustus nihil egit prius, quam Christianos cultui ad Deo suo reddere. Hæc fuit prima ejus sanctio sanctæ religionis restituta.

XXV. Paucis post diebus laureata imago ejus adlatâ est ad malam bestiam. Deliberavit illi, an susciperet. In eo penè res fuit, ut illam, & ipsum, qui attulerat, exureret; nisi eum amici ab illo furore flexissent, admonentes eum periculi; quod universi milites, quibus invitis ignoti Cæsares erant facti, suscepturi Constantinum fuissent, atque ad eum concursuri alacritate summa, si venisset armatus. Suscepit itaque imaginem admodum invitus, atque ipsi purpuram misit; ut ultro ascivisse illum in societatem videretur. Jam turbate

data rationes ejus fuerant; nec poterat alterum extra numerum nuncupare, ut voluerat. Sed illud excogitavit, ut Severum, qui erat etate maturior, Augustum nuncuparet; Constantinum verò non Imperatorem, sicut erat factus, sed Caesarem cum Maximino appellari juberet, ut cum de secundo loco rejiceret in quartum.

XXVI. Composita ei res quodammodo jam videbantur; cum subito illi alius terror allatus est, generum ipsius Maxentium Romæ factum Imperatorem. Cujus motus hæc fuit causa. Cum statuisset censibus institutis orbem terræ devorare, ad banc usque profiliuit insaniam, ut ab hac captivitate nè populum quidem Romanum fieri vellet immunem. Ordinabantur jam censitores, qui Romam missi describerent plebem. Eodem ferè tempore castra quoque prætoria sustulerat. Itaque milites pauci, qui Romæ in castris relictæ erant, opportunitatem nacti, occisis quibusdam judicibus, non invito populo, qui erat concitatus, Maxentium purpuram induerant. Quo nuncio allato, aliquantum rei novitate turbatus est, nec tamen nimium ter-
ritus.

ritus. Et aderat hominem, & tres Cæsares facere non poterat. Satis visum est, semel fecisse quod noluit. Severum accessit, hortatur ad recipiendum imperium: mittit eum cum exercitu Maximiani ad expugnandum Maxentium; & mittit Romam, in quâ milites illi summis deliciis sæpissimè excepti, non modò salvam esse illam urbem, sed ibi vivere optarent. Maxentius tanti facinoris sibi conscius, licet jure hereditatis paternos milites traducere ad se posset; cogitans tamen fieri posse, ut Maximianus socer, id ipsum metuens, Severum in Illyrico relinqueret, atque ipse cum suo exercitu ad se oppugnandum veniret; querebat quatenus se à periculo impendente muniret. Patri suo, post depositum imperium in Campaniâ moranti, purpuram mittit, & bis Augustum nominat. Ille verò & rerum novarum cupidus, & qui deposuerat invitus, libenter arripuit. Severus interim vadit, & ad muros urbis armatus accedit. Statim milites sublatis signis abeunt, & se, contra quem venerant, tradunt. Quid restabat deserto, nisi fuga? sed occurrebat jam re-
 sumto

fugto imperio Maximianus, cujus adventu Ravennam confugit, ibique se cum paucis militibus inclusit. Qui cum videret futuram, ut Maximiano traderetur, dedit sese ipse, vestemque & purpuram eidem, à quo acceperat, reddidit. Quo facto nihil aliud impetravit, nisi bonam mortem: Nam venis ei incisis, leniter mori coactus est. Ab hoc capite suos persequi **

XXVII. Herculius vero cum Maximiani nosset insaniam, cogitare cepit, illum audita necesse Severi, inflammatum irâ, cum exercitu esse venturum, & fortasse adiuncto Maximiano, ac duplicatis copiis, quibus resisti nullo modo posset, urbe munita & rebus ceptis inimicis diligenter instruens, proficiscitur in Galliam, ut Constantinum partibus suis conciliaret suæ minoris filia nuptiis. Ille interea coaëto exercitu invadit Italiam, ad urbem accedit, Senatum extincturus, populû trucidaturus: verum clausa & munita omnia offendit. Nulla erat spes intrumpendi, oppugnatio difficilis, ad circumfundenda mœnia non satis copiarum: quippe qui nunquam viderat Romam, estimaretque illam non tanto esse majorem, quam

quàm quas noverat civitates. Tunc quaedam legiones, detestantes scelus, quòd Soccer generum oppugnaret, & quòd Romani milites, Romam translatis signis, imperium reliquerunt. Et jam ceteri milites mutabant, cum ille fractâ superbiâ dimissisque animis, Severi exitum metuens, ad pedes militum provolutus orabat, ne hosti traderetur, donec promissis ingentibus felix * animus, quorum & retrò signa convertit, ac fugam trepidus capessivit; in quâ opprimi facillimè potuit, si cum paucis quissiam sequeretur. Quod cum timeret, dedit militibus potestatem, ut dispersi quàm latissimè diriperent omnia, vel corrumpèrent; ut si quis insequi voluisset, utensilia non haberet. Vastata est igitur ea pars Italia, quò pestiferum illud agmen incessit, expilata omnia, mulieres corrupte, virgines violatae, extorti parentes & mariti, ut filias, ut conjuges, ut opes suas proderent. Abacta, tamquam de barbaris, praeda pecorum ac jumentorum. Hoc modo se ad sedes suas recepit, cum Romanus quondam imperator, nunc populator Italiae, hostiliter

universa vexasset. Olim quidem ille, ut nomen Imperatoris acceperat, hostem se Romani nominis erat professus; cuius titulum immutari uolebat, ut non Romanum Imperium, sed Dacicum cognominaretur.

XXVIII. Post hujus fugam, cum se Maximianus alter e Gallia recepisset, habebat imperium commune cum filio. Sed juveni magis parebatur, quam seni; quippe cum prior & major filii potestas, qui & jam patri reddiderat imperium. Ferebat iniquo animo senex, quod non posset liberè facere quod vellet; & filio suo puerili amulatione invidebat. Cogitabat ergo expellere adolescentem, ut sibi sua vindicaret. Quod facile videbatur, quia milites erant, qui Severum reliquerant. Advocavit populum ac milites, quasi concionem de presentibus reipublica malis habiturus. De quibus cum multa dixisset, convertit ad filium manus, & illum esse dicens auctorem malorum, illum principem calamitatum, quas respublica sustineret, diripuit ab humeris ejus purpuram. Exiit ille, precipitem se de tribunali dedit

dit, & à militibus exceptus est. Quorum irâ & clamore perturbatus est impius, & ab urbe Româ, tanquam Superbus alter, exactus est.

XXIX. Rediens rursus in Gallias, ubi aliquantulum moratus est, profectus ad hostem filij sui Maximianum, quasi ut de componendo reipublica statu cum eo disputaret; re averse verâ, ut illum per occasionem reconciliationis occideret, ac regnum ejus teneret, exclusus à suo, quocumque venisset. Aderat ibi Diocles, à genero nuper accitus, ut, quod antè non fecerat, præsentè illa imperium Licinio daret, substituta in Severi loco. Itaque fratre utroque præsentè. Sic uno tempore sex fuerunt. Quare impeditis consiliis senex Maximianus tertiam quoque fugam moliebatur, rediit in Galliam plenus mala contagionis ac sceleris, ut Constantinum Imperatorem generum suum, generi filium, dolo malo circumveniret; & ut posses fallere, depopulâ regiam westem. Francorum gens in armis erat. Persuadet nihil suspicanti, ne omnem secum exercitum duceret; paucis militibus posse barbaros debel-

debellari, ut & ipse haberet exercitum,
 quem occuparet, & ille opprimi posset ob
 milium paucitatem. Credit adolescens,
 ut perito ac Seni; paret, ut Socero: profi-
 scitur reditâ militum parte majore. Il-
 le paucis diebus expectatis, cum jam Con-
 stantinum aestimaret intrasse fines bar-
 barorum, repente purpuram sumit, the-
 sauros invadit, donat, ut solet, large; sin-
 git de Constantino, quæ in ipsum proxi-
 mus reciderunt. Imperatori properè, quæ
 gesta sunt, nuntiantur. Admirabili cete-
 ritate cum exercitu revolat. Opprimitur
 homo ex improvise, non dum satis instru-
 ctus; milites ad Imperatorem suum rede-
 unt. Occupaverat Massilam, & portas obli-
 serat. Accedit propius Imperator,
 Sin muro adstantem alloquitur; non a-
 sperè nec hostiliter; sed rogat, quid sibi
 voluisset, quid et defuisset, cur faceret,
 quod ipsum præcipue non deceret. Ille
 utro ingerebat maledicta de muris. Tum
 subito à tergo ejus portæ referantur, mi-
 lites recipiuntur. Attrahitur ad Impe-
 ratorem rebellis Imperator, pater impius,
 Socer perfidus. Audis scelera quæ fecit,
 detra-

destrahitur si vestis, & incepto nuptiarum do-
natur.

XXX. Sic amisso Imperatoris ac soceri
honore, humilitatis impatiens, alias rursus
insidias machinatus est. Quia semel a-
biit impune, vocat filiam Faustam, eam-
que nunc precibus, nunc blandimentis sol-
licitat ad prodicionem mariti, alium di-
gniore virum pollicetur; petit cubicu-
lum patens relinqui, & negligentius cu-
stodiri sinat. Pollicetur illa facturam, &
refert protinus ad maritum. Componi-
tur scena, quâ manifestò facinus venere-
tur. Supponitur quidam vilis eunuchus,
qui pro Imperatore moriatur. Surgit
ille nocte intempesta, videt omnia insi-
diis opportuna. Rari excubitores erant,
& ij quidem longius; quibus tamen dicit
vidisse somnium, quod filio suo narrare
vellet. Ingreditur armatus, & spadone
obtruncato, profiliit gloriabundus, ac pro-
fitetur, quod admisit. Repente se ex al-
tera parte Constantinus ostendit cum glo-
bo armorum. Profertur è cubiculo ca-
daver occisi; hæret manifestarius homici-
da, & mutus stupet,

quasi

quasi dura flex aut stet Marpesia
cautes;

impietatis ac sceleris increpatur. Postremo datur ei potestas libera mortis,

Ac nodum informis lethi trabe ne-
ctit ab alta.

Ita ille Romani nominis maximus Imperator, qui per longum temporis intervallum tam ingenti gloria viginti annorum vota celebravit, eliso & fracto superbissimo guttate, vitam deestabilem turpi & ignomini-osa morte finivit.

XXXI. Ab hoc Deus, religionis ac populi sui vindex, oculos ad Maximianum alterum transtulit, nefanda persecutionis auctorem, ut in eo etiam vim majestatis ostenderet. Iam de agendis & ipse Vicennialibus cogitabat * * qui jam dudum provincias afflixerat auri argenti-que indictionibus factis, qua promiserat redderet, etiam in nomine Vicennialium securim alteram afflixit. Quam vexatione generis humani exactio celebrata sit, maxime rei annonaria, quis enarrare dignè potest? Officiorum omnium milites, vel potius carnifices, singulis adharebant: cui prius

prius satisfaceret, incertum veniam non habentibus, nullas* abstinendi multiplicis cruciatus, nisi exhiberetur statim quod non erat. Multis custodiis circumsepto nulla respirandi facultas, nullo tempore anni vel exigua requies, frequens super bisdem hominibus vel ipsis iudiciis vel militibus iudicum pugna; nulla arca sine exactore, nulla vindemia sine custode, nihil ad vitum laborantibus relictum. Qua quàm tolerabilia sint, eripi à labore hominum cibos labore quæstos, tamen tolerabile aliquo modo vel spe futurorum. Quid vestis omnis generis? quid aurum? quid argentum? Nonne hæc necesse est ex venditis fructibus comparari? Unde igitur hoc, ô dementissime tyranne, præstabo, cum omnes fructus auferas, universa nascentia violenter eripias? Quis ergo non bonis suis eversus, ut opes, quæ sub imperio ejus fuerunt, conraderentur, ad votum, quod non erat celebraturus?

XXXII. Nuncupato igitur Licinio Imperatore, Maximinus iratus, nec Casarem se, nec tertio loco, nominari volebat. Mittit ergo ad eum sæpe legatos, orat sibi parere, dispo-

Dispositionem suam servet, cedat aetati, & honorem deferat canis. At ille tollit audacius cornua, & praescriptione temporis pugnat, se priorem esse debere, qui prior sumferit purpuram; preces ejus & mandata contempsit. Dolet bestia & mugit, quod eum ideo ignobilem fecisset Caesarem, ut sibi obsequens esset; is tamen tanti beneficii sui oblitus, voluntati ac precibus suis impie repugnaret. Victus contumacia, tollit Caesarum nomen, & se Liciniumque Augustos appellat; Maxentium & Constantinum filios Augustorum. Maximinus postmodum scribit quasi nuntians, in campo Martio proximè celebrato Augustum se ab exercitu nuncupatum. Recepit ille mœstus ac dolens, & universos quatuor Imperatores jubet numerari.

XXXIII. Jam decimus & octavus annus agebatur; cum percussit eum Deus in sanabili plagâ. Nascitur ei ulcus malum in inferiori parte genitalium, serpitque latius. Medici secant, curant. Sed inductam jam cicatricem scindit vulnus, & ruptâ venâ fluit sanguis usque ad periculum mortis. Via tamen cruor sistitur.

NOVA

Novi ex integro cura. Tamen perducitur ad cicatricem. Rursum levi corporis multo vulneratus, plus sanguinis quam antea decurrit. Albescit ipse, atque absumentis viribus tenuatur; Et tunc quidem rivus cruoris inhibetur. Incipit vulnus non sentire medicinam; proxima quoque cancer invadit, Et quanto magis circumsecatur, tantius saevit; quanto curatur, increfcit.

--- Cessere magistri
Phillyrides Chiron, Amithaoniusque
Melampus.

Undique Medici nobiles trabuntur: nihil humana manus promovent. Confugitur ad idola; Apollo Et Asclepius orantur; remedium flagitatur. Das Apollo curam: malum multo pejus augetur. Jam non longe perniciosa aberat, Et inferiora omnia corripuerat. Computrescunt foris viscera, Et in tabem sedes tota dilabitur. Non desinunt tamen infelices medici, vel sine spe vincendi mali, fovere, curare. Repercussis medullis, malum recidit introrsus, Et interna comprehendit, vermes intus creantur. Odoritam non modo per palatium, sed totam civitatem

D

per-

*peruadit. Nec mirum, cum jam confusi
essent exitus stercoris & urinae. Comestur
a vermibus, & in putredinem corpus cum
intolerandis doloribus soluitur.*

Clamores simul horrendos ad sidera
tollit; (aram.

Quales mugitus fugit, cum faucibus
Taurus.

*Apponebantur ad sedem fluentem cocta
& calida animalia, ut vermiculos eliceret-
calor. Quæ res resolutis, inestimabile sca-
tebat examen; & tamen multò maiorem
copiam tabescendorum * viscerum perni-
cies secunda generauerat. Jam diverso
malo partes corporis amiserant speciem.
Superior usque ad vulnus aruerat, & mi-
serabili macie cutis lurida longè inter ossa
confederat. Inferior, sine ullà pedum for-
mâ, in utrumque modum inflata discreuerat.
Et hæc facta sunt per annum perpetuum,
cum tandem, malis domitus, Deum coactus
est confiteri. Novi doloris urgentis per in-
terualla exclamat, se restitutum Dei tem-
plum, satisque pro scelere facturum. Et
jam deficiens edictum misit huiusmodi.*

XXXIV. Inter cætera, quæ pro reipub-
licæ

licet semper commodis atque utilitate disponimus, nos quidem volueramus antehac, juxta leges veteres & publicam disciplinam Romanorum, cuncta corrigere; atque id providere, ut etiam Christiani, qui parentum suorum reliquerant sectam, ad bonas mentes redirent. Siquidem quâdam ratione tanta eosdem Christianos voluntas invalisset, & tanta stultitia occupasset, ut non illa veterum instituta sequerentur, quæ forsitan primi parentes eorundem constituerant, sed pro arbitrio suo, atque ut hisdem erat libitum, ita sibi met leges facerent, quas observarent, & per diversa varios populos congregarent. Denique cum ejusmodi nostra jussio extitisset, ut ad veterum se instituta conferrent, multo periculo subjugati, multi etiam turbati sunt; atque cum plurimi in proposito perseverarent, ac videremus, nec diis eosdem cultum ac religionem debitam exhibere, nec Christianorum Deum observare; contemplationem mitissimæ nostræ clementiæ intuentes, & consuetudinem sempiternam, quâ sole-

mus cunctis hominibus veniam indulgere, promptissimam in his quoq; indulgentiam nostram credidimus porrigendam; ut denuo sint Christiani, & conventicula sua componant; ita ut ne quid contra disciplinam agant. Aliam autem epistolam iudicibus significaturi sumus, quid debeant observare. Unde juxta hanc indulgentiam nostram, debebunt Deum suum orare pro salute nostra, & reipublicæ ac suâ, ut undique versum respublica perstet incolumis, & securi vivere in sedibus suis possint.

XXXV. Hoc edictum proponitur Nicomediae pridie Kalendas Majas, ipso obitus & Maximino iterum consulibus. Tunc a pertis carceribus, Donate carissime, cum ceteris confessoribus e custodia liberatus es, cum tibi carcer sex annis pro domicilio fuerit. Nec tamen ille hoc facto veniam sceleris accepit à Deo; sed post dies paucos, commendatis Licinio conjugæ suæ & filio, atque in manu traditis; cum jam totius corporis membra defluerent, horrendâ tæbe consumtus est. Idque eognitum Nicomediae mensis ejusdem, cum futura essent vicen-

Vicesimalia, Kalendis Martiis impendentibus.

XXXVI. Quo nuncio Maximinus audito, dispositis ab Oriente cursibus pervolavit, ut provincias occuparet; ac Licinio marante, omnia sibi usque ad fretum Chalcidiam vindicaret. Ingressusque Bithyniam, quò sibi ad præsens favorem conciliaret, cum magna omnium lætitiâ sustulit censum. Discordia inter ambos Imperatores, ac pene bellum. Diversas ripas armati tenebant: sed conditionibus certis pax & amicitia componitur, & in ipso freato fœdus fit, ac dextera copulantur. Redit ille securus, & sicut qualis in Syria & in Ægypto fuit. In primis indulgentiam Christianis communi rictu datam tollit, subornatis legationibus civitatum, que peterent, nè intra civitates suas Christianis conventicula extruere liceret, ut quasi coactus & impulsus facere videretur, quod erat sponte factururus. Quibus annuens, novo more sacerdotes maximas per singulas civitates singulos ex primoribus fecit; qui & sacrificia per omnes deos suos cotidie facerent, & veterum sacerdotum ministerio subnixi

submixi darent operam, (ut) Christiani neque fabricarent, neque publice aut privatum colerent, sed comprehensos, suo jure ad sacrificia cogere, vel iudiciis offerrent. Earumque hoc fuit, nisi etiam provinciis ex altiore dignitatis gradu singulos quasi Pontifices superponeret; Et eos utrosque candidis eblamydibus ornatos iussit incidere. Facere autem parabat, que in Orientis partibus fecerat. Nam cum clementiam specie tenuis profiteretur, occidit servos Dei vetuit, debilitari iussit. Itaque confessoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detrancabantur, nares vel auricula desecabantur.

XXXVII. Hac ille moliens, Constantini literis deterretur: dissimulavit ergo. Et tamen si quis inciderat, mari occulte mergebatur. Consuetudinem quoque suam non intermisit, ut in palatio per singulos dies sacrificaretur. Et hoc primus invenerat, ut animalia omnia, quibus vescebatur, non à coquis, sed à sacerdotibus ad aras immolarentur; nihilque prorsus mensa apponeretur, nisi aut delibatum, aut sacrificatum, aut, perfusum mero; ut quis-

quicquid ad cœnam vocatus esset, inquinatus atque impurus exiret. In cæteris quoque magistri sui similis. Nam si quid reliqui vel Diocles vel Maximianus reliquerunt; hic abrasit, sine ullo pudore auferens omnia. Itaque horrea privatorum claudabantur, apotheca obsignabantur, debita in futuros annos exigebantur. Hinc fames, agris (non) ferentibus, hinc caritas inaudita. Armentorum ac pecorum greges ex agris rapiebantur ad sacrificia cotidiana, quibus eos adeo corruerat, ut aspernarentur annonam, & effundebat passim sine delectu, sine modo, cum milites uniuersos, quorum numerus ingens erat, pretiosis vestibus & aureis nummis expungeret; gregariis & tyronibus argentum daret, barbaros omni genere largitionis honoraret. Nam quod viventium bona, vel aufererat, vel dono suis dabat, (prout) quisque petierat aliena, nescio an agendas illi fuisse gratias putem, quod more clementium latronum incruenta spolia detrahebat.

XXXVIII. Illud verò capitale, & supra omnes, qui fuerunt; corrumpendi cupiditas, quid dicam nescio, nisi cæca & effre-

nata, & tamen his verbis exprimere pro indignatione sua * non potest: vincit officium lingue sceleris magnitudo. Eunuchi, lenones, scrutabantur omnia. Vbi-
cunque liberalior facies erat, secedendum patribus ac maritis fuit. Detrabebantur nobiles fœminis vestes, itemque virginibus, & per singulos artus inspiciebantur, nè qua pars corporis regio cubili esset indigna. Si qua detraxerat, in aqua necabatur, tamquam majestatis crimen esset. Sub illo adulterio aliqui, constupratis uxoribus, quas ob castitatem ac fidem carissimas habebant, cum dolorem ferre non possent, se ipsos etiam necaverunt. Sub hoc ministro pudicitie integritas nulla, nisi ubi barbaram libidinem deformitas insignis arcebat. Postremò hunc jam induxerat morem, ut nemo uxorem sine permissu ejus duceret, ut ipse in omnibus nuptiis prægustator esset. In-
genuas virgines imminutas servis suis donabat uxores. Sed & comites ejus subtili principe imitabantur * * suorum cubilia impunè violabant: quis enim vindicaret? mediocrium verò filias, ut cuique libue-

libuerat, rapiebat. *Primaria, quæ rapi non poterant, in beneficiis petebantur; nec recusari licebat, subscribente Imperatore; quin aut pereundum esset, aut habendus gener aliquis barbarus. Nam ferè nullus stipator in latere ei, nisi ex gente eorum, qui à Gothis tempore vicennialium terris suis pulsæ, Maximiano se tradiderunt, malo generis humani, ut illi barbaram. feruitutem fugientes, in Romanos dominarentur. His satellitibus & protectoribus eius. Etus orientem ludibrio habuit.*

XXXIX. Denique cum libidinibus suis hanc legem dedisset, ut fas putares, quicquid concupisset, nè ab Augusta quidem, quam nuper appellaverat matrem, potius temperare. Venerat post obitum Maximiani ad eum Valeria, cum se putares in partibus ejus tutius moraturam, eò maxime quòd habebat uxorem. Sed animal nefarium protinus inardescit. Adhuc in atris vestibus erat mulier, nondum luctus tempore impleto. Legatis premissis in matrimonio postulat, ejecturus uxorem, si impetrasset. Respondit illa liberè, quæ sola poterat; primo non posse de
D; nuptiis

nuptiis in illo ferali habitu agere, tepidis adhuc cineribus mariti sui, patris ejus; deinde illum impiè facere, quod sibi fidam conjugem repudiet, idem utique facturus & sibi; postremò nefas esse, illius nominis ac loci foeminam, sine more, sine exemplo, maritum alterum experiri. *Nunciatur homini quid esset causa. Libido in iram furoremque convertitur. Statim mulierem proscribit, bona ejus rapit, aufert comites, spadones in tormentis necat; ipsam cum matre in exilium relegat, nec in locum certum, sed huc atque illuc. precipitem cum ludibrio exurhat, & amicas ejus affièto adulterio damnat.*

XL. Erat clarissima fœmina, cui ex filiis juvenibus jam nepotes erant. Hanc Valeria, tanquam matrem alteram, diligebat; cujus consilia negatam sibi suspicabatur. Dat negotium prasidi Eratino, ut eam cum dedecore interficiat. Huic alie dua adjunguntur aequè nobiles, quarum altera Vestalem famulam virginem Roma reliquerat, furtivè tunc Valeria familiaris. Altera virum habuit Senato-
rem

rem, nō minūſ Augustæ proxima. Sed utraq;
 ob eximiam pulchritudinem corporis ac pu-
 dicitiam necabatur. Rapuntur ſubito mu-
 lieres, non ad iudicium, ſed ad latrocinii-
 um: nec enim quiſquam accuſator exibat.
 Invenitur quidam Judeus ob alia facino-
 ra reus, qui ſpe impunitatis inductus ad-
 verſus inſoneſ mentiatur. Iudex æquus
 & diligens extra civitatem cum præſi-
 dio, nē lapidibus obruatur, præſtat. A-
 gebatur hæc tragedia Nicææ. Inrogat-
 ur tormenta Judeo, dum qua juffus-
 ------* loqueretur, pugnis à ſortari-
 bus coërcentur. Innocentes duos jubentur.
 Fletus & comploratio, non illius tantum
 mariti, qui aderat bene merita uxori, ſed
 omnium, quos res indigna & inaudita con-
 traxerat. Ac nē impetu populi de car-
 niſicum manibus raperentur, promoti mi-
 litari modo inſtructi bile * menses ſagita-
 rii proſequuntur. Ita media inter cuneos
 armatorum ad ſupplacium deductæ. In-
 cuiffent inſepulta, domesticis in fugam
 verſis, niſi eas furtiva amicorum miſeri-
 cordia ſepeliſſet. Nec adultero impunitas
 promiſſa perſolvitur; ſed patibulo adſi-
 gnat

nam, aperuit omnino mysterium, & sub extremo spiritus inquit * omnibus, qui videbant, innocentes occisas esse testatur.

XLII. Augusta verò in desertis quasdam Syria solitudines relegata, patrem suum Diocletianum per occultos gnarum calamitatis sue fecit. Mittit ille legatos, & rogat ut ad se filiam remittat: nihil proficit. Iterum ac saepius obsecrat: non remittitur. Postremo cognatum suum quendam militarem ac potentem virum legat, qui eum beneficiorum suorum admonitum deprecatur. Is quaque imperfecta legatione irritas preces renunciat.

XLIII. Eodemque tempore senis Maximiani statuae Constantini iussu revulgebantur, & imagines * cum quo pictus esset, detrabebantur. Et quia senes ambo simul plerumque picti erant, & imagines simul detrahebantur amborum. Itaque cum videret viros, quod nulli unquam Imperatoris acciderat, duplici agitudine adfectus, moriendum sibi esse decrevit. Factabat se buc atque illuc, aestuante animâ per dolorem, nec somnum nec cibum capiens. Suspiria & gemitus, crebrae lacrymae, jugis volutatio

luxuria corporis, nunc in lecto, nunc humi.
Ita viginti annorum felicitissimus Imperator,
ad humilem vitam dejectus adeo, & procul-
catus injuriis, atque in odium vite deje-
ctus, postremo fame atque angore confectus
est.

XLIII. Unus jam supererat de adver-
sariis Dei, cujus nunc exitium minatur
que subnectam. Cum haberes emulatio-
nem adversus Licinium, quia praelatus ei
à Maximiano fuerat; licet nuper cum eo
amicitiam confirmasset; tamen ut audia-
vit, Constantini sororem Licinio esse de-
sponsam, existimavit affinitatem illam du-
orum Imperatorum contra se copulari.
Et ipse legatos ad urbem misit occurrere, su-
cietatem Maxentii atque amicitiam po-
stulans. Scribit etiam familiariter. Re-
cipiuntur legati benigne; sic amicitias
utriusque imagines simul locantur. Ma-
xentius tamquam divinum auxilium li-
benter amplectitur: jam enim bellum Con-
stantino indixerat, quasi nocem patris
sui vindicaturus. Unde suspicio insiderat,
senem illum instabilem finxisse discor-
diam cum filio, ut ad alios succidendos vi-

am sibi faceret, quibus omnibus sublatis, sibi ac filio totius orbis imperium vindicaret. Sed id falsum fuit. Nam id propositi habebat, ut & filio & ceteris extinctis, se ac Diocletianum restitueret in regnum.

XLIV. Jam mota inter eos fuerant arma civilia. Et quamvis se Maxentius Romae contineret, quod responsum acceperat, periturum esse, si extra portas urbis exisset, tamen bellum per idoneos duces gerebatur. Plus virium Maxentio erat, quod & patris sui exercitum receperat à Severo, & suum proprium de Mauris atque Italia nuper extraxerat. Dimicatum, & Maxentiani milites prevalebant; donec postea confirmato animo Constantinus, & ad utrumque paratus, copias omnes ad urbem propius admovit, & e regione pontis Mulvis consedit. Imminebat dies, quo Maxentius imperium ceperat, qui est ad sextum Kalendas Novembris, & quinquennalia terminabantur. Commonitus est in quiete Constantinus, ut caeleste signum Dei notaret in scutis, atque ita praelium committeret. Fecit ut iussus est, & transversâ X literâ, summo capite circumflexo: Christum

sum in scutis notat. Quo signo armatus exercitus capit ferrum. Procedit hostis obviam sine Imperatore, pontemque transgreditur. Acies pari fronte concurrunt: summâ vi utrinque pugnatur: neque bis fuga nota, neque illis. Fit in urbe seditio, & dux increpatur, velut desertor salutis publicae. Cumque repente populus, Circenses enim natali suo * & debitâ voce subclamat, Constantinum vinci non posse. Quâ voce consternatus proripit se, ac vocatis quibusdam Senatoribus, libros Sibyllinos inspicijubet, in quibus repertum est, illo die hostem Romanorum esse periturum. Quo responso in spem victorie inductus procedit, in aciem venit. Pons à tergo ejus scinditur. Eo viso, pugna crudescit, & manus Dei supererat aciei. Maxentianus * proterretur; ipse in fugam versus properat ad pontem, qui interruptus erat, ac multitudine fugientium pressus in Tyberim deturbatur, Confecto tandem acerbissimo bello, cum magnâ Senatus Populique Romani latitiâ susceptus Imperator Constantinus, Maximini perfidiam cognoscit, literas deprehendit, statuas & imagi-

Imagines invenit. Senatus Constantino virtutis gratiâ primi nominis titulum detulit, quem sibi Maximinus vindicabat: ad quem victoria liberatae urbis cum fuisset adlata, non aliter accepit, quàm si ipse victus esset. Cognito deinde Senatus decreto, sic exarsit dolore, ut inimicitias apertè profiteretur, convicia jocis mixta adversus Imperatorem maximum diceret.

XLV. Constantinus, rebus in urbe compositis, hyeme proximâ Mediolanum contendit. Eodem Licinius advenit, ut acciperet uxorem. Maximinus, ubi eos intellexit nuptiarum solemnibus occupatos, exercitum movit è Syria, hyeme quàm cum maxime fervente, & mansionibus geminatis in Bithyniâ concurrat debilitato agmine. Nam maximis imbribus & nivibus, & luto, & frigore, & labore jumenta omnis generis amissa sunt, quorum miserabilis per viam strages speciem jam futuri belli, & similem cladem militibus nunciabat. Nec ipse intra fines suos moratus est; sed transjecto protinus freto, ad Byzantiæ portas accessit armatus. Erant ibi milites praesidiarii, ad bujusmodi casus à Licinio

Egitio captorati. Flor primorum numeribus
 & promissis illicera tenuerit; postea vi
 oppugnatione terrere: nec tamen quic-
 quam vie aut promissa valuerunt. Jam
 consumti erant dies undecim, per quos
 fuit spatium nuntias literasque mittendi
 ad Imperatorem; cum milites non fide
 sed paucitate diffisi se ipsos dediderunt.
 Hinc promouit Heracleam; & illic eadem
 ratione detentus, aliquot diuina tempus
 tenuit. Et jam Licinius festinate conuen-
 tum paucis Adrianopolim uenerat, cuius
 ille accepta in deditione Perinthia, aliquot
 ro moratus, processit ad mansuetam milibus
 decem & octo. Nec enim poterat ultra
 Licinio iam secundam mansionem tene-
 re, distantem milibus eodem. Qui col-
 lectis ex proximo quatuor potius milibus
 pergebat obviam Maximino, cuius ut ante
 moraretur quam proposito dimicandi, au-
 ste victoria. Quippe cum ille septuaginta
 millium armorum exercitum duceret,
 ipse vix triginta millium numerum colla-
 gisset. Sparsi enim milites per diversas
 regiones fuerant, & adunari omnes an-
 gustia temporis non sinebat.

XLVI. Propinquansibus ergo exerciti-
 bus, jam futurum propediem praelium vi-
 debatur. Tum Maximinus ejusmodi vo-
 tum Jovi vovit, ut si victoriam cepisset,
 Christianorum nomen extingueret fundi-
 tusque deleteret. Tunc proxima nocte Li-
 cinius quiescenti adfuit Angelus Dei, mo-
 niens ut deusurgeret, atque oraret Deum
 summum, cum omni exercitu suo; illud fo-
 ve victoriam si fecisset. Post has voces cum
 surgere sibi visus esset, & cum ipso qui ad-
 vocat adstaret; tunc docebat eum quid mo-
 do & quibus verbis esset orandum. Dis-
 cersso deinde somno, notarium jussit ascribi,
 & sic ut audierat, hac verba didicit.
 Summe Deus, te rogamus. Sancte De-
 us, te rogamus. Omnem justitiam tibi
 commendamus, salutem nostram tibi
 commendamus; imperium nostrum ti-
 bi commendamus. Per te vivimus, per
 te victores & felices existimus. Sum-
 me sancte Deus, preces nostras exaudi.
 Brachia nostra ad te tendimus. Exau-
 di sancte Summe Deus. Scribuntur hac
 in libellis pluribus, & per Praepositos Tri-
 bunosque mittuntur, ut suos quisque mili-
 tes

ves doctus: Crevit animus universis vi-
 ctoriam sibi credentibus de caelo nunci-
 vant: Stabat Imperator praeserta diei Ra-
 lendiarum Majarum, quae octaviam annuum
 nunciationis ejus implabant; ut sua potif-
 simum natali vinceretur, sicut ille videtur
 est. Romae Maximinus voluit praesertim
 us; pridie mane artem composuit, ut vultus
 suum postridie victor celebraret. Nunciat-
 tur in castra motisse Maximinum Capient
 militem artem, obsequiumque praecedunt. Cam-
 pus inaequus sterilis ac nudus, quem ur-
 sione servavit. Erat jura utroque visus in
 conspectu. Licinium ante deponunt, galeas
 resolvunt, ad vulva manuum tendunt, pro-
 curantibus praeposuit. Et post Imperatoris
 praeserta dicunt: audientias peritura pro-
 curantur murmur. Illi vultu ab-
 ducuntur jano pleni, repaunt capientes ga-
 leas, scuta tollunt. Procedunt Imperato-
 res ad colloquium. Ferri non potuit. Ma-
 ximus ad pacem: construxerat enim Li-
 cinium, ac desertum in a. vultibus exister-
 mabat; quod ille esset in largienda venax,
 ipse autem profusus: eoque proposito mo-
 verat bellum, ut exortica Licini foret.

nomine accepto, ad Constantinum duplicem
viribus statim pergeret.

XLVII. Ergo propius acceditur; tuba
canunt, signa procedunt. Liciniani impetu
facto adversarios invadunt. Illi vero per-
territi, nec gladios expedire, nec tela jacere
quiverunt. Maximinus aciem circumire,
ac milites Licinianos nunc precibus sollicita-
re, nunc domis, nullo loco auditur. Fit im-
petus in eum, & ad suos refugit. Cadebatue
acies ejus impune; & tantus numerus legio-
num, tanta vis militum à paucis movebatur.
Nemo moribus, nemo virtutis, nemo roboris
prætorum memor; quasi ad devotam
mortem non ad prælium venissent, sic eos
Deus summus jugulandos subjecit inimi-
cis. Jam strata erat ingens multitudo.
Vidas Maximinum aliter rem, gens quam
putabat. Projecit purpuram, & sumpto
veste servili fugit, ac fretum trajecit,
ac in exercitu pars dimidia prostrata est;
pars autem vel dedita, vel in fugam ver-
sa est. Ademerat enim pudorem decerendi
desertor Imperator. At ille Kalendis Majis,
id est, una nocte atque una die, Nicome-
iam alia nocte pervenit; cum loco præ-
lii

lū abesse millia centum sexaginta; raptisque filiis, & uxore, & paucis ex palatio comitibus, petiuit orientem. Sed in Cappadocia, collectis ex fuga & ab oriente militibus substitit. Ita vestem resumpsit.

XLVIII. Licinius vero, acceptis exercitus parte ac distributa, trajecit exercitum in Bithyniam paucis post pugnam diebus; & Nicomediam ingressus, gratiam Deo, cujus auxilio vicerat, retulit, ac die Iduum Juniarum, Constantino atque ipso ter consulibus, de restituenda Ecclesia hujusmodi literas ad presidem datas proponi jussit.

Cum feliciter tam ego Constantinus Augustus, quam etiam ego Licinius Augustus apud Mediolanum convenissemus, atque universa, quæ ad commoda & securitatem publicam pertinerent, in tractatu haberemus; hæc inter cetera quæ videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse credidimus, quibus divinitatis reverentia continebatur; ut daremus & Christianis, & omnibus, liberam potestatem sequendi religionem, quam quisque voluisset; quod

quidem divinitas in sede, cœlesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti * placatum ac propitium possit existere. Itaque hoc consilio salubri ac rectissima ratione ineundum esse credidimus, ut nulli omnino facultatem abnegandam putaremus, qui vel observationi Christianorum, vel ei religioni mentem suam dederet, quam ipse sibi aptissimam esse sentiret; ut possit nobis summa divinitas, cujus religioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum favorem suum benivolentiamque præstare. Quare scire dicationem tuam convenit, placuisse nobis, ut amotis omnibus omnino conditionibus, quæ prius scriptis ad officium tuum datis super Christianorum nomine videbantur, nunc cavere ac * simpliciter unusquisque eorum qui eandem observandæ religioni Christianorum gerunt voluntatem, citra ullam inquietudinem ac molestiam sui id ipsum observare contendant. Quæ sollicitudini tuæ plenissime significanda esse credidimus, quo scires, nos liberam atque absolutam, colendæ religionis suæ facultatem

gatem hisdem Christianis dedisse. Quod cum hisdem à nobis indultum esse pervideas, intelligit dicatio tua, etiam aliis religionis suæ vel observantiæ, potestatem similiter apertam & liberam, pro quiete temporis nostri esse concessam, ut in colenda quod quisque diligeret habeat liberam facultatem, quas ** honori, neque cuiquam religioni, aut aliquid à nobis. Atque hoc insuper in persona Christianorum statuendum esse censuimus; quod si eadem loca ad quæ antea convenire consueverant, de quibus etiam datis ad officium tuum litteris certa ante hac forma fuerat comprehensa, priore tempore aliud vel à fisco nostro, vel ab alio quocunque videntur esse mercati, eadem Christianis sine pecunia & sine ulla pretii petitione, postposita omni frustratione atque ambiguitate, restituant. Qui etiam dono fuerunt consecuti; eadem similiter hisdem Christianis quantocyus reddant. Etiam vel hi qui emerunt, vel qui dono erunt consecuti, si putaverint de nostra benivolentia aliquid, Vicarium postulent, quo & ipsis per nostram clementiam consulatur. Quæ

omnia corpori Christianorum protinus
 per intercessionem tuam ac sine mora tra-
 di oportebit. Et quoniam iidem Christi-
 ani non in ea loca tantum, ad quæ conve-
 nire consueverunt, sed alia etiam habuisse
 noscuntur, ad jus corporis eorum, id est
 Ecclesiarum, non hominum singulorum,
 pertinentia; ea omnia lege qua superius
 comprehendimus, citra ullam prorsus
 ambiguitatem vel controversiam hisdem
 Christianis, id est corpori & conventicu-
 lis eorum, reddi jubebis; supra dicta sci-
 licet ratione servata, ut ii qui eadem sine
 pretio, sicut diximus, restituerint, inde-
 mnitatē de nostra benivolentia sperent.
 In quibus omnibus supra dicto corpori
 Christianorum intercessionem tuam effi-
 cacissimam exhibere debebis, ut præce-
 ptum nostrum quantocyus compleatur;
 quo etiam in hoc per clementiam nostrā
 quieti publicæ consulatur. Hactenus fiet
 ut sicut superius comprehensum est, divi-
 nus juxta nos favor, quem in tantis sum-
 mis rebus experti, per omne tempus pro-
 sperè successibus nostris cum beatitudine
 publica perseveret. Ut autem hujus san-
 ctio-

tionis benivolentiæ nostræ forma ad omnium possit pervenire notitiam, prolata programmata tuo hæc scripta, & ubiq; proponere, & ad omnium scientiam referre conveniet, ut hujus benivolentiæ nostræ sanctio latere non possit.

Hæc literis, propositis, etiam verbo hortatus est ut conventicula in statum pristinum redderentur. Sic ab eversa Ecclesia usq; ad restitutam fuerunt anni decem, menses plus minus quatuor.

XLIX. Sequenti autem Licinio cum exercitu tyrannum, profugus concessit; & rursus Tauri montis angustias petit; munimentis ibidem ac turribus fabricatis iter obstruere conatus est, & inde dextrorsum perumpentibus omnia victoribus, Tarsum postremo confugit. Ibi cum jam terra marisque perterreretur, nec ullum speraret refugium, angore animi ac metu confugit ad mortem, quasi ad remedium malorum, quæ Deus in caput ejus ingessit. Sed prius cibo se inferis ac vino ingurgitavit, ut solent hi qui hoc ultimo se facere arbitrantur. Et sic hausit venenum. Cujus vis, referto stomacho repercussa va-

Ista non potuit in praesens: sed in languo-
 rem malum versa est pestilentia similem,
 ut diutius protracto spiritu cruciamenta
 sentiret. Jam seivire in eum coeperat vi-
 rus; cuius vis cum praecordia ejus ureret,
 insustentabili dolore usq. ad rabiem mentis
 elatus est; adeo ut per dies quatuor insa-
 nia percitus, haustam manibus terram velut
 esuriens devoraret. Deinde post multos
 gravesq. cruciatus, cum caput suum parie-
 tibus infligeret, exilierunt oculi ejus de ca-
 veris. Tunc demum, amisso visu, Deum vi-
 dere cepit candidatis ministris de se judi-
 cantem. Exclamabat ergo sicut ii qui tor-
 queri solent, & non se sed alios fecisse dice-
 bat. Deinde quasi tormentis adactus fate-
 batur, Christum subinde deprecans & plo-
 rans ut suimet miseretur. Sic inter ge-
 mitus, quos, tamquam cremaretur, edebat,
 nocentem spiritum detestabili genere mor-
 tis afflavit.

Hoc modo Deus universos persecuto-
 res nominis sui debellavit, ut eorū nec stirps
 nec radix ulla remaneret. Nam Licinius
 summa rerum potitus, in primis Valerium,
 quem Maximinus iratus ne post fugam qui-
 dem,

dem, cum sibi videret esse periculis, fuerat ausus occidere, idem Candidianum, quod Valeria ex concubina genitum ob sterilitatem adoptaverat, necari iussit. Mulier nomen ut eum vixisse cognovit, mutata habitum comitatus ejus se miscuit, ut fortunam Candidiani specularetur. Quia Nicomedia se obfulerat, & in honore haberi videbatur, nihil tale metuens occisus est. Et illa, exitu ejus audito, protinus fugit. Idem Severi filium Severianum, jam etate relictum, qui fugientem Maximinum fuerat ex acie secutus tanquam post obitum ejus de sumenda purpura cogitasset, capitali sententia subiectum interemis. Qui omnes Licinium jam prudens quasi malum metuentes, cum Maximino esse maluerant, pro Valeria, que volens Licinio in omnes Maximiani hereditates jure suo cedere, in dem Maximino negaverat. Ipsius quoque Maximini filium suum * maximum aetate in annis octo, & filiam septemvultam, que desponsa fuerat Candidiano, extinxit. Sed prius mater eorum in Orientem precipitata est: ibi sepe illa castas famulum mergi iusserat. Sic omnia supra vero

Et ju-

¶ *justo judicio Dei eadem que fecerant
receperunt.*

LI. *Valeria quoque, per varias pro-
vincias quindecim mensibus plebejo cultu
pervagata, postremo apud Thessalonicam
cognita, comprehensa cum matre penas de-
dit. Ducta igitur mulieres cum ingenti
spectaculo & miseratione tanti casus ad
supplicium; & amputatis capisibus, cor-
pora earum in mare abjecta sunt. Ita illis
pudicitia & conditio exitio fuit.*

LII. *Quae omnia secundum fidem scien-
tiam loquor; ita ut gesta sunt mandan-
da litteris credida; ne aut memoria san-
tarum rerum interiret, aut si quis histo-
riam scribere voluisset, non corrumpere
veritatem, vel peccata illorum adversum
Deum, vel judicium Dei adversus illos ve-
nicendo. Cujus aeterna pietati gratias a-
gere debemus, qui tandem respexit in
terram, quod gregem suum partim va-
statum a lupis rapacibus, partim vero
dispersum, reficere ac recolligere digna-
tus est, & bestias malas extirpare quae di-
vini gregis pascua prostraverant, cubilia
dissipaverant. Ibi sunt modo magnifica
illa*

illa & clara per gentes fortiorum & Hercu-
 liorum cognomina, qua primum à Diocle-
 se ac Maximiano insolenter assumpta, ac
 postmodum ad successores eorum translata,
 vixerunt? Nempe deleuit ea Dominus &
 erasit de terra. Celebrèmus igitur triam-
 phum Dei cum exultatione, victoriam Do-
 mini cum laudibus frequentemus, & diur-
 nis nocturnisque precibus celebremus, ut
 pacem post annos decem plebi suae datam,
 confirmet in seculum. Tu praecipue, Dona-
 se carissime, qui à Deo mereris nudari,
 Dominum deprecare ut misericordiam su-
 am seruet etiam famulis suis propitiis ac
 misis, ut omnes insidias atque impetus dia-
 boli à populo suo arceat, ut florescen-
 tes Ecclesiae * perpetua quiete
 custodiat.

INCL

INCIPIUNT
NOTÆ

IN

L. CÆC. LACTANTII FIR-
MIANI LIBRUM DE PERSE-
CUTIONE, SEU DE MORTI-
BUS PERSECUTORUM.

IN TITULUM.

(L. Cæcilius Lact. Firm.) Secutus hinc sum, ut in plerisque cæteris, editionem Parisiensem, in qua auctor non L. Cælius, quemadmodum in vulgaris antehinc operibus, sed L. Cæcilius Lactantius Firmianus appellatur. Hoc ita muta- tum est à Cl. Baluzio, vetusti illius codicis Bibliothecæ Colbertinæ auctoritate, qui scriptum hocce nobis servavit; titulum autem hunc præfert: *Lucii Cæcilius. Incipit liber ad Donatum Confessorem de mortibus persecutorum.* Suffragatur ejusdem Bibliothecæ codex alius, in quo cætera Lactantii, quæ quidem habemus, opera exstant; ubi similiter vocatur L. Cæcilius Lact. Firmianus.

(Ad Donatum Confessorum) cui liber etiam de irâ Dei, à B. Hieronymo impensè laudatus inscribitur. Cæterum quis hic fuerit ex tantâ multitudine eorum, qui memorantur hoc nomine apud veteres, difficile dictum est. Cum tamen

... ac aliam corporis: in meritis
duo propofita fuit.

IN CAP. I.

Audire Dominus orationes suas) refertur ad
opinor, illud 2. Maccab. II. v. 5. *Exambat* con-
tendens vestras, & *remittit* vobis
Pro fide facerentis) Joh. Vorstius ad Sul-
picii Severi sacrae Historiam, quem librum
Sulpicii recte & utiliter lectitant adolescentes,
lib. I. c. 23. & quidem ad verba, *merito fidei no-*
strae hanc annotavit: Quod Auctor est,
ad Hebr. toties dicit *merito fidei*, itemque
merito per *fidem*, id noster dicit *merito fidei*.
Et vox *merito* ferè *magis* dicitur. Ut in illo capitulo
Benedictionis merito majoris *meriti* *propter*
fuisse, id est, *benedictione*, vel per *benedicti-*
onem. Vide & antea ejusdem in 47. illud *ys-*
tae merito usurpat Sulpicius etiam Diak. 2. c. II.
Nempe *merito* saepe accipitur pro *nancisci*, *a-*
dipisci, *fortiri*, ita ut eventum potius quam *ius*
& dignitatem, vel eventum etiam, non *salus*
ius & dignitatem notet, auctore magno illo Gro-
novo, obi. ad script. Beth. c. 7. p. 76. ubi vide
quae ex Plauto, Terentio, Cicrone, Labiis, ad-
fert. Sic in precibus Ecclesiae veteris: *Uti per*
ejus adventum purificationis tibi mensibus servare
mereamur. Nihil in scriptis istorum tempo-
rum frequentius.

Adiur bis omnibus adversariis Regnis,

quæ videbantur antehac impune grassari in Christi gregem, apponitur ultor, qui eos coërceret. Sic Virg. Georg. II.

An memorem portus, Lacrimoque addito clausus. Et Æn. VI. in verbis Sibyllæ:

- Nec Teucria addita juno

Ulsquam aberit.

Vide illic Servium, imprimisque Macrobi Saturn. 6. c. 4.

Restituta per orbem tranquillitate) ita eleganter loquebantur, quia bella tempestatibus, utâ notissimum, solebant comparari: inde in nummo Antonimi apud Tristandum T. I. p. 576. TRANQUILLITAS AUG. ut indicarent Antoninum prudentiâ suâ & virtute pacem & tranquillitatem dedisse imperio Romano. *Caperus.*

Profligata nuper. Sic Lactantius Instit. 5. c. 21. *Quippe cum sapientia professor (Epicurus) profligare sapientiam niteretur.* Cap. 4. *Ut omnes, qui ubique idem operis efficiunt, una semel impetu profligarem.* Idem verbum Lactantio reddendum est lib. 6. c. 23. *Animas ad sanctitatem genitas, velut in cani gurgite demersit, pudorem exstinxit, pudicitiam profligavit.* Sic aliquot & scripti & editi codices, teste Servatio Gallzo, cujus tamen editio habet, *flagitavit; ipse mallet flagitavit;* quorum neutrum sat firmis illic adstrui potest tibicinibus. De recto usu verbi huius adeant adolescentes Gellium, lib. 6. cap. 23.

Templum Dei quod ab impiis fuerat totum sum.) Hic agi de templo Nicomediae, quod a Diocletiano & Maximiano eversum fuit, ut patet ex cap. 13. putat Doctiss. Baluzius. Verum ego arbitror, intelligi debere in genere Christianam religionem, vel Christianos ante vexatos acerba persecutione, nunc vero per Constantinum paci & quieti redditos. Hinc mox nihil de edificio exstruendo sequitur, ut omnino necesse erat, verum de *mentibus*, quas pax jocunda & serena laetificat, hocq; ad alterum respicere patet ex particula enim satis superque. Neq; aliter interpretari debet, quod mox sequitur; *Qui templum sanctum everterunt ruina majore considerunt; qui justos extirpaverunt.* Quin & initio capitis, *templum illud*, sive eorum fideliu, ecclesiam vocat: *Resurrecta per orbem tranquillitate, prostrigam hanc. Ecclesia versant exurgit:* quanquam, E. 12. non ignorem eandem vocem pro conventiculo poni. Solebant ad haec patres, gentium deorum *edes templum* vocare, & loca, in quibus Christiani conveniebant, *ecclesia, conventicula*; id quod facit ipse Lactantius c. 5, 15, 35, 36. & docuerunt satis eruditissimis praestantis viri, patetque ex Epistola Aureliani Imp. apud Vopiscum. Atque ut fideles in Novo Testamento vocantur *ecclesia*, ita & patres Latini eandem appellarunt; *templum Dei sanctum*, &

id est, *habile, contemplandi caelestia, iusti fuerit: ipse*
lib. 2. & 17. Sic illud 1. c. 25. Inquit. Eaque
contemptus ofibus dicitur d. peris. in tunc esse, ege
nam principis fuerit, fuerit, an spang uer
domi Dei contemptus: ubi nequaquam, ut. Babu
us ad. 1. 10. putat, agit de templo Christiano
aut apud Nicomediam, uel de infidelibus,
*ut non obscure docet vox *expulgentis*: qua*
non de exerto conuentione, sed de Christianis
persecutione afflicto commode hoc loco uisib
patet. Sic lib. 2. 12. in libro d. Dei additum indio
cari uidetur, & ubi spales d. deo intelligi, non
sebris: q. 23. infra, quia edictum quodam mod
*sequitur, omnes Christianos respicit. *Exercit**
Nulla uno generi prouiderunt) Has pertinent
PROVIDENTIA
AUG. & SAPIENTIA PROVIDENTISSIMI
PRINCIPIS: & sergnum humanum solenne
 est: intelligere imperium Romanum unde in
 iisdem humanis, **SALUS GENERIS HUMANI.**
 Idem.

Nunc placatur serorum suorum Deus) Ex
*cidisse uidetur vox *precibus*, aut alia similes*
quarum restituit, plenior sermo erit, quibus
que continentur. Sic lib. de ira Deip. 2. 1. Inq
Deus non abire, non iustia, non precibus non
uoluntas, sed: monitione, mandatione, placatur
Abys precibus placatur Deum, alade, et
seruiss) ait Sulp. Severus: Minus nil dubitatione

litteris, & fidelibus earum interpretibus antiquis
novissime tradere, non est instituti mei. Præter
eas tamen, unde præcipue peti illa debet, non
contemnenda sunt penitus, quæ ducti lege con-
scientiæ datâ, aut ab aliis edocti pronuntia-
runt οἱ ἔγω. Qualis illa interrogatio Androma-
ches ad Menelaum, apud Euripidem;

Τὰ θεῶν δ' ἔγω εἶμι, εἰς ἔχαιρ' ἠγὴ δίκης;

Item illa chori, in altâ ejusdem tragediâ;

Πρόσω ἄνδρ', ἀλλ' ὁμῶς αἰθέρα ναί-

Οἴσῃς ὁρῶσι τὰ βροτῶν ἐραπίδας.

Quam eximia etiam illa, quæ ex Antiopâ
ejusdem conservavit nobis Stobæus:

Δίκα τι δίκα χρόνι.

Ἀλλ' ὁμῶς ὑποπίσῃ-

σ' ἔλαβον, ὅταν ἔχη

Τὴν ἀσεβῆ βροτῶν.

Hoc est interprete Grotio, viro illustri,

Jus sero veniat licet,

Jus est: at tamen impio

Penas quas decet, irrogans

Tanquam ex insidiis læset.

Cujus notæ plura cum & alibi, tam in dis-
verbiis, quàm in choris, ubi partes suas agere
solet poëta, passim apud Euripidem extant,
mirum non sine causâ videri possit, cur Plutar-
chus, & forsitan Sextus Empiricus, in verbis,
quos emendatioribus nobis dedit Petrus Petitus,
vir doctissimus, impiam & sacrilegam senten-

quam, quam ex personâ Silyphi, protolis ipsi, Fur-
 ripidi, tam solerti & parito rerum humanarum
 iudicatori, tribuere non dubitent. Sed in hæc
 penitus nunc inquirere nihil attinet. *Vigilat*
utique, vigilat sempiternus ille iusticie vigor,
vigilat oculus arbiter & vindex rerum per-
petuus; aliquoties serus, sed scrupulosus
questor rectè gestorum vel fecius, ut fere ait
 Am. Marcellinus. *Quam autem lento gradu*
ad vindictam sui procedit, tarditatem suppli-
cii gravitate compensat, ut habet Val. Ma-
 ximus. Quâ de re clarius & prolixius Theo-
 logi. Nec penitus tamen contemnenda sunt,
 quæ scripsere de hoc argumento extranei, præ-
 fertim Seneca & Plutarchus: nec quæ ex diver-
 sis congesse eandem in sententiam varii; ut
 Erasmus in adagiis, *Dii lancos habent pedes:*
Reperit Deus nocentem: Mornæus de verit. Rel.
 Christ. c. 12 & 24. Lipsius de constantiâ lib. 2.
 c. 13, 14, 15. Barthius Advers. p. 2907. Christoph.
 Ad. Rupertus ad Val. Max. p. 31. &c.

De quo exitu) Verba quæ exciderunt, ita
 forte supplenda sunt. *De quo exitu imperio-*
rum t. p. ut o. qui p. m. fuerunt, vel qui post
nos futuri sunt, scirent qua q. v. ac m. s. su-
pendendis delendisque n. s. b. D. s. offenderet.
Cuperus. Auctores) Excidit forte, *tantorum*
scelerum, vel, persecutiois, idem. De ceteris
 assentior tibi, vir amplissime: pro eo autem
 quod

quod subditis, imperiorum, commodius sub-
 statui arbitror, crudelium principum, aut,
 tyrannorum; quomodo & postea librum edidit
 Joannes Sarisberiensis, de Exitu Tyrannorum;
 nec multò aliter vir illustris, Nicolaus Heinſius,
 ut ex verbis allatis colligere est, præſens hoc
 opusculum appellasse, aliisque forsitan apellan-
 dum putasse videtur. Paulo aliter etiam se-
 quentia fateor me antehac accepisse. Nam per
 motus procul intellexi procul à veritate motas,
 sive dimotos; ut in Psalmis **LVII** & affi-
 niã verba solent reddi: quomodo etiam lapsos
 appellarunt Christiani, qui defecerunt in gra-
 vissimis illis persecutionum certaminibus, & vel
 penitus rediere ad paganismum, vel semel de-
 liquerunt, thure in aram idolorum jaciendo. Et
 hæc quidem conjecturæ sibi quid tribuendum,
 locus totus sic fuerit constituendus: De quo
 exitu fœvissimorum principum testificari pla-
 uisti, ne omnes qui procul moti fuerunt, vel
 posthac aberraturi sumus, scirent quatenus vir-
 tutem ac maj: suam in perdendis detondisque
 n. s. h. d. s. ostenderet. Rectè autem & ordi-
 ne sermo meus processurus est, si à principio
 qui fuerint auctores persecutionis, & quibus
 pœnis, &c.

In eos vindicaverit) Lactantius lib. 2. c. 4.
 At enim sæpe ipsi quoque in sacrilegos vindica-
 verunt. Similiter idem c. 4. ejusdem libri, &

lib. 4. c. 17. item Hegesippus (sive ille est Ambrosius, ut verè videtur collegisse vir quidam magnus, sive alius) & Ecclesiastici Patres Latini, nec non Vegetius, Gellius, Julius Capitolinus, aliique passim.

IN CAP. II.

Cruciatum est) Glossæ Labbai: *Crucias & cruciferas, subpōi.* Lactant. instit. 1. c. 16. *Ab hominibus insigni supplicio affectum & excruciatum.* Et mox: *impium consilium de eo tollendo cruciandoque ceperunt.* c. 18. *Et cruciaverunt eum in humilitate magna.* c. 21. *Memori desinet Deum ab hominibus esse cruciatum.*

Post diem X. Kal. Apr.) Elliptica locutio, quam supplere possis post exortum diem decimum Kal. Apr. sive post eum diem inceptum. Ita verba Christi, *μὲν τρεῖς ἡμέρας ἐγείνομαι,* à plerisque doctioribus exponuntur, postquam venerit dies tertius. Sic apud Marcum c. 9. v. 2. *post sextiduum,* valet, *secundo die inchoato.* Hæc & plura, post Antonium Augustinum & quosdam alios interpretes juris, ad legem CXXIII, de verb. signif. Scioppius, Wisembachius, & nuper ad intelligenda veterum scripta utili opere de intercalatione Philippus Munckerus, quem adi lib. 1. c. 2. num. 4.

Duobus Geminis consulibus.) Quam diversa alii sentiant, notum est: Vide Scaligerum, Petavium, Bucherum, Onuphrium, Langium, Tho-

mas

nam Lydiat, & alios. *Capitulum* Problema Chronologorum de anno mense & die, quo Christus Dominus salutiferâ passione genus humanum redemit, mei quidem propositi non est explicare: hoc enim agere si quis instituerit, ut veterum pariter diversâs excutiat sententias, & recentiorum etiam calculos subducatur, opus est Suffecerit in præsens monuisse, multorum è patribus opinionem hanc fuisse, quam Lactantius sequitur; Tertulliani nempe, Julii Africani, Hieronymi, Augustini; nec non Sulpicii Severi & Pauli Orosii; imo & recentiorum, Glareani atq; Haloandri, uno tantum anno Christum prædicasse Evangelium sollempniùs, eoq; peracto, proximo inde, C. Rubellio Gemino, & Fusio Gemino consulibus, passione ac morte functum esse. Eorum autem, qui hoc tempore cum curâ questionem hanc agitant, illis videtur præ cæteris accedendum, qui consentiunt quidem in hoc cum veteribus, quintodecimo anno Tiberii imperatoris Christum baptisatum esse, cum hoc dicat Lucas disertè, c. 3. nimirum Appio Junio Silano, & P. Silio Nerva consulibus: ex eo autem quatuor paschata egisse, aut certè ante quartum, ingens illud, & omnibus omnium temporum hominibus piis venerandum sacrum obisse; atque adeo hoc Sergio Sulpitio Galbâ, & L. Cornelio Sullâ consulibus fuisse peractum. Et hæc sententia est Scaligeri, cui se adiungunt

FS ex

ne nostris, qui felicitate horum temporum ratio-
 nes componunt. Hi proximum alicenti viden-
 tur gradum, qui unum addunt annum, ante pa-
 lacha quintum rati filium Dei mortem illam gese-
 ri humano laborum occubuisse; ceteri abeunt
 longius. Ad mensam 80 diem spud attinet,
 satis constat ex historia sacra Christum passum
 & mortuum esse die quarta decima mensis Nib-
 lan, primo post equinoctium plenilunio; hoc
 est, si Scaligerum sequimur, Aprilis die tertia.
 Sed unum adjiciendum Scaligerana, sarnane
 putaverimus annum; lunat enim nonne, (nam int-
 tercalatio ter in octaeteride fieri solita, in illum
 annum incidisse non videtur) dies *επιπέρασμιου*
 fuerit, X. Kal. Apr. in quo, aut circa quem pluri-
 um e vestibus vel computatio, vel secuta prior-
 res narratio conquiescit. Sed haec plenius ac li-
 matiùs elaboranda subens aliis relinquo.

Quo officio repleto) Eleganter officii voce
 utitur pro administratione. Nihil notius aut
 usitatus de comitibus palatii, praesidibusque
 iudicibus provinciarum, imo & de apparitori-
 bus: afforam tamen nonnulla forsitan infra.
 Graeci quoque Patres ministerium Christi *οικονο-
 μίαν* vocant.

Procella nubis) Plus dicit, quam in S. S. oc-
 currit; ibi enim *νεφέλης* tantum mentio, &
αυελήφθη εις τὸν οὐρανόν. Cupereus. Mones o-
 ptimo, perillustri Cupete, à divinarum ductu
 litte.

litterarum non fuisse recedendum. Certè ex-
 terras istas tenebras cum caelesti luce temerè
 interdum miscuisse, non parùm obfuit quibus-
 dam ecclesie priscæ patribus. Ita hîc quoque
 vereor, ne *in hoc* istud, quasi Christus repenti-
 na interventu procalla sit, ereptus oculis suo-
 rum, obhæserit Lactantio ex iis, quæ de Romu-
 lo apud Livium cæterosque historicos Romanos
 leguntur: ut de Homeri aut Virgilii nubibus,
 quibus illi Deos suos aut herôas abscondunt,
 nihil dicam. Haud multò melius lib. 4. c. 21.
 nubem illam *repente* se circumfudisse dicit: cum
 tamen, ex divinis scripturis placidè ac leniter,
 ut pleraque Christi acta in terris, res gesta col-
 ligatur. B. Cyprianus prope finem libelli de
 vanitate idolorum, paullo simplicius & rectius;
Tunc in celam, inquit, *circumsusa nubes so-
 blatus est.*

Fundamenta miserunt) Sidonius Apollina-
 ris lib. 2. Epist. II. *Neque jam semel missa fun-
 damenta certanis amicitia, diversis honorum
 generibus exfruere cessarem.* Non multò se-
 cùs agrariae rei scriptores dixerunt *lineam* aut
limitem mittere, secundum fundi *litterariam*
normam mittere, & familia. *Radice mittere*
 habes apud veterem Bibliorum interpretem
 2. Reg. 19. *Murum aut vallum mittere*, apud
 Lampridium in vitâ Sept. Severi, c. 22. pro qui-
 bus vetustiores *agere radicem*, *ducere murum* di-
 xerunt.

Retra

Petrus Roman advenit) Tradit hoc etiam La-
 Ciant. lib. 4. c. 9. Infit. *Miracula* respiciunt
 procul dubio fabulam de Simone Mago, narra-
 tam Arnobio & aliis. *Cuperus*. Historia autem il-
 lius veritas adhuc in dubio est, quæ Petram attinet.
Ac stabile) id est, firmum, duraturum. Sic
 in nummis occurrit: **TELLUS STABILITA &**
TERRA STABILITA, apud Erzzum p. 386.
 quo significatur procul dubio, Imperatores pa-
 com duraturam & firmam dedisse orbi terra-
 rum. *Cuperus*. Solet ita etiam Lactantius ipse.
 Ut lib. 4. c. 24. *Subarque iustitiam & funda-*
mentum, stabilitq; apud homines & fixa per-
maneat. lib. 7. c. 10. *Cum vero sibi domicilium*
stabile collocavit, &c. Fidele vero quod vol-
 cat, idem est, alterum enim interpretatur. Exi-
 stimo autem Hebraïsmum esse, & respici ver-
 ba Dei, quibus per Ahiam Prophetam, Jeroboa-
 mo, sub conditione, si pie ageret, Deique legi-
 bus insisteret, firmam ac stabilem domum
 promittit, 1. Reg. 10. v. 38. *Ero tecum, & subs-*
ficabo tibi domum fidulam, quomodo edificavi
David domum. Veram autem Dei ecclesiam,
 ut annotavit ad superius caput, ill. *Cuperus*, san-
 cti Patres passim domum aut templam Dei vocant,
 sacrarum nempe litterarum ductu. Et sic La-
 ctantius quoque, multis in locis. Ut lib. 4. c. 10.
 ait, *Filium Dei descendisse in terram, ut con-*
stitueret Deo templum, decerneretque iustitiam.
 Sic cap. 11. *Volens igitur Deus memorem Tem-*
 pli

plū sup. mittent in terram, noluit enim in potestate & clavis caelesti mittare. cap. 19. hoc plū est. Verum templū Dei; quod non in parietibus est, sed in corde ac fide hominum, qui credant in eam, ac doceantur fideles; illud vero Solomonium templum, quia manu factum est, manu cecidit. Adde initium capituli ubi multa & præclara. Item lib. de ira c. 2. ubi similiter Christum vocat *Dei & immortalis templi conditorem*. Ex aliis plura colligetes vitanda præiudicij gratiā supersedeo.

(*Ad cultu. idolorum*) Hoc Lactantius ex sub persona, & ut Christianus loquitur: nam ethnici dicebant, *idola deorum*. Inscriptio apud Gruterum:

DIOCLETIAN. CAES.

AVG. GALERIO. IN. ORI.

ENTE. ADOPT. SVPER.

STITIONE. CHRIST.

VIRQ. DELETA. ET. CUL.

TU. DEOR. PROPAGATO.

Utque ex innumeris tam Graecis quam Latinis auctoribus patet, nec non actibus Martyrum, gentiles statuas, ipsas deorum nominibus vocabant.

(*Ad religionem novam*) Et hoc est, quod objiciebant continuo gentiles Christianis, ut patet satis superque ex Arnob. l. 1. p. 34. & l. 2. p. 92, 93 & 94. nec non aliis; unde Baronius in

Annali

Annalibus, & Tristano Tom. I. p. 690) per
 patres & pueros novorum hominum, apud
 Capitolium in M. Antonino Philosopho,
 intelligunt pueros Christianorum, quamquam
 ego existimem Casaubonum & Salmasium verba
 tra tradere. Caperus. Dicam hanc ubiq; Chris-
 tianis impugisse homines è pago verum est; ac
 idem facit etiam Galeritis in edicto, quod Grae-
 co apud Eusebium & Nicephorum. Latine in-
 fra hujus libri capite 34. legitur. De sensu ver-
 borum Julii Capitolini fr. omnino & mihi tunc
 dum est in partes, Casaubono me accedere fa-
 teor; alter vir summus in modo, quem ipse
 fatetur difficilem, sic ad emendationem confu-
 gere videtur, ut Poëta non optime ad machi-
 nam. Sed hoc amor veritatis excuset dictum de
 viro, quem alioquin, uti par est, admiror &
 suspicio.

Primus omnium) Hoc uno ore narrant o-
 mnes. Et quanquam à Claudio Christiani vi-
 deantur male habiti, non secus ac Judæi, quo-
 rum nomine primis temporibus etiam illi ve-
 niebant; non tamen res illa inter persecutiones
 numerata est. Vide Suet. Claud. c. 17. *Caperus*

Ad excidendum caeleste templum) Sic La-
 ctantius lib. 5. c. 3. *Cum omnium periturus exci-
 dente connixus esset. ita excidano vobis* lib. 3.
 c. 26. quomodo illic duo vetustiores codices.
 item lib. 6. c. 17. De ira Dei. c. 17.

Tam

Tum mltis bestie, ita Neroque, Dionet
 num, & alios tyrannos vocat Lactantius, ut
 iam monuit Baluzius: videantur capita 409, 410,
 26, 32 & 39, quibus execrabilia animal, animal
 referunt, mala bestia, occurrunt. Latius
 Pacatus Maximus nominat: *belluam ferocem*
 420, ubi similia ex Rutilio & Seneca observat
 Livinejus. Necne aliter loquuntur Liv. l. 94, c.
 24. Cic. l. 1. de Off. & l. 3. Tacianus de fugitivo,
 p. 105. & 106. 200. & 296. edit. Bourd. Dio
 Cassius l. 77. extremo: Arnob. l. 5. p. 114. Asteri-
 us Homil. l. p. 8. quibus adde Ritterbusu lib.
 c. 9. Lect. Sacrarum; Et in passione Scaphia,
 Helpidius *inhumana canis* vocatur. *Cyprianus*
Nusquam rapente comparuit. Non ita ab
 auctore hujus opusculi paullo minus mirabimur
 tradi, si meminerimus a Tacito lib. 2. Hist. 1. 2.
 narrari, diu post mortem ejus vegetam de e-
 quasi vivo famam. *Sub idem tempus*, inquit,
 tenente Gallicot rerum summam Vespasiano, *Ad-*
chus *atque Asia falsa mater, exortio; dectus*
Mara aduocata: vario super exitu ejus ore
ore, eaque pluribus cum vitere fingentibus
enedyribusque. Persequitur dein, quas Neruo
 dederit Neronem se fingens, vilia quidem hoc
 cunctio; de quibus ipsum radi historicum; aut
 Casaubon notas ad Suetonium. Firmaturque
 hoc falsi hinc summaribus, est enim, qui obsequio
 videtur, multis temporum, illorum Christianis
 Nere-

Mores aut superstitem, aut novissimis tem-
 poribus revicturum, ut adversus Christianam
 nomen omne feriat, cum Lactantio nostro, tan-
 gunt & refutant quidem Ecclesie veteris Patres.
 Ut Hieronymus in c. 11. Danielis, Augustinus
 de Civit. Dei lib. 20. c. 19. Ambrosius ad 1. Cor.
 4. v. 9. Alii & ipsi Neronem aut Antichristi-
 tyram, aut ipsum Antichristum fuisse ac futu-
 rum esse suspicati sunt. Vide Chrysostomum in
 2. Thess. 2. Homil. 4. p. m. 1504. & serm. de Elec-
 mos. Sever. Sulp. Sac. Hist. lib. 2. c. 39. & Dial.
 2. c. ult. &c.

(adventum... usus) Hæc sic suppleri pos-
 se videtur: quod nefas est credere. Sicus d.
 p. r. d. 2. Et in ultima saculo, iustitiam C. s. acf.
 cum d. caperis, processuros pronuntiant, ob-
 dem m. 6 n. v. parant, qui pratorser, &c.
 Per Prophetas vivos translato quos, Intelli-
 gendi sunt Enochus & Elias, uti patet ex Je-
 hanne Damasceno l. 4. c. 27. de Orthod. Fidei
 ubi solius Elie revertenti meminerunt. Pate-
 rea videtur hic respicere Lactantius ad Christi
 millenarium, de quo videri potest lib. 7. cap. 13
 extremo, & c. 14. ubique instit. Div. Ut au-
 tem hic descendere usurpat de Christi adventu,
 ita etiam de eius adventu l. 4. Inf. c. 10. ut
 esse necesse, appropinquante facillime
 descendere in canonic. Et hæc ed
 quædam xanobæti, & Ioptos xanobæti
 Defensio

Descensor occurrit in nummis; eoque nomine ad adulationem proclives Athenienses, appellarunt Demetrium Polionetem, tanquam sub ejus habitu Jupiter in terram descendisset. Non satis caute doctiss. Tristanus, T. 2. p. 571. explicat, *in terram fulmen jaculantem juvem. Cupirus*. Formulas veteres, elegantiasque sermonis amare Lactantium vident, qui eum legunt; optimeque notat vir insignis, idem in voce *descensoris* aut *descendere* factum. Adeantur insuper, si placet, Adr. Turnebus Advers. l. 9. c. 9. interpretes Virgilii ad Georg. 2. v. 326. & Torrentius ad illud Horatii Epod. 13. -- *Et imbres nivesque deducunt juvem*. In his quæ ad pertusæ à blattis aut vetustate læsæ paginae defectus supplendos spectant, nihil habeo quod adjiciam, nisi quod existimem legi posse minori mutatione, *Et in ultimâ etate*, & sic porro, ut præsit Amplissimus Cuperus: aut, *Et in ultima sæcula, initium C. s. ac S. c. d. caperit, redituros pronuntiant*. Enochum vero cum Eliâ reversurum quidam veterum putavere, teste Augustino lib. 9. de genesi ad literam, cap. 6. Cujus verba attulere jam alii, qui quid Gregorius Magnus eadem de re existimaverit etiam ostenderunt. Inclinare huc videtur etiam Andreas Casariensis, commentario in Apocalypsin p. m. 45, quem edidit unâ cum quibusdam Chryso-stomi libris Sylburgius. Ut jam his multo anti-

tiquioris Tertulliani verba omittam, aliorum operâ item nota; quæ leguntur apud ipsum lib. de animâ, c. 50. ubi plura ex eodem, prope ejusdem sententiæ, collegit Pamelius. Imo hoc ipsum è Syr. c. 44: v. 11. firmare quidam nostrorum temporum heterodoxi sunt conati, quibus non tam verba Syracidæ Græca, quam interpretis latini versio favet. *Henosb placuit Deo, & translatus est in Paradisum, ut det gentibus penitentiam.* In Græcâ Hoeschellii editione, quam ad vetustissima exemplaria emendavit, legitur: *Ἐνώχ ἐσηρέθητο χυρίω, καὶ μετέστη, πῶδεςυμα μῆροιας πᾶσι γυναικί.* Verum de his multo satius fuerit adire celebratissimi nominis Theologum Helmestadiensem, D. Georgium Calixtum, Tractatûs de supr. Jud. parte eâ, quâ de signis agit, decretorium illum diem præcessuris. Ab eo refutatam esse hunc errorem egregiè, judicium est Jo. Henr. Bœcleri, viri celeberrimi & doctissimi, Histôr. Univ. pag. 210.

IN CAP. III.

Non minor Tyrannus) is fuit Domitianus, quem dixit calvum sua Roma Neronem, ut ait Aufonius. *Portionem Neronis de crudelitate* vocavit Tertullianus in Apologetico; & in lib. de pallio, *Subneronem.*

Incubavit cervicibus) Lactant. instit. l. 5. c. 9. *Qui autem cultores Dei se non abnegaverint, in eos totis carnificine sue viribus incumbunt.*

Lib.

Lib. 7. c. 19. Siquidem capto mundo cum magnis
 legionum exercitibus incubabis.

Interfectus domi. Etiam memoria) parum
 abest quin distinguam: *interfectus Domi etiam*,
 i. e. Romæ ex Senatus decreto, uti patet ex
 seqq. & Svetonio. De more autem damnandi
 memoriam alicujus, agit, uti nosti, Lipsius ad
 Tac. Annal. 6. & Radolphus Fornerius l. 2. c.
 17. & 18. Rerum quotidian. Eoque pertinet, num-
 mos etiam abolitos & fusos fuisse, uti factum,
 Dione teste, mortuo Caligula; vel nihil eos va-
 luisse, teste Arriano in Epist. l. 4. c. 5. ubi de
 Nerone agit. At quanto melius cum bonis prin-
 cipibus habere ἀρχῆν μνήμην, quam iis tribuit
 Themistius orat. IX? *Cuperus.* Meminerunt
 hujus ritus Dio Cassius, Herodianus, & Latini
 scriptores historiæ Augustæ, multis in locis. I-
 mo & Lactantius hujus opusculi capite ultimo
 ad eum alludit.

Opera fabricasset) Symmachus lib. 1. Epist. 52.
Urbana opera summis fastigiis excitabam. Spar-
 tianus in vitâ Hadriani, c. 19. *cum opera ubiq;
 infinita fecisset, nunquam ipse, nisi in Trajani
 patriæ templo nomen suum scripsit.* Sed hoc
 vulgatissimum est. Opera autem Domitiani re-
 censentur à Svetonio, Eutropio, plenissimeq; ab
 Eusebio in chronico, num. M M C. Capitolium
 resectum, Odæum, Forum transitorium, stadium,
 Horrea piperatoria, & plura: de quibus ad viros
 maximos, qui memorati scriptores illustrarunt
 notis,

In statum pristinum Ecclesia restituta est) Hoc sub Nervà factum esse, non autem vivo Domitiano, patet ex verbis quæ præcedunt, *re-*
scissis igitur; quod nequaquam imperante Do-
mitiano accidit. Tertullianus tamen id sentit:
Tentaverunt & Domitianus, portio Neronis de
crudelitate, sed quia & homo, facile captum
repressit, restituitis etiam quos relegaverunt.
Neque puto hoc, quamvis à vero alienum sit,
de alio quam Domitiano posse intelligi. Nam
patrum non nulli secuti Hegesippum apud Euseb.
l. 3. c. 20. Hist. Eccl. sunt. *Cuperus.*

Nomen ejus persecutus) Tertull. de patientiâ,
c. 2. *Nomen cum familiâ ipsius persequentes.*
Aut. Victor de Cæsaribus, c. 3. *Genesim omniumq;*
affinitatem armati persequuntur.

Manus porrexit) Lact. lib. 7. c. 15. *Sublatæ*
enim Carthaginæ manus suas in totum orbem
terrarum terrâ marisq; porrexit.

IN CAP. IV.

Quis enim justitiam nisi malis persequatur?) Tertullianus Apologet. cap. 5. *Tales*
semper nobis insecutores, injusti, impii, tur-
pes: quos & ipsi damnare consuevit, & à qui-
bus damnatos restituere soliti estis. Confer
lib. 1. adversus Nationes, c. 7. & alia aliorum
dicta hujus sensus plurima. Nam pii quorum-
libet temporum homines verè sic glorian-
tur, solis se malis odio esse: sed verba eorum ad-
ferre prolixæ foret opera. *Pro-*

Profectus adv. Carpos) Cum his bellavit Philippus, qui ante Decium imperavit; & si nummis fides, eisdem vicit; quorum æreus, teste illustri Spanhemio, inscribitur VICTORIÆ CARPICÆ. Sed vel non bene domiti, vel rebellasse videntur; quia in nummis Decii apud Tristanum T. 2. p. 578. legitur VICTORIA CARPICA VOTIS X. Et illud bellum procul dubio gestum imperii initio, cum altero, de quo Lactantius loquitur, diem obierit extremum. Aurelianus ab iisdem devictis *Carpicus* dictus est, narrante Vopisco: & Maximianus apud Eusebium lib. 8. Hist. Eccl. c. 17. *δις καρωτων μέγιστος* & appellatur. *Cuperus*. Auctor hujus libri Carpos nominat solos, cum constet adfuisse cum Carpis populos alios, multis partibus numerosiores; Boranos puta, Gotthos, Vrugundos, ut eos vocare solet Zosimus; imo & Astringos, Thaphilos, & plures, quos recenset in hac historiâ Jornandes. Solos tamen Carpos Lactantius nominat, quippe qui crebris incurfibus in Romana, cæteris essent notiores. Idem Jornandes, de rebus Geticis c. 16. *Sed & Carporum tria millia accessero, genus hominum ad bella nimis expeditum, qui sæpe Romanis infesti sunt.* Adde quæ notarunt eruditissimi viri, Cellarius ad Zosimum lib. 1. c. 20. & Balluzius ad hæc Lactantii. Factum vero esse non raro, ut à gente vix dum victâ

victâ, nedum perdomita, cognomen assumserint Imperatores, notum est; item tyrannos ab iis populis titulos habuisse, quos ne laceffivissent quidem bello. Verum de his pluribus fortasse alias.

IN CAP. V.

Illud verum esse dicebat) Ambigebam non-nihil, excidisset ne his vox aliqua, *jugum* videlicet, aut *tropæum*, aliave similis. Sed consultus eâ de re amplissimus & doctissimus Cuperus, hunc in modum respondit. Verba hæc sese optimè habent, nec quicquam subauditur. Romani scilicet in parietibus & tabulis pingebant Imp. suos, calcantes hostium & Regum devictorum cervices & terga. Nummi certe rei illius indubitati testes sunt; & Imperatores ita pictos fuisse, docet locus elegans Gregorij Nazianzeni, Invect. i. in Julianum. Dicit igitur Persarum Rex, fictitias, falsas, & imaginarias esse Romanorum picturas, verum illud verum esse, quod calcabat terga Imperatoris. Hæc ille. Quod autem res suas per picturas, aut incisos lapides, memoriæ prodere solerent Romani, vitio vertendum non puto. Quot res pulcherrimas haberemus notiores, si studium hoc fuisset gentibus etiam aliis? Legantur, si lubet, quæ Plinius lib. 35. c. 4. de Messala, L. Scipione, Hostilio Mancino, in primisq; de Augusto narrat. Item quæ Aur. Victor de L. Emilio,

milio, triumphum de Liguribus in tabulâ pictum proponente publice; & alia apud alios passim. Nec pingebant modo, sed marmoribus item incidebant res gestas frequentissimè; quod ex tropæis marmoreis Marî, quæ supersunt etiam nunc, ex arcubus Constantini aliorumque triumphalibus, monumentisq; aliis docet Cæsar Bulengerus in Commentario de triumphis. Nummi quoque, ut jam monuit illust. Cuperus, ostendunt passim, victorias suas quanto studio posteris notas reddere laboraverint. In quibus non modo plurimi occurrunt, Cæsarum qui referant tropæa; sed nonnulli liberâ quoque civitate facti, in quibus victor premit victi cervicem aut terga. Exemplo sit ille Pauli Æemilii apud Goltzium, in quo non multo secus ac Sapores insultat victo victor.

Usque ad vitium tamen laborasse Romanos de suis omnibus, picturâ similibusque exprimendis

mendis artibus, temporibus præsertim eorum qui hic memorantur, Imperatorum, non dissimulat Casaubonus ad vitam Pescennii Nigrî, cap. 6. quem velim adiri. Sed jam exigit (puto) Lector, ut laudata superius ab Amplissimo Cupero Nazianzeni verba exhibeam. Νόμοι ἐστὶ βασιλικοὶ, ἔκ οἰδαὶ μὲν εἰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις παρ' ὅσοις τὸ βασιλεύεσθαι, ῥωμαίοις ἢ καὶ τῶν σφόδρα σπευδαζομένων, εἰκόσι δημοσίαις πράξεσι τὰς βασιλεύοντας. ἔρδ' ἐξαρχῶσιν οἱ εὐφανοί, καὶ πὲρ διαδήματα, καὶ τὸ τῆς ἀλευργίᾳ ἀνθ', οἱ περὶ ἀριθμύμενοι νόμοι καὶ φόροι, καὶ τὸ τ' ἀρχομένων πλῆθ', συγκερταίεν τῶν βασιλείαν ἀλλὰ δεῖ καὶ προσκυρήσεως ἀνθρώποις, ὑφ' ἧς σεμνόπεροι δόξουσιν, ἔχ' ἰν' αὐτοὶ προσκυνηταὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τ' ἐν πλάσμασι τε καὶ χρώμασιν, ἰν' ἢ τὸ σέβας ἀνθρώποις ἀπλησ' ἔσθ' τε καὶ ἱελεϊότερον, ταύταις πῶς εἰκόσιν, ἄλλοι μὲν ἀλλὸ ἢ τ' βασιλέων προσκυνητῶν χάριτες, οἱ μὲν τῶν πόλεων τὰς λαμπροτέρας δωροφορέσας, οἱ δὲ νίκας ὑπὲρ κεφαλῆς εὐφανέσας, οἱ ἢ τῶν ἐν πόλει προσκυνητῶν, καὶ πῶς τῶν ἀρχῶν πρῶτον συνήματα. οἱ ἢ θρησφορίας καὶ εὐστοχίας, οἱ δὲ βαρβάρων ἠτήρημένων, καὶ ὑπὸ πῶς ποσὶν ἐρριμμένων ἢ κλεινομένων, πολυεὶδῆ γήματα. Φιλῶσι γδ' ἔρ πῶς ἀληθείας τῶν σεαυμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰνδάλματα. Verè hæc sanctus ille scriptor, foretque facillimum, hæc omnia

lingu-

singulatim illustrare. Sed cura quivis idem possit, non nimium ignarus rerum Romanarum, contentus ero notasse in præsens, originem conculcandorum à victoribus collorum aut tergorum videri ab oriente profectam, & perantiquam esse. Ita Josue ducis jussu, primores Israëlitarum colla Regum devictorum calcant pedibus, Jos. 10: 24. Quibuscum aliquot in Psalmis locutiones, & alia dicta Biblica conveniunt. Quæ omnia licet sanctissima sint, planeque mystica, consuetudinem tamen orientalium ostendunt. Verum de his alii pluribus.

IN CAP. VI.

Vesanus & præceptus) Id inter alia satis ostendit usurpatus *Domini ac Dei* titulus, de quo vide illust. Spanhemium, in de præst. & usu. num. p. m. 729. De persecutione ab eodem institutâ vide quæ collegit Ant. Pagius, in dissertatione eruditâ de consulibus Cæsareis, p. 380.

Canofrurio) καινὸν Φροῦριον vocat Prænius, ideoque per Æ scribendum esse, ne Scaligerum quidem monere piguit.

Ab amicis interemptus) Amicos dici Regum, quos ad interiorem admissionem & consilia secretiora sibi habent proximos, & hanc esse illam Aristotelis καθ' ὑπεροχὴν Φιλίαν, docuerunt homines eruditionis laudatissimæ. Aureliani vero, sanguinarii principis, minas ut occuparet Mæstheus, unus libertorum ejus, (Zo-

fimo dicitur Eros, & τῶν ἕξωθεν φερομένων ἀποκρίσεων μηνύης πᾶγμένθ, lib. i. c. 62. id est, officiorum Magister) plures in necem ejus, partim veris, partim falsis terroribus concitavit: prorsus ut postea Commodus in se irritavit suos, apud Spartian. in Commodo c. 9. Vide Vopisc. in Aurel. c. 36. Aurel. Vict. Cæs. c. 35. Epit. c. 50. Eutrop. lib. 9. c. 9.

Contem Deum fecerunt; Cælius apud Cicero-
nem ad Att. lib. 10. *Nunc te contem victorem Ca-
sarem facere, summa stultitia est.* Ita indignus
ille loco suo Antistes seu Episcopus, apud Opta-
tum Milevitanum: *Et hunc occidi, & quicumq;
contra me fecerit, occidam.*

IN CAP. VII.

Ut firmet id quod supra dixit, Christianos non nisi malis odio fuisse, de Diocletiano, imperiique ejus participibus dicturus, multa eos perversè docet egisse; inque mores & instituta eorum graviter invehitur. Quanquam vero tyranni isti, sævissimâ & atrocissimâ Christiano-
rum lanienâ, omnis ævi, quod exinde fuit, & posthac, si sic Deo visum, futurum est, odia me-
ruerint: videant tamen gnari illorum tempo-
rum, ferviatne hic in nonnullis Lactantius pro-
posito suo, idque sic, ut nonnumquam ea car-
pat, quorum ratio diversa est, multoque secus
ab aliis narrantur & explicantur.

Scelerum inventor & malorum machinator.

Lact.

Lact. Div. hist. 7. c. 24. *Princeps demonum, quies machinator omnium malorum.* Ita Scelerum inventor Ulixes Maroni, Ruffinus Claudiano appellatur.

Tres enim participes regni) Idem Claudianus, 2. in Ruf.

Increpat Augustum, scandat sublime tribunal, Participem sceperi, socium declaret honoris.

Sic apud Am. Marcellinum lib. 26. dicitur Valentinianus fratrem Valentem produxisse, *participem legitimum potestatis, sed in modum apparitoris morigerum.* Et auctor vitæ Sept. Severi c. 8. *Cumq; Severum ad participatum vocaret (Pescennius Niger) contemptus est.* Porro, ut de instituto hoc Diocletiani in adolescentiæ gratiam summatim aliquid dicam: nihil notius est illo Homérico, οὐκ ἀγαθὸν πλυκοί-
εσση, εἰς κοίραν ἔσω. Hoc plurimis comprobatum est assensibus aliorum. ut Euripidis Androm. Act. II. choro,

Ἐνὸς ἀδύναμις ἀνά τι μέλαθρα, κτ' τι πύ-
λαις. Senecæ item, & Philosophi lib. 1. de clem-
entiâ c. 4. & Poëtæ in Medeâ, Lucani lib. 1. & quorum ibi illustris Grotius meminit. Quin Hieronymi quoque ad Rusticum Monachum hæc sunt verba: *Etiã multa animalia & ferarum greges Duces sequuntur suos. In apibus principes sunt: græcæ unam sequuntur ordine litterato. Imperator unus; iudex u-*
nus

nus provincia; & reliqua. Quibus adde Cy-
prianum, de Idolorum vanitate p. m. 289. & e-
jus verba mutuante Minucium Felicem, ex
quo simul Fulvii Ursini emendatio firmatur,
pro discessit legentis desist; ubi habes plures in
hunc sensum laudatos à clariss. doctissimoque
Ouzelio, p. 139. Nec præterire decet Lactanti-
um nostrum hist. l. 1 c. 3. & 5. Horum alio-
rumque judicia ipsa probat veritas: fecissetque
haud dubiè prudentius Imperator Diocletia-
nus, si non tam æquando sibi paullatim Maxi-
miano, cæterisque dein adjungendis, aperuisset
in futura tempora latam intestinis discordiis
fenestram; quam legendis idoneis ubique mi-
nistris & vicariis, summâque imperii per omnes
partes retentâ, quieti suorum ratione tutiore con-
suluisset. Ita certè judicat Firmianus noster, &
rectè. Alios tamen quosdam haud nescio abire
in alia omnia. Laudat profectò Valentinianum
Ammianus, lib. 26. quod magnitudine argen-
sium negotiorum se superari considerans, nihil
morandum putaret, quin fratrem Augustum
pronuntiaret. Idem de Diocletiano pronun-
tiat Zonaras Annal. T. 2. Ἀπιδὼν ἡ πρὸς τὸ τῆ
Βασιλείας ὑπέρογκον, κωνωνὸν αὐτῆς πρὸς
λαμβάνεται, καὶ τὸ πῆμα ἕως τῆ ἡγεμονίας
αὐτῆ· ἢ καὶ ἐπίρας, καὶ τὸ δεύτερον. At Ma-
urertinus nimium πανηγυρικῶς. Vos, qui im-
perium non terra, sed cæli regionibus termi-
natio

*vultu, tantam vim, tantam potestatem in vultu vobis impartire, divina profecto immortalis fiducia est, quam cupiditas perturbet, Paneg. ad Maximianum, c. 10. Quibus paria, aut etiam ampliora habes, in Genethliaco, cap. 6. Quid dicemus igitur de tetracordo hoc, à Juliano Parabate, aliisque non parum laudato? Respondet noster etiam hic scriptor, non fuisse sinceram illam concordiam; sed temporum causâ servatam utcunque societatem: non amicitiam virtute matre natam & cultam; sed, qualis inter latrones & *πυρροπολίτας* in mutuam operam fit, conspirationem. Nec profecto indignum est observatu, vultus quoque simillimos habuisse, (inspice nummos utriusque) quos natura ingenii, fortuna sorte, vita, institutis & actionibus tam aptè comparaverat. At si ceteros duos spectamus, Constantius ob ingenii lenitatē ac comitatem, non probavit paris istius crudelissimi mores; sed tulit utcunque, cum emendare non posset. In Galerio autē tetrachordum nimis discrepabat, qui & alias terrori fuit duobus illis senioribus, & ad extremum coëgit imperio se abdicare socerum Diocletianum, quem & Hercules dein est imitatus. Sed hæc hæctenus. nam si quis seriâ paret operâ excutere; non injucundæ, fors nec inutili dissertationi argumentum hinc nascetur...*

Indictionum) id est, tributorum, uti docet Balu-

Baluzius, & pluribus exemplis firmat Du Cange in Glossario. Infra c. 31. *Indictiones auri & argenti*. Asterius Homil. in Avar. pag. 38. vocat *ἐπιτάγματα*. *Cuperus*. Indictiones initio videntur extra ordinem factæ, ad arbitrium victoris aut ad necessitates Reipublicæ; atque id sensisse videtur Asconius, cum has à *canone & oblatione* diversas faceret. Postmodum tamen & hæ temporis certo sunt assignatæ. Sed vide Jurisconsultos. Etiam vetus interpret Bibliorum, 2. Reg. 15. *Indixitque Manabem argentum super Israël cunctis potentibus & divisibus*. cap. 18. *Indixit Rex Assyriorum Ezechie Regi Juda trecenta talenta argenti, & triginta talenta auri*. Adde capit. 23. partem extremam.

Multi prefides) Notabilis valde locus; quippe qui inservit multum ad cognoscendum, quo tempore magnæ provinciæ in plures partes sint divisæ. Res tota certe cognitu dignissima; quippe ex quâ magna lux affulgeret procul dubio tam Ecclesiasticis quam profanis auctoribus. *Cuperus*. Attingit hanc rem leviter Eutropius, lib. 9. c. 15. simulque ostendit, qua fuerit occasione usus ad hæc perficienda Diocletianus; bellis scilicet ac victoriis: his enim potitus, sicut nutu & arbitrio provincias singulas temperavit composuitque. Exemplum est Ægyptus, prostrato in eâ Achilleo. *Victoriâ*, inquit, *acerbe usus est: totam Ægyptum gravibus pro-*
scrio

Scriptiōnibus cadibusque fœdavit. Eâ tamen occasione ordinavit providè multa, & disposuit, quæ ad nostram ætatem manent. Clarus & magis appositè Prænius. Καὶ ἀπὸ τοῦ Διοκληπιανῶς ἐν Αἰγυπτίῳ τὸν Ἀχιλλεῖα νικήσας, αὐτὸν τε διεχρήσατο, καὶ διὰ πάσης ἰσότητος ἐπέξῃλθε τῇ νίκῃ, τὰς μὲν κατασφάξας τῶν Αἰγυπτίων, τοῖς ἢ λοιποῖς φόρους πύξας ὡς μάλικα βαρυτάτας. Ἐκ ταύτης ἢ τῆς αἰτίας καὶ πᾶσι τοῖς βασιλευομένοις πᾶς εἰσφορὰς ἐπέθηκε, διαμετρησάμεν τὴν γῆν, καὶ εἰς ἀπυραφὴν ἀναγαγὼν ἅπαντα, ὅπερ καὶ εἰς τὸδε ἐκράτησεν. Quare omnia cum his bellè consentiunt: indeque apparet, non ita ἀνισόρητα semper esse quæ Metaphrastes ille habet pleniora: sive ea de suo adjecit, sive Eutropio copiosiore usus est, quam utimur hodie nos. Rei vero, quâ de hic agitur, vestigia observasse videor in legibus etiam istorum & sequentium deinceps temporum; sed ad ea colligenda nunc satis otii non est. Rectè autem *Præsides* noster vocat, quia ab Imperatore missi constitutique erant. Vide Lips. Excurs. ad Tacit. Annal. lib. 1. cap. 75. lib. 12. c. 60. Salmas. ad Spart. Hadrianum, c. 13 & 33. Spanhem. de præst. & usu numis. p. m. 572. Per *officia* hoc quidem loco intelligit Præsidium judicumque apparitores, minores nempe magistratus cum militibus; quo loco fere fuerant quos antiquior ætas accensos, statores (quamquam habuit & recentior

tior suos statores) & si summis apparerent magistratibus, lictores; posterior, communi nomine, *officiales* appellabat. Nihil frequentius in actis Martyrum, in Legibus illius ævi, in Notitiâ utriusque Imperii, scriptisque aliis. Imo & Suetonium in Vespasiano sic locutum ostendit à *πένυ* Gronovius, in observ. ad scriptores Ecclesiasticos. Sic Orientis quidem Comes IJC homines habebat in officio: Præfectus Prætorii Africae, CCCXCVIII: alii plures alii pauciores, prout res exigere videbatur. Vide quæ collegit de his Pancirollus ad cap. 9. Notit. Imperii orientis. Sin contendat aliquis, hîc à Lactantio Præfides potius ipsos dici, *ἐν* scilicet *διὰ δυνάμειν*, aut ipsis paulo majores, pares, suppareseve; magnopere quidem non repugnabo. Memini namque hos etiam venire officiorum nomine; præsertim ipsorum contemplatione Imperatorum. Sic Trajanus Plinio scribit, *Diplomatibus que officio tuo dedi*, Epist. ult. lib. 10. Sic alii rursus Bithyniæ Præfidi, hoc libro, cap. 48. Licinius, *datis ad officium tuum litteris*. Verum hæc jam ante nota esse possunt.

Rationales multi) Etiam rationales in provinciis constituti officium seu apparitionem habebant, ut ostendit ex lege 7. de cohortalibus, & leg 2 & 4. de bonis vacantibus, in Cod. Theod. doctissimus Valesius. Hi autem damnatorum bona, & sententiâ judicis proscriptorum occupabant

pabant. Inspice Vales. ad Am. Marcell. lib. 28. Imo rationales erant procuratores principum, qui redditus provinciales quosvis, ad principes spectantes exigebant. Adde Dufresnium in Glossario.

Et Magistri) Vocabulum *Magistri* latè patet: nam sic dicti quicumque vel homines moderantur, componuntque vitam eorum & mores; vel rebus præfunt. Ita Tullius ipse consules Romanos vocat magistros populi. Ita censores magistri morum audiunt passim. Ita *magistros operum* (nostris *Arbetes* Soubgat Græcis *ἐργασίωνας*) habes in veteri versione Bibliorum, *Exod.* 1. ita *magistri* dicebantur, qui ex auctoritate prætoris præerant dividendis bonis, aliisque plurimi. Festus, & ex eo Gronovius ad Liv. lib. 24: c. 25. magis propriè dictos recentent *magistros pagorum, societatum, vicorum, collegiorum, equitum: ludorum* præterea & *conviviorum* denique *doctores artium*; quorum omnium dignitas *magisterium*, non *magistratus*. Postea capit ea vox in aulis Imperatorum frequentari erantque *magistri militum*, de quibus vide eundem Gronovium, Obs. in script. Eccles p. 217. Item *Magistri officiorum*, de quibus adi Corippum Africanum, lib: 3. v. 172. ibique notata à doctis; præsertimq; Salsmasium ad Julii Capitolini M. Antonium philosophum, cap. 8. & Valesium ad Ammianum Marcell. lib. 26. Sed & *magistri epistolarum, memoria, libellorum,*

H

bellorum,

bellorum, dispositionum, census, vestis linear, vestis privata, & alii rerum aliarum; de quibus inspicere notitiam utriusque imperii, & notas Vicorum raræ eruditionis famâ illustriam ad Historiam Augustam.

Civiles actus) Actus pro actionibus illâ ætate crebrum. Et sic etiam Lactantius, de irâ Dei, c. 12. *Spektari actus nostros à Deo.* Cap. 17. *singulorum actus animadvertit.*

Legem pretis rerum venalium) olim quidem ab *Ædilibus* quos *ἀγορονόμους* Græci appellavit; vendentium coerceretur *rubies* Vide quæ ad Aristot. Polit. lib. 6, cap. 8. collegit Piccartus; nisi majoris & Romanorum & reliquarum gentium tabularia excutere.

Exactiones unde *exactores, ἐπισκότοι*, qui vel tributa vel operas exigunt. Vide interpretes Mosis, Exod. 5: v. & 14. *Flagellatique sunt qui præerant operibus filiorum Israël ab exactoribus Pharonis.* Sed de his passim etiam alibi in sacris extraneisque litteris. Exactiones vero has, in Diocletiano nonnihil excusant creberrima bella, quæ imperante eo vexabant orbem terrarum. Nam ut initia ipsa omittam, Bagaudæ Gallias, Britanniam Carausius cum incolis ejus insulæ, orientem Persiæ, Ægyptum Achilleus, Africam reliquam Julianus, & nationes Quingentanae quatiebant. Unde & auctor hujus scripti infra: *Ha quoque tolerari possunt, qua ad exhibendos milites spectant.* Porro de censu si-
ve censu-

ve censitione hâc, inprimis de capitatione, vidè
Lipsum ad Taciti Annal, l. c. 31.

Donec lex ipsa necessitate solveretur) Imperatâ vilitate nimiâ, venditores omnes de compa-
cto rem gerunt quasi in velabro olearii, resque
amotas frustra desiderari faciunt. Hâc aliisque
de causis usus legum corrector multas experien-
tâ arguit, ut ait fere Livius, lib. 45. cap. 32,
quod inter alia de iis vel maximè venit accipien-
dum, quæ ad pretii pertinent mensuram. Illa
enim vernis est ventis incertior. Vide Bœcle-
ri dissertationem de Mensurâ pretii, & quos ibi
vir ille summus laudat.

Hic moneta) Raro sensu *moneta* sumitur pro
ædificio, in quo moneta cudebatur: quo sensu
vox hæc occurrit apud Ammianum Marcellinum
lib: 22. c. 121 *Quod am in monetâ, quam re-
gebat, evertisset.* Alias *monetum* vocabant ut
ti docet du Cange *Cuperus*. Glossæ veteres: *Mo-
neta, τὸ πῶν, ἡ χαρὰ γινῶν*: Item: *Moneta,
τὸ πῶν, ἔστι τὸ νόμισμα χαρὰ ὄσεν*. Sic *Mo-
neta* Trevericæ mentio fit in lapidis mutili in-
scriptione apud Grut. pag. 493. Num 3. Sic ab
Aufonio celebrantur, quæ Mediolani fuere, *tem-
pla, palatineque arces, opulensque Moneta*.
Cujus carminis versus aliquot in veteri marmo-
re exstare docet Ferretius in *Musis Lapidariis*,
lib. 4. mem. 21. Emendationem vero viri docti,
qui in notis ad Aufonium reponit, *Et lati mo-
res*, ubi legebatur antehac, *Antiqui mores*, mar-

mor illud non comprobat, Et sané notum illud Enni *Moribus antiquis*, à Plauto bis repetitum, laudatim etiam à Vespasiano Imp. apud Tacitum lib. 3. c. 55. & à M. Antonino Philos. Imp. apud Volcatium Gallicanum in vitâ Avidii Cassii, c. 5. locum satis aptum in Ausoniano illo carminâ habere videtur.

Im semper demensabat) i. e. insaniebat, furiosus & demens erat. Hincmarus divortio Lotharii: *Alij autem potu, alij autem cibo à sortibus demensati sunt.* Glossæ Lat. Gr. Dementat, ἐξήσθη. Dementia dixit Tertullianus, lib. de Anima; Lactantius ipse in instit. aliique. *Cuperus.* Verba Lactantii, lib. 4. c. 27. hæc sunt: *Ecce aliquis instinctu demonis percitus, demensit, effertur, insanit.* Quibus gemina, sunt ista, lib. 1. c. 21. *Scelis namque humeris, & utraque manu distictos gladios exserentes curarunt, efferruntur, insaniunt.* Hæc omnino retinenda est lectio, non illa quam invitis libris obtrudunt nobis Dempsterus & Gallæus, *Efferruntur.* Ciceronem imitatur Lactantius, ut plerumque alias. Orat. pro cælio, c. 9. *Lesi dolent, irati efferruntur.* Contra Rullum, c. 35. *Sed certo non continebuntur, progredientur longius, efferruntur.* Verum ut ad præsentia redeamus, *dementare* sic positum est ut apud Hegesippum *efferrare.* *Ita efferraverat inquit Herodes in universos.* Vide Gronov. obs. in Hist. Eccl. p. 71. Sic ponere, mutare, movere, precipitare, alia

aliaque multa intransitive interdum, aut elliptice potius, ita ut *res* se subaudiendum sit. Addeant adollescentes ingenii Vossium, lib. 3. de Analogia, cap. 3.

IN CAP. VIII.

Frater ejus Maximianus) Max. Hercules frater fuit Diocletiani, non naturæ, sed imperii confortis: qui nominis ejus usus frequentatus est historicis & Panegyristis, illius ævi. Baluzium vide, aut ipsum potius, quem allegat Mamertinum, cæterosque.

Hercules) ita etiam vocatur in lapidibus vetustis; atque in nummis ejus cernitur Hercules cum inscr. VIRTUTI HERCULIS; & similibus, uti videre licet apud Tristanum, Angelonium, Spanhemium & alios. *Cuperus*. Nempe ut Diocletianus Jovem, ita Maximianus Herculem patri opem contra hostes ferentem simulabat; unde & Joviorum & Herculiorum longius producta ad posteros nomina, de quibus hic scriptor infra extremo hoc libro. Ad Mamertini Panegyricum, præsertim priorem, Maximiano dictum. Miram autem insolentiam Deorum nomina & honores multi principum invaserunt olim. Sic Antigonus, sic uhus Gæpyi filiorum Antiochus, item Mithradates, & post eos M. Antonius, nec non & C. Caligula Bacchum referre studebant; Menecrates Mercurium; Themiso Alexander, Pyrrhus, Commodus & hic

Maximianus Herculem; imò & Maximinus superior eundem. Augustus Apollinem egit, non refugiens tamen quandoque Jovis nomen; sic certe ab Ovidio aliisque vocatus non semel; quod & de cæteris legas aliquoties. Fusius hoc ostendunt Andreas Schottus lib. 3 e. 1. obs. Hist. & illustris Spanhem. de præst. & usu num. aliquot locis.

Qui est dictus) Hæc ita distingo: qui est à Herculeus? non dissimilis ab eo; nec enim possent. Cuperus.

Quod avaritia majori altero plus) Corrupta hæc & depravata esse fatetur clariss. Baluzius; nec dissimulat Amplissimus & Doctissimus Cuperus locum esse difficilem. Tentabo tamen, quâ potero; existimo autem sic posse restitui. Hoc solum differebant, quod avaritia majori altero fuit plus, sed & plus timiditatu: minori v. minus; plus v. animi, non ad benefaciendum, sed ad male. Diocletianum timidum callidumque fuisse, eundemque avarum; & est lane timidior qui non viribus sed artibus dolosis pugnat; rursumque avaritiæ cum utroque vitio solet esse convenientia) talem, inquam, Diocletianum fuisse narrant historici passim Maximinianum luxus, & temere donandi libido ad rapinas & injurias alias instigavit: ut mirum non sit, & ipsum dici avarum, licet altero minus. Ejus nempe generis homines raptæ spargere, sparsa rapaci avaritiâ recolligere certant, ut ait Seneca, l. 1. de benef. sive, ut Ovidius.

Quæ-

*Quare ut absument, absumenta require certant
Atque ipse vitius sunt alimenta vices.*

Item manilius, lib. 4. v. 25.

Luxuriamq; lucris eminus, luxuq; rapinas;

Et summū census pretium est, effundere sensū.

Adde, si videtur, Aristotilem, Nicom. l. 4. c. 3.

Sed ut redeam ad hæc Lactantiana, similibus
verborum positu & figurâ locus, lib. 4. c. 3. in-

venitur, ex quo constare possit, aut hæc quoque
verè Lactantii esse, aut auctorem scripti hujus

eum esse studiosius imitatum. *In illâ priori par-*

te, ut periculi minus, sic plus difficultatis est;

quod obscura rerum ratio cogit diversa senti-

re. Hic ut periculi plus, ita minus est difficul-

tatis: quod ipse usus rerum & quotidiana ex-

perimenta possunt docere, quid sit verius &

melius.

Statim præsto) Cic. de Nat. Deorum, l. i. c. 38.

Quid, quod simulac mibi collibitum est, præsto

est emago?

Effoderentur ast. lumina Senatus) Virgili-

um suum expressit.

Postquã altos terigit fluctus, & ad æquora venit,

Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem.

Præterea præcipuos Senatores *lumina Senatus*

vocat: quomodo Cic. 3. catil. *lumina civitatis.*

Vell. 2. 99. *Tiberius alterum Reip. lumen. c. 5. 2.*

Pompejus alterum Ro. imperii lumen; ubi et-

iam *effossum* occurrit, Scioppio tamen mutatum

in *effusum*; Agamemnon Eurip. Hecub. v. 8 41.

μῆγιστι Ἐλλησι ΦάϞ. Latino Pacato c. 16, pā-
 neg. bini Theodosii, *spes oculiq; Reip.* Quæ lo-
 quendi ratio etiam ad urbes aliasque res inani-
 matas transfertur. Athenæ & Sparta justino l. 5.
 sunt duo Græciæ oculi. Ciceroni l. 3. de Nat.
 Deorum, Corinthus & Carthago duo oculi oræ
 maritimæ; Agrigentum Pindaro Σικελίας ὀ-
 φθαλμός Od. 2. olymp. appellantur. Et Plutar-
 chus in polit. narrat, à Lacedæmoniis Athenas
 deletas non esse, ne Græcia fieret. ἐπερόφ-
 θαλμῶ. *Cuperus.*

Felicitatem imperij) Quæ in variis Impera-
 torum nummis occurrit. *Idem.*

IN CAP. IX.

Constantinum prætereo) Hæc ita nonæ se-
 ctioni sive capiti rectius videntur accessura.

Efferitas à Romano s. aliena) scribe, *et fe-
 ritas.* sic infra c. 40. *essagitarii pro, et sagitari-
 ii,* Amplecti se hanc duasque sequentes emen-
 dationes meas scribit. perbenignè Amplissimus
Cuperus.

Statu celsus) Ita edirio Parisiensis; sed le-
 gendum esse *status celsus*, docent Lactantii si-
 milia complura. Div. instit. 2. c. 1. *Nobis autem
 status rebus, sublimis vultus ab artifice datus
 est.* Cap. 2. *Subiectam pedibus vestris terram
 contemneretis; corporis statu salvo.* c. 17. *Sta-
 tum sublimem accepimus.* l. 3. c. 1. *Quorum sta-
 tus rebus est.* Lib. c. 9. *Cujus corpus ab hu-
 mero*

mero exitatum, vultus sublimis, status erectus originem suam querit. De ira D. e. 7. Recto statu, ore sublimi. De Opif. d. e. 8. Hominis itaq; solius recta ratio est. & sublimis status. Similiter Min. Felix p. 138. & ex vetustioribus Plautus Amphitruone: Formam cepi hujus in me & statum.

Animid; dejectus) Scribo, dejectus, ut apud Claudianum operâ veri magni nunc emendatiorum l. 3. de R. Prosep. v. 297..

-Supplex dejectaq; vestris

Advolver genibus. Alibi quoque dejectum clientem dixit idem: quomodo & stadius, filius, Prudentius alique. Etiam Glossæ: Dejicio, κτβάλλω, κτ φέρω, κτ βάλλω & φρόνημα.

Cum omnibus suis ad bellum pergere) De gentibus Orientis, quibus prælium incantibus.

-Est acerrima mello.

Ordine mobilitas, in spemque recursus, ut ait Claudianus, non est cur ea, quæ apud veteres novosque observata sunt scriptores, huc congeram. Videat qui volet Jul. Cæs. de B. Gall. lib. 2. & 3. Herodianum lib: 4. e. ult. Sen. de irâ l. 3. c. Florum lib. 3: c. 3. Num. 5. &c. Servant majorum morem hunc etiam hodierni Turcæ.

Fugatosq; Narseo) Primo tamen victus fuit, Gal. Maximianus; uti ex Victore & Sex. Rufo constat; eamque ad historiam respicit etiam Am. Marcellinus lib. 14. c. II. ubi Galerius non Cæsar, sed purpuratus vocatur, quia scilicet

H5

Cæsars

Cæsares etiam purpurâ induebantur; uti patet vel ex c. 19. infra, & li. 15. Ammiani, ubi Julianus à Constantio Cæsar vocatur. *Cuperus.*

Ut jam detruclaret) Ita apud Min. Felicem p. 260. *insparsa mendacia*: apud Symmachum l. 6 ep. ult. *commandare*; apud alios *contumelialis, impartire, obaudire, circumfedere, Maluitque Romulam matrem)* Ita etiam Gal. Maximiani matrem vocat Aurelius Victor; additque Galerium insolenter affirmare ausum fuisse, matrem more Olympiadis, Alexandri Magni creatricis compressam dracone semet concepisse; quod licet multum à Lactantii narratione abeat, tamen æquè hominis insaniam arguit. Romulæ autem nomen etiam alijs mulieribus datum; sic PETRONIA ROMULA occurrit apud Reinesium Claf. 4. Inscr. 178. & nonnunquam ea vox est appellativa, ut *Romula gens* apud Horatium; *Romula vox* apud Grammaticum veterem in Collect: Pithæi. *Cuperus.*

Exuto Socero) similiter planè *exuere faminam* dixit Seneca Ep. 95. *exuere hominem* Statius & Quintilianus; *καδύραι τ' αὐτοῦ* Hesychius in vitis Phil. *induere proditorem & hostem*, Tacitus 6. Annalium. Ceterum ego vix dubito, quin hæc confusa mirum in modum sint; vel certa nonnulla exciderint. Nam primo verba illa *exuto socero*, de Diocletiano intelligenda sunt; sed ille jam ante persecutionem diu Imperator fuit; neque ad Galerium referri pos-

ri possunt, quia postquam Diocletianus se imperio abdicavit, hic primo Augustus factus est, uti patet ex sequentibus; adeo ut nec Galerius novâ loquendi ratione possit dici *socerum exuisse*, vel *socerum Diocletianum sprevisse*, postquam Imperator factus est: deinde nec sic cohaerent illa, *Diocles enim*: & forte hæc ita legenda sunt *Diocles autem, ita enim ante imperium vocabatur, quam rem - Cuperus.*

IN CAP. X.

Erant pro timore scrutator rerum futurarum.)
Pro timore aut pro metu est equidem usitatus. Opinor tamen dici posse pro timore, ut apud interpretem Bibliorum, 2. Reg. 6. *conurbatum què est cor Regis Syria pro hac re* & quomodo Sulp. Severus sac. Hist. 1. c. 9. *Frater post patris obitum patri pro conscientia paventes benigne habuit.* Erudite vero dicit divinationem superstitiosam profectam esse à timore & sollicitudine, quâ futura antevertimus. Arrianus in Epict lib. 2. c. π̄ ἐν ἡμᾶς ὄπι τὸ σωμαχῶς μαλιεύεσθαι ἄγει; ἢ δειλία, τ' φοβεῖσθαι τὰς ἐκβάσεις. Lucianus in Pseudomanti. Καλενοήσου τὸν τ' ἀνθρώπων βίον ὑπὸ δυοῖν τε πεν μεγάσιν ἡγεμονῶν, ἐλπίδῳ καὶ φόβῳ ἐν ἀμφοτέροις ἢ, τῷ τε δεδιῶπι, καὶ τῷ ἐλπιζομένῳ ἔσρον ἴην πρὸς γινώσκῃ, ἀναγκαιοῦσιν τε καὶ ποθεινοπάτην ἔσσω, καὶ Δελφῶς ἔτω πάλαι πλετῆσαι, καὶ Δῆλον καὶ Κλάρον καὶ Βεργχίδαι.
 & reli-

& reliqua, quæ apud ipsum rectius legentur.
Suaviter etiam Valerius Flaccus lib. 4.

*Fidere sed mens caca nequit: quantumque
propinquet.*

*Phæsis, & ille operum summus labor, hoc
magis angunt.*

*Proxima; nec vates sat jam mihi Mopsus
& Idmon.*

Profani hominibus) Ita Christiani vocantur, quos propterea sacris suis gentiles arcebant; uti patet ex Luciani pseudomante. *Cuperus*. Quod impostor ille scelestissimus, de quo Lucianus, in re simulatâ; idem in feriis fecere alii, ut Christianos solos verè pios, impietatis & sacrilegii accusarent. Sic Flavio clementi (Fabium malè vocat editio Lennclavij,) Consuli Romano, & uxori ejus Domitillæ tiliæ Domitiani cognatio, ἀμφοῖν ἀσβείας καὶ ἀδελφότητος ἐκκλησία ἐπαρέχουσα de quorum suppliciis Dionis librum 67 adire licebit; nisi quis ipsa consilere malit. Christianorum martyrologia. Adde Baluzium ad verba capitis tertii, *Ecclesia reserata*.

Magister aruspicum Tagis) An legendum *Tages*? an *aruspices Tagis* dicuntur, quia aruspicare *Tages* inventor; *Cuperus*. Existimo retineri posse *Tagis* etiam in recto casu; græcorum, apud quos occurrit *Tagis* pythagoricus, cujus Stobacus meminit, item *Agis*, *Bacis*, *Botis*, *Datis*, *Lysis*, *Eupotis*, & alia virorum nomina sic terminata. Sed nequid dissimulem, suspecta

suspecta mihi est vox *aruspicum* ut glossema, cuius loco auguror fuisse *interpretum Tagis*, aut aliquid tale: quomodo in narratione similitima, & cum hac utiliter conferenda prudentius, Apotheol. v. 467.

*Postremosque animal pulsus in corde repenti
Callidus interpos numeris & sine morabat.*

Addice his que de eodem Juliano narrat Gr. Nazianzenus & Theodoritus; unde constare potest, impia illa paganorum sacra Christianorum interventu sepius fuisse disturbata.

IN CAP. XI.

Deorum montium Caltrix) Et Baluzius, cuius non levi beneficio librum hunc respub. literaria, ut vindici ac editori primo debet, *Deos hosce montium*, quosque tangit Commodianus *Deos monteses*, (sic enim legendum senset) nec non Deos montenes, quorum ex præscriptis Jovi dedicata est ara illa apud gruterum, cuius dabimus mox inscriptionem, non dubitat eosdem habere; qui tamen, aut quorum nominum illi sint, fassus sibi non liquere. Et certe res non caret obscuritate. Videamus tamen quam hic nobis viam præeat Cuperus noster, Vir eruditionis pariter & dignitatis amplissima. Ex notis suis ad Apotheosin Homeri, quod opus ad umbilicum nunc, ut audio, festinans cupide à priscarum studiosis elegantiarum expectatur, hæc excepta, pro reliqua benignitate sua mecum

com-

commūnicavit Vir humanitatis celebratissimæ:
 Post quam de Homeri in monte summo posi-
 ti picturâ agere capit; Montium, inquit, ma-
 gna olim veneratione, inque iis exstructæ aræ, &
 templa, ut satis superque ex historiâ tam sacrâ
 quam profanâ patet, plerisque numinibus fue-
 runt. Unde apud Philostratum caucasum
 Θεῶν ἀίων vocant; Persæ apud Herodotum
 ἐπί τῶν ὑψηλῶν ὄρεων ἐξέω ἀναστραίνουσιν, Jo-
 vi hostias immolant. *Montinus*, qui montibus
 præest Deus, apud Arnobium occurrit: mater
 Galerii Maximiani *deorum monitium* cultrix
 mulier admodum superstitiosa lactantio dicitur.
DII MONTENSES in Inscriptione apud
 Gruterum p. xxxi celebrantur; quæ quia Romæ
 inventa, videntur significari dii, qui septem
 montibus præsidebant; quorumq; in honorem
 constitutum forsitan est sacrum *septimontium*;
 quod celebratur à montanis, id est, qui montes
 inhabitabant, non autem à toto populo, uti a-
 pud varronem lib. V. de L. Lat. legere licet;
 quoque in septem locis, teste Festo, faciebunt
 sacrificium diis, ne opinor, præsidibus; ut apud
 eundem *palæualis flamen, ad sacrificandum*
ei dea constitutus erat, in cuius tucela palati-
um esse putabant. Pergit dein de monte Ar-
 gæo, de deo Penino, de Jove item in monti-
 bus culto differere, quæ rectius ex ipso libro pe-
 tentur, præpediem in usus publicos prodituro.
 At in aliâ Epistolâ, quæ mihi attulit eas viri insi-
 gnis

gnis notas, quibus hinc fruuntur lectores isthac
 adjecit. Hinc de re antea scripsi: sed non solos
montes, ut deos venerabuntur, an potius legen-
 dum, *omnium*? Sic c. 36: *Qui & sacrificia*
per omnes deos suos quotidie faceret. Sed for-
 te præcipue Elagabalum & alios deos coluit,
 qui sub montis effigie colebantur. Nam Ela-
 gabalus ita dictus est, quasi *Deus mons*, vel
Deus montis, uti post Fullarum docet Salmasius
 ad Hist. Augustam, & ex Herodiano nummisq;
 patet, ejus simulacrû nihil aliud fuisse quam saxû
 ingens. Huc pertinet Mater Deû, vel cybele, quæ *fe-*
ra montium Dea vocatur Mæcenat, apud Diome-
 dem l. 3. p. 514. vel quia in montibus culta, vel
 quia lapis informis ex monte excisus. Atlan-
 tem certè montem ut Deum coluisse accolæ,
 & Cappadocibus montem fuisse *ἡ θεὸν, ἡ ὄρειον*
ἡ ἄγαλμα scribit Max. Tyrius Dissert. XXXVII.
 quam in rem plura notari possent; sed accipe
 occasione matris deûm duas emendationes,
 quas judicii tui facio. Strabo lib. 10. p. 469,
 scribit Phryges eam à loco *πυλῆνην* vocare; at
πυλῆνη est urbs Ætolia teste Stephano & statio;
 scribo quapropter *Σιπυλῆνην*, quod nomen da-
 tum fuit matri deûm; & ita in marmore A-
 rundeliano Magnesi & Smyrnæi jurant per
 ΜΗΤΕΡΑ ΤΗΝ ΣΙΠΥΛΗΝΗΝ. Alter locus est
 Varonis apud B. Augustinum, lib. 7. c. 24. de
 civitate Dei. *Eandem dicunt matrem magnam:*
quod tympanum habeat, significari esse orbem
terrae

terra; quod speres in capite, oppida: quod sedes fingantur circa eam, cum omnia moveantur, ipsam non moveri. Id est, ideo dea sedens fingitur, uti ex multis nummis patet, quia ipsa sive terra non movetur, cum tamen omnia circa eam moveantur. Non est hujus loci inquirere in placita Philosophorum, qui vel terram moveri, vel stare immobilem docuerunt. Recte autem apud Lactantium, *deorum cultrix*: & ita Marticultores in Inscriptione veteri apud Gruterum occurrunt. Quæ sequuntur, ita jam olim emendabam: *cum inter esset dapibus, s. p. q. ea v. suis epulas exhibebat.* Ex ultima littera vocis *cum* & brevi scribendi ratione, *ir* pro *inter*, ommissa est hæc præpositio; & *epulas* legendum esse ex ipsa loquendi ratione patet. *Vicariis* igitur suis, sive ministris aulicis, comitibus, præfectis, qui circa eam erant, epulas exhibebat; iisque, ut sequitur, abstinebant Christiani. Scilicet cum illa dapes exhibere volebat, etiam sacrificabat, atque sacrificiorum *λειψα-ρα* mensis jubebat inferri. Hæ erant *idolothy-ia*, à quibus quomodo abstinere se Christiani debeant, Lucas & Paulus docent. Nonnulla ea-que non cuivis obvia hac de re notare possem: sed tempus non finit; tantumque monebo, eadem adversus Christianos fraude grassatum esse Maximinum c. 37. infra. Hæc Amplissimus & Doctissimus Cuperus: quæ cum satis luculentam afferant huic loco explicationem, & elegantiam

gantiâ sua placeant plurimum, meas cõgitati-
 unculas de his in pauca contraham. Emendatio-
 nes illæ duæ, verborum nempe Varronis apud
 B. Augustinum, & Strabonis de matrè Idæâ, seu
 Sinpylenâ, placent vehementer: nec dubito quin
 viris multo me doctioribus sese approbatum e-
 ant. Sed nec male pro *montium* reponere vide-
 tur *omnium deorum* cultricem; & sane *Dis dea-
 busque omnibus, Jovi ac diis omnibus, Silvano
 & diis omnibus*, similiaq; complura multæ olim
 dicatæ sunt aræ. Quia tamen tutius est insistero
 lectiõni codicis antiqui, *montium deos*, inter-
 pretor, deos à profanis cultos gentibus, has enim
 Moses ipse ait deos suos collocasse *super mon-
 tes excelsos, & colles, & subter omne lignum
 frondosum*, Deut. c. 12: v. 2. Adde 2. Reg. 17: v.
 11. & plura: qualia sacrarum litterarum testi-
 monia & formulæ Lactantio ob oculos fuisse vi-
 dentur, consolatorium scriptum ad Christianos
 meditati, cum nihil ad consolationem iis effi-
 caciùs, nihil ad leniendam acerbitatem rerum
 potentius existat: quare ad eas conformat sty-
 lum suum sepius. Tamen aut *septimontii* deos,
 aut *montium* quorum meminit etiam Tertullia-
 nus ad Nationes. lib. 2. c. 15. *Arquis & Jana &
 montium septimontium*: (ubi fons legendum
septimontii) aut *montium Romanorum*, qui fue-
 re in Piceno in regione Reatinâ, (de quibus Si-
 culus Flaccus & Rei Agrariæ scriptores cæteri,)
 horum, dico, aut aliorum deos *montium* nulla

vetat

vetat religio sub istis comprehendere: nisi quod Silvanus ille finium tutor Romulæ istius sacrificium non admisit: hunc enim à feminâ sic coli nefas fuit. At à coetu Montensium Deorum de quibus inscriptio loquitur, Sylvanum minime excludendum puto, neque ex eorum caterva in quos intendit digitum Commodianus: Exsuperantius enim iste Sylvani se jactat sacerdotem, & mihi quidem verosimile fit, sacrificium illum, Sylvanum ejusque *συμβώμης ἕως*, Herculem puta Rusticum, liberum patrem, Nymphas, & similia monstra hæc vel maxime innuere, utpote quorum & sacris operaretur, & monitis nocturnis sibi aut aliis factis, esset deditissimus: Sed en rudis illius aræ marmoreæ, in Quirinali colle repertæ inscriptionem.

ARAM. JOVI. FULGERATORIS
EX PRECEPTO. DEORUM, MONTENSIIUM. VAL. CRESCENTIO
PATER. DEORUM. OMNIUM. ET
AUR. EXUPERANTIUS. SACERDOS
SILVANI. CUM. FRATRIBUS. ET
SORORIBUS. DEDICAVERUNT.

Ubi PATER pro PATRI vitio lapidæ, aliaq; , sed facile deprehendenda occurrunt. Forma autem vocis MONTENSIS certos hic designare videtur montes, quomodo nemorentem Dianam Aricinam vocarunt, & ad eandem formam Fretentes, Fabricenses, Comitatusenses, apud

apud Ammianum leguntur. Certius itaq; dictum videtur, Deos quidem hos incertos, & in quorum numerum aut nomina inquirere non audent, sic fuisse cultos: notis tamen in montibus, ut CAMPESTRES in inscriptione aliâ apud Grut. pag. 1017. num. 2: aut ut Genium, Tutelam; præsidere locorum Deos passim venerabantur. Huc refer historicam de Ajo Locutio, item formulas, SIVE DEUS SIVE DEA, DIS OMNIBUS, DIS PRAESENTIBUS, DEO GENIO TUTELAE HUIUS LOCI, DIS PRAESIDIBUS H, L. aliasque plures, in quibus sollicitè cavebatur, ne quem malè præterirent. Ut igitur certos intra fines sermo meus redeat, lætentiam quidem & commodianum omnes gentium Deos, Romæ præsertim coli solitos, aut illos septimontii, quos dicertè *montium Deos* vocare vidimus Tertulianum, innuere arbitrari inscriptionem vero illam aramque præsentibus tantum in illis montibus, ubi ara fuit sacrata, dicatam fuisse. Verba autem, *quæ cum esset*, cum sequentibus, rectè se habere auguro, modo distinctione juventur, hoc nempe modo: *Quare cum esset, dapibus sacrificabat quotidie. Cum esset id est, ederet aut caneret. Sic ista non esset*, apud val. Maximum c. 4. - 3. in fine: sic secundum Hyginum fab. 139. rogabat, Opem Saturnus, *ut esset quod illa peperisset*. Quare duo loca indicavit mihi ad Ovid. Art. Am. l. 3: v. 757. illustris Heinſius. *Sacrificare*

ficare autem dapibus, ut apud Laet. 1. c. 21. In quibus ipsi Sacerdotes non suo sed alieno cruore sacrificant, lib. 6. c. ult. Verbo ergo sacrificari oportet Deo; siquidem Deus Verbum est. Si summa Jovi argento Sacrificassem, habes apud Paulum in Mostellaria. Vicarias autem intellige in re sacerdotali. Sic M. Antonius limp. apud capitolim, c. 2. dicitur multum sacrificium per vocarium ferisse, nisi cum algea esset (Nam erat hujus malitia) Entropius l. 9. c. 16. Diocletianus moratus callidè fuit; sagax præterea, & admodum subtilis ingenio, & qui severitatem suam alienâ vellet invidiâ explere. Similia legas in exceptis Johannis Antiocheni, à Valetio editis. Simonidæ præceptum respexisse videtur Diocletianus, quod Hieroni dedit apud Xenophontem, verum justo latius extendisse. Ἄνδρι ἀρχόντι, τὸ μὲν ἀνάγκης θεόμενον, ἀλλοῖσι προσταχθέν εἶναι καλᾶζειν τὸ δι' ἄλλα ἀποδίδοναι, δι' ἐαυτῶν ποιεῖν.

Et qualiter sentiebant legendum esse, & qui aliter sentiebant, vidit in addendis Cl. Baluzius.

Ad Apollinem Milesium Hujus oraculi videtur tunc temporis fama magna fuisse. Nam & Licinius contra constantium bellaturus consuluit, teste Sozomeno: indeq; patet, nec non ex aliis, omnia oracula eâ tempestate non contuissse; & Am. Marcellinus l. 14. c. 6. memoriæ man-

mandat, Serenianum familiarem suum *ad templum fatidicum* misisse. *Cuperus*. De oraculo Milesii Apollinis seu Branchidarum, vide Strabonem lib. 9. Et quare collegere eruditi ad Marmora Oxoniensia. Cum primis autem ad eundem Valesius ad Am. Marcell. l. 29. & pauca sed præclara adferens Isaacus Vossius ad Melam lib. 1. c. 17.

IN CAP. XII.

Ad septimum Kal. Mart. Non monerem rem vulgatissimam, scribendum nempe esse diductis litteris, a. d. nisi viderem & idem vitium superesse in cap. 17. & 44. *Cuperus*. Vide tamen fueritne hic ellipsis voculæ *diem* ferenda, quare hodie etiam vulgo frequens. Porro non illud modo Kalendarium cuius meminit Balazius, Terminalia ponit a. d. VII. Kal. Mart. Sed & alia nihilo minus vetusta, inter quare celebratissimum illud, à Ciacconio, Paulo & Aldo Manutiis, aliisque deinceps editum sæpius: quod autem quædam discrepare videntur, ab intercalatione est, quam eo factam mense uotum. Rursum nec illi magnopere falluntur qui dicunt Ecclesias tempore Paschatos subversas. Nam persecutioni cœptæ in Terminalibus, acriter vere proximo, imo toto anno, Tyranni institerunt.

Agentibus consulatum senibus Hæc verba certò indicant tempus, de quo non levi certamine quidam eruditorum disquirunt, uti mo-

net etiam bene Baluzius; tempus inquam cœpta persecutionis, annum nempe Christi trecentessimum tertium, id quod Scaliger & Valesius verè existimarunt. Vide quomodo hoc colligat Baluzius, Pagius & alii qui sibi hæc cum curâ sumserunt expendenda. Fuit autem hic annus secundum Scaligerum Antiochenus CCCLI Christi, Dionysianus, CCCIII. Numerus aureus XIX. Cyclus Solis IV.

Ad Ecclesiam profectus Omnino scribendum est *Præfectus*, prætorii nempe: alioqui series verbum hiâns & abrupta pendebit. Evincunt id etiam sequentia, in quibus prætoriani memorante Ecclesiam evertisse, Imperatores autem ambo fuisse in speculis.

Profectus) Optimè conjecturaris scribendum esse *præfectus*: neque enim Imperator una ad Ecclesiam ivit, uti patet ex seq. *ipsi vero in speculis. Cuperns.*

Acie struëta) Vel legendum *instruëta*; vel ut *strumentum* pro *instrumentum*, uti docet du Cange in Glos. sario, ita etiam *struere* pro *instruere* posuerunt, *Idem.*

Tamen illud editissimum) opinor scribendum *tamen*. Hæc voce nisi Virgilius & Livius; & Arnobius Lactanii præceptor haud multo secus quam ipse hoc loco. sermo est de animalibus, lib. 2. pag. 55. edit, lugd. Bat. *Nonne alia cernimus opportunissimis sedibus nidulorum sibi construere mansiones; alia faxis & rupibus*

cupibus regere & commutare suspensis: exca-
pare alia celluris sola & in fossilibus faveis
cutamina sibi met accubilia preparare. Et pag.
71. Nempe domorum aut vestium cutamina sibi,
& velamina conquirerent.

IN CAP. XIII.

Tormentis subiecti essent) Ut enim ex jure
Romano constat, omnes promiscuè torqueri non
poterant, unde & c. 21. veluti rem insolitam no-
tat. *Cuperus.*

Omnis alio caleret) Non improbo sed ta-
men malo, *valeret.*, ut jurisconsulti loquuntur.
Idem.

Libertatem denique. ac vocem nav. h.) id est,
de injuriâ, adulteriis, & cæteris agere non pos-
sent, neque apud judicem queri. Nec puto hic
respicere auctorem ad servorum libertatem, uti
putat Baluzius. Quamvis enim Eusebium ita
reddiderit Rufinus, tamen ille alia omnia docet;
uti clarè ostendit Valesius: adeo ut ne dubitan-
dum quidem existimem. *Cuperus.* Similis que-
rela B. Greg. Nazianzeni, Invect. 1. τὰντα δ' ἢ
πάσης ἰδὴ παρρησίας ἀποστρεφείσθαι χριστιανούς,
παύτως δ' αὐτὸς ἐιργεῖσθαι, συλλόγον, ἀγροῦν,
πανηγύρεων, ἢ δικαστηρίων αὐτῶν. Μὴ γὰρ ἐξοι-
ται καὶ χεῖναι τῆτοις, ἔστι μὴ καὶ τὸ βιασῶν
θυμάσειεν ἔμπροσθεν καμμένων, καὶ μισθὸν δόση
μέγαν ἔτω καὶ ποῦτε πράγματι δ'. Quibus
adjungi possunt ea quæ infra c. 15. à nostro nar-
rantur.

Esti non recte, Non est quod existimet alia quis hanc formulam aliquid leviter tantum improbari. Utitur ea Bibliorum interpres vetus de iis quae longissimae abeunt a recto & pio. 2. Reg. 7. v. 9. *Non recte facimus: haec enim dies boni nuntii est.* Cap. 17. v. 8. *Et irrtaverunt filii Israel verbis non rectis Dominum Deum suum.* 2. Paralip. 21. v. ult. *Ambulavitque non recte.* Quin etiam Lactantius ipse supra, c. 7. sic locutus; alibi vero, *non pie, non perfecte, non integram conscientiam dixit.*

Magna tamen animo) Sapienribus nihil magnum, nisi quod & bonum: sed hi sequuntur nonnunquam vulgarem consuetudinem, duntaxat in sermone. Sic Tullius in Milone praedicat animi magnitudinem. Sic Livius reprehenditur a Seneca, quod virum animi boni a viro magni animi distinguat. lib. 3. de ira, c. ult. Et tamen ipse L. Seneca ad Maniam c. 16. *Gracchos, inquit, etiam qui bonos negaverit, magnos fatebitur.* Similia videor legisse apud Hegesippum de Excidio Jerosolymitano. Notum utique est illud Nasonis, *magnis tamen excidiis ausis.* Quod expressum videtur ex isto veteri senario, qui legitur Dionys. Longinum:

Μεγάλως ἀπολιθῶν αἰνεῖν ἀμάρτημα εὐγενές. ubi viderint eruditi rectius nelegant, *Μεγάλως ἀπολιθῶν αἰν.*

Legitima coctus) Gallonius quidem & Saggittarius in de cruciatibus Martyrum, coctos Martyr

Martyres fuisse docent? sed non monent eos primo coctos, inde exustos fuisse. Non displicet tō legit me exponi, secundum leges, quas Augusti tulerant. Ita legitimum oleum Penonio est, quo ludatores ex lege & more palæstræ perfundebantur, uti docuit Gronovius, vir Doctissimus, ad Statium. *Cuperus*. Ego arbitror his verbis inesse quid quale illis B. Laurentii apud Prudentium.:

*Converte partem corporis.
Satis crematam jugiter,
Et fac periculum, quid tuus
Vulcanus ardens egerit.
Præfatus inverti jubet.
Tunc ille: Cærum est, devomæ;
Et experimentum cape,
Sit crudum an assum sævius.*

Legitime ait, *coctus*, id est, ut interpretandum puto, legitimo sive consveto sacra paganica aut etiam culinaria lactantibus more. Nostri dicerent: Han bleff steekt på ordinarie vijs/ eller som en annan Steek. (a) *Legitimum sacrum* aut *sacrificium* in divinis humanisque libri sæpe (b) *Legitima verba* apud Nasonem. Sic (c) *legitima fossa* apud Vegetium l. 1. c. 24.

*Curio legitimis tunc fornacalia verbis
Maximus incidit.* Imo ipse Lactantius *legitima sacra* dixit lib, 9. c. 2.

IN CAP. XIV.

15

Ocul-

Ocultis ministris) Credo positum esse pro,
per occultos ministros. Cuperus.

Duos imperatores) Atqui unus tantum Imperator alter Cæsar erat; quod notandum diligenter, quia & ejusmodi loquendi ratio apud alios occurrit, Eusebius l. 8. c. 5. Βασιλέας appellat, *Idem.*

Excarnificare omnes suos) Non *præcepit*, sed *cepit* in codice illo vetusto exstare paterne Baluzius. Existimo hoc relictum ab auctore in tyranni invidiam *Excarnificare suos omnes protinus cepit*. Addit enim, *Sedebat ipse*, & reliqua. *Omnes suos* interpretare, aulicos, qui ipsi serviebant: c. 15. *domesticos* vocat, ubi benè monet Ampliss. & doctiss. Cuperus. Nam proxima tempora *domesticos* peculiariter vocabant corporis imperatorii custodes equites peditesque, qui quidem domi excubabant; qui vero militiæ, *protectores*.

Erunt certantes) Figura est μακρολογίας seu productionis, de quâ vide Buchnerum de commutatâ Ratione dicendi, l. 1. c. 21. In Græcis Latinisque Bibliis hoc genus est frequentissimum. Sed & Lactantius ita lib. 2. c. 13. *Ab erantibus à Dei notitiâ gentes esse ceperunt*. Cic. de Nat. deor l. 2. c. 8. *Omnia enim hæc meliora sunt, quam ea que sunt his carentia*.

Sed ceteris animadvertim) Loco tñ *sed*, quod præcedebat, id non dubiâ conjecturâ videbatur reponendum.

IN

Per quos palatium) id est, qui maximâ auctoritate erant in palatio & apud Imperatorem: cujus rei Historia Aug. satis multa exempla præbet Cuperus.

Presbyteri & ministri) id est, Presbyteri & Diaconi. Isidorus apud Gratianum; *Hi* (Levitæ) *Græcè Diaconi, Latine ministri dicuntur.* Epit. Can. 12. Concilii Eliberitani: *De Sacerdotibus & ministris si machauerint.* Can. 33. *De Sacerdotibus & ministris, uti se ab uxoribus abstineant.* quam in rem plura videri possunt apud Casp. Zieglerum de Diaconis, & diaconissis Ecclesiæ veteris, & du Cange in Glossi Sulpicius Severus l. 1. c. 43. generaliter hæc voce utitur: *Equidem hoc exemplum non tacitus præterierim, legendumq; MINISTRIS Ecclesiarum libenter ingesserim.* Cuperus.

Alligatis ad collum molaribus) Quid? igno Ambustine iidem, qui dein alligatis molaribus immergebantur mari? Imo vero alii. Sed & superiora minus aptè coherent. Corrigendum censeo: *Nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato igni amburebantur: domestici alligatis ad collum in mari in.* Sic lib. 7. c. 2P. *Tunc quorum peccata vel pondere numero prævaluerint, perstringentur igni, atq; amburentur* Cyr. de opere &c. *Et ibunt in ambustionem æternam.* Am. Marcell. l. 30. *Interis nimiam se calo-*

te calorum ambustis. Sic inscriptio vetus apud Antonium Augustinum Dialogo X. AMBUSTO CORPORE, id est, exusto. Et sic alii passim. Si quis tamen ideo, quod ignem multi praeferrent suffocationi per aquas faciendae, rati flammam animas sibi cognatas lustrare purgareque, aquam vero easdem elidere atque extinguere, ab ethnicis Imperatoribus hoc velut indultum dicat domesticis, ut igne consumerentur; ceteros aquis ut nefarios & sacrilegos fuisse abolitos, non obnitar vehementer, quia legi posse concedam; *gregatim circumdato igni amburebantur domestici: alii ligati, ad c. m. &c.* Sed eligo nunc priora, cum ea non displiceant illi. Cupero, cujus verba apponam, ut per ea quae personando huic loco desunt, accedant, *Cum omnibus suis* Nempe domesticis, liberis, servis; quia mox sequitur: *Nec minus in ceterum populum.* Haec autem luxata esse existimo, & sic restituenda. *Cum omnibus suis deducebantur. Nec singuli, q. t. e. multitudo sed gregatim cir. ig. amburebantur: domestici alligatis a. c. m. m. mergobantur. Nec minus--incubuit. Omnis sexus & aetatis homines ad exustionem rapti.* Ita ut presbyteri & diaconi fuerint flammis consumpti: domestici autem eorum mare merfi. Amplector autem, ut vides, emendationes tuas: quamvis *to ambiebantur* non videantur rejiciendum. *Hac Cupero.*

Aræ in secretariis) Secretarium seu secretum, locus est in quo sedent iudices pro tribunali. Vide Hesych. in Σέκρετον, & Iuidam in Στήλη. Vales. ad Am. Marcell. lib. 15. Ab hoc iudicium secularium more manasse videtur, ut secretaria in ecclesiis haberent Episcopi & Presbyteri, ubi audiendis fratrum negotiis vocarent. Hæc Valesius. Meminit & Sulpicius Severus Dial. 2. c. 1. Item Epist. 1. & 3. de vitâ Martini, ubi consule etiam notas Vorstii. Aræ autem à paganis insidiosè positæ memorantur non uno in loco in priscis annalibus. Sic de arâ Victoriæ in Senatu ponenda Symmachus vehementer laborabat. Sic donativum divisurus militibus Julianus, præcepit ut singuli aurum accepturi grana aliquot turis in aras jacerent, adeo minutas, ut multos Christianorum falleret, ignaros quid agerent.

Commeant litteræ Symmachus L. 1. Epist. 91. *Mecæ litteræ quoniam acceptæ sunt tibi, crebrius commeabunt.*

Verum autem Dei Templum Laët. Epitome cap. 7. *Evacuetur omni labe peccatus, ut Templum Dei esse possit: quod non auri, non eboranitor; sed fidei & castitatis fulgor illustrat. Hieronymus ad Nepotianum. Multi adificiant parietes, & columnas Ecclesiæ substruunt: marmora nitent, auro splendent laquearia, gemmis altare distinguitur: & ministrorum Christi nulla electio est.*

IN

Tres acerbissima bestia Ita veritas, Laet 4. c. 26. Dominationes acerba L. 6. c. 6. acerbisensus l. 7. c. 9.

Deinde in Hieroclem Hic ille est Hierocles, qui postea praefuit Aegypto, cumq; indignis modis in Christianos saeviret, ab Aedesio inter ceteros Martyre nomen professio verbis asperis exceptus & pugno caesus est. Vide Euseb. Hist. Eccl. Lib. 6. c. 5. Diversus autem ab hoc fuit, vetustiorque paullo, Hierocles ille, de quo Dio Cassius in exceptis Valesius, foedissimum Elagabali mancipium; & ab utroque rursus diversus Hierocles philosophus, in Christianam veritatem nihilo aequior, sub Juliano Pacabate virulentissima sparsit scripta. Consule Jochium de scriptoribus Hist. Phil. lib. 3. c. 18.

Priscillianum) Praefectum Bithyniae post superiores istos. Vide notas Baluzii.

Zabulum cum satellitibus) Acoles Δ mutant in Zut ζανυκτος pro Δανυκτος. Ζαβαλλειν pro Ζαλαλλειν. unde ΖαβοκⓄ pro ΔγβολⓄ. quo & usi Cyprianus, Hilarius, alii. Imo Paullinus vix aliter utquam, quam *Zabulus* dicit. Simileque *zeta* pro *dietz*. Haec Vossi de Arse Gram. l. 1. c. 21. Gronv. obs. lib. 4. c. 13. p. 208.

Nefanda jussione) sic lib. 4. Instit. c. 15. *Verbo ac jussione faciebat. liz. 5. c. 13. Non tyrannicas jussiones, non praesidium gladia tremunt.*

Plura

Plura Elmenhorstius ad Arnob. lib. 2. p. 67.

Ac terriculas) De hac voce adi Nonium. Præterea Nævio cassam terriculam, adferunt & Senecæ deperditis, *omnes ejus terriculas delude*. Imo habet & Livius lib. 34. c. 11. *Nullis minus, nullis terriculis se metos*.

Novior adversarium (vicisti) Tertull. Apolog. c. 27. *Et illos (Dæmones) nunquam magis triumphamus, quam cum pro fidei obstinatione damnamur*. Similia occurrunt apud Cyprianum, Ambrosium, Prudentium; item in martyrologiis.

Quam jucundum illud spectaculum Deo! Cyprianus Epist. 9. ad Martyres. *Oquale fuit illud Spectaculum Domino! quam sublime, quam magnum! quam Dei Oculis Sacramento ac devotione militis ejus acceptum!* Adde quæ ex Minutio Felice, item quæ ex Epicteto, adfert Lipsius ad nota illa verba Senecæ, Lib. 1. de Provid. c. 2. *Ecce Spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum malâ fortunâ compositus*

Cum Dominatores dominantur Cypr. Ep. 6. *Nunc est ut magis insidiantem adversarium metuant, qui fortiozem quemq; magis aggreditur, & acrior factus hoc ipso quod victus est, superantem superare conatur*. Et Epist. 34. de celerino Martyre, *jacuit inter pœnas pœnis suis fortior, inclusus includentibus major, jacens stantibus celsior, vincientibus firmior vinculus, sublimior judicantibus judicatus.* Fide

Fide stabili Suspicio leviter excidisse vocem unam; ut fuerit, *pde stabili*, & *invidio roboris animi*.

Nihil ungula Ungulæ genus quoddam feræ forcipis inter tormenta adhibitæ olim. Forma vide apud Gallonium; aut inter ea quæ subjiciuntur libro Magii de equuleo pag. 176 & 181.

IN CAP. XVII.

Vicennalium diem Solennium votorum, quinquennialium nempe, decennialium & deinceps, quæ origo quæq; ratio fuerit, licet traditum sit à doctis; repetam breviter tamen, in gratiam eorum quibus hoc genus librorum non ita facile esse potest ad manus. Cæsar Augustus cum Romanis rebus post motus & turbas maximas à se compositis & constitutis decentio præfuisse; sive tædio valetudinis diuturna, curisq; ac laboribus imperii fractus, de reddenda Rep. serio cogitaret; quod affirmari videtur Suetonius in Aug. c. 28. sive hoc tantum præ se ferret ob causas à Dione prolixius expositas: convocato Senatu, rationem administrati imperii reddidit, ut tamen quasi decernente eodem, in proximum quinquennium potestatem constituenda reip. retineret. Verum hoc elapso, rursus aliud quinquennium, post decennium, ac eo finito, aliud iterum decretum est; ita ut continuatis decenniis per totam vitam, imperii summam obtinuerit. Cujus Exemplum quodammodo seculi successores, etsi non ad certum tempus

pus, sed per omne vitæ spatium imperium delatum sibi haberent; singulis tamen decenniis festum pro renovatione ejus agebant. Hæc fere Dio ita refert, lib. 53. & ex eo recentiores. Id primo gestum Augusto septimum Agrippam tertium Consulibus. Sequentes igitur Augusti singulis decenniis celebrarunt has *πεντηχόαις*, ob id *decennipidas* dictas Xiphilino, quibus vota diis solvebantur, initio ejusque decennii solemniter postmodum suscipi consuetæ: militibus donativum, & annonæ populo Circenses exhibebantur. Imo singulis etiam lustris sive quinquenniis, res hæc dein repeti cœpta. Fiebant ergo vota quinquennalia primo anno imitæ dignitatis, sed solvebantur exacto lustro; tum decennialia nuncupabantur, lustro altero demum completo solvenda. Vota vicennialia suscipiebantur anno quintodecimo imperii: festum vero ipsum agebatur vicesimo; quo munera etiam Imperatori mitti solebant; de quibus vide Symmachum lib. 10. Epist. 26. Rei præterea carceribus eximebantur, Deo gratiæ agebantur, pecuniæ distribuebantur per civitates, & lætitiæ publicæ multis modis fiebat festatio. Hæc ex nummis plenius docent Adolphus Occo, Erizzus & Chalucius, firmanq; aut repetunt alii; ut Carolus Dufresnius Dissertatione de numismatibus ævi inferioris, pag. 29. Magna itidem cum curâ argumentum idem tractarunt, Henricus Norisius Dissertatione de votis decennialibus, & Antonius Pagius Dissertatione

K Hypa-

Hypaticâ seu de Consulatibus Cæsareis.

XII. Kal. Decemb.) Videndus est de hoc loco Antonius Pagius, jam dicti operis paginâ 90, 92 & 93. ubi tradit, non ideo celebrata à Diocletiano hoc die vicennalia, quod is esset imperii ejus natalis; sed quia tunc Maximianus Hercules Cæsar esset nuncupatus. Idq; factum aliquoties, utiq; post Constantini Magni tempora, ut causâ quapiam interveniente, non ipsius imperatoris primi, sed Participis ejus die natali, hoc est, quo particeps imperium auspiciatus fuerat, festum hujus generis celebraretur.

Procederet Consul) Vox propria, uti docuit Baluzius. Inde in nummo apud Spanhemium, Diss. 8. FELIX PROCESSUS COS. VI. AUG. Cui adde Wilthemium ad Diptychon Leodiense, & Henr. Noris. in Dissert. laudatâ. Solebant autem Imperatores, simul ac imperium adipiscebantur, consulatum etiam sumere: unde forte τὸ CONS. in Aureliani nummo *Consulem* notat, quamquam aliter explicem illum in gemmâ Augustâ; Inque eodem Sol vocatur DOM. IMP. ROM. quia Solem Aurelianus magnâ reverentiâ prosequabatur, teste Vopisco. Idque eo magis, quia in nummis τὸ CONS. interdum consulem notat. Sirmondus ad Epist. XII. lib. II. Sidonii, hæc notat: *Anticafacies Valentiniani vultum exhibet cum solitâ inscriptione: D. N. PLA. VALENTINIANUS. P. F. AUG.* alterâ Maximum Senatorio habitu in sellâ sedentem, & volumen

lumen ejus in dextrâ, in lævâ scipionem cum a-
 quilâ, nomine hinc adscripto: PETRONIUS MA-
 XIMUS. V. C. CONS. quem nummum pluribus
 illustrat Wilthemius ad Diptychon Leodiense.

Cuperus.

Per circuitum ripa Striga) Iam olim Hein-
 sus me monuit, scribendum esse ripæ *Histræ* vel
Histrice: & ita scripserunt; uti *striculus* pro *hi-*
striculus, *Spania* pro *Hispania*, & alia apud Sal-
 masium ad Tertull. pallium. Simulque patet,
 non rectâ Diocletianum Nicomediam petiisse,
 verum circumisse ripam, litusve illius regionis.

Cuperus.

Quodcumque se premi) Lego quo utcumque
se premi.

Animam nec tamen totam) Id est, vitam, aut
 vitales spiritus. Sic vetus Bibliorum interpres
 2.Sam. 1: v, 9. *Quoniam tenent me angustia,*
& adhuc tota anima mea in me est. Martyro-
 logium Usciardi, prid. Kal. Febr. *Ibid. spiritum*
qui in eo supererat, ejecerunt. Vide Barthii
 adversaria pag. 1682.

IN CAP. XVIII.

Conflixerat nuper Maxim. sene) Græcos
 sequitur, vel excidit particula *cum*. *Cuperus.*

Ajebat ei indecens esse, Scribe *Ajebat & inde-*
cens esse; ut hoc membrum sequenti, & *minus*
mutum, lepidius respondeat.

Adulterum sibi odia quassisset) Lactant. 1.2.c.1.

Per ejus divinum atq; unicum nomen hominum sibi misericordiam querit. l. 4. c. 1. Mortem sibi perpetuam cum diis & cum bonis corporalibus quaesierunt. Adde Gronov. ad Sen. Here. Fur. v. 285.

Nervâ v. uno anno imperante) Nervam v. uno anno imperantem scribendum esse, ratio syntaxeos evincit.

Jam ipse inhiaverat) Lego, jam se inhiaverat, cum inde sibi aut nihil præter nomen, aut non multum videbat accedere Nihil aut exiguum nimis videbatur Galerio, si duo majores retinerent summam imperii, ipse contentus nomine Cæsaris, tertium aut quartum teneret locum.

Jam fluxisse annos quindecim) Lactant. l. 3. c. 17. ex mente adversariorum: Nullum diem, nullum deniq; temporis punctum effluere nobis, sine voluptate patiamur.

Annos quindecim in Illyricum) Videtur excidisse, quibus in Illyr. Ceterum nihil mutandum cum Baluzio. Nam Illyricum non fuit ad ripam Danubii, sed mare Adriaticum, quod & inde Illyricum dicitur. deinde, teste Aurelio Victore, Illyrici ora usq; ad Ponti fretum Galerio commissa: atq; Carpos & Bastarnas ad Danubium habitantes post debellatum Narsea vicit. Cuperut. Videtur autem respexisse verba Livii, lib. 7. c. 38. An equum esse dediticios suos, illâ felicitate perfrui: se militando fessos, in pestilenti

*lenti atque arido circa urbem solo circa urbem
lullari?*

Filios nuncupari) Instit. l. c. 8. *Quos tanquam deos & nuncupant & adorant* Sic l. 4. c. 4. *nuncupare patrem, nuncupare dominum, sensu nonnihil diverso. Nam hic nuncupare, est Cæsarem pronuntiare, atque adeo in hæreditatem & jus obtinendi olim imperii vocare.*

Santissimus adolescens) Id est, vitæ integerrimæ & innocentissimæ. Sic de paganis Lactant. l. 5. c. 10. *Qui licet sanctis moribus vivant, in summa fide atq; innocentia: tamen quia deos colunt, à justitiâ & nomine vera pietatis sunt alieni.* Symmacho hæc vox valde frequens est, Christianos, ut opinor, æmulanti. Vel uno in quinto libro en quoties eam repetat. Epist. 15. *Santo Lampadio germano tuo, Ep. 20. Sanctus Aurelius, Epist. 29. Sancti Asclepiadis philosophi, Ep. 39. Sanctus Sabius, Ep. 49. Ex uno sanctissimo & luculentissimo ore. Plura non congero.*

Fideliter præbuit) Nempe stipendia, annuam militarem, quam *præbendam* vocant auctores varii: an potius legendum *præfuit*? Cuperus. Omnino vera est prior interpretatio. Sic in Bibliis Latinis 2. Paralip. 31. v. 18. *Sacerdotibus per familias & Levitis, fideliter cibi de his que sanctificata fuerant, præbebantur.* Ammianus Marc. l. 28. *Quod ipsi ad expeditionales usus præbere necessaria debere curant.* Sic

dicebant *præbere congrua, præbere justa, annua, diurna, & similia.* Lactantius Instit. 4. c. 8. *ut generanti nos Deo justa & debita opera præbeamus.*

Ut ab eo induatur) Nempe purpuram. Ita c. 20. & 28. absolute *exuere.* Cuperus. *Vestire* dixerunt alii. Ut Ammianus Marcell. lib. 26. *Si tuos amas, Imperator optime, habes fratrem: si temp. quare quem vestias.*

Dajam adolescentem) Opinor sic dictum, quod originem duceret è Daharum populo, non tam illo, proximè quidem qui situs ad mare Caspium fuit, noto per scriptores rerum Alexandri, quam Europæo, & quidem Germanico. Vide quæ de eo collegerunt, Cluverius in Germ. ant. Freinsh. ad Curt. Dausquejus ad Sil. Italicum.

Nomen ex parte mutaverat hominis causâ) Ad hæc verba isthæc adnotavit nuper Amplifsimus & Doctissimus Cuperus. Verba quæ existant c. 18. obscura, & si quid video, corrupta sunt; ita tamen ut levi mutatione in integrum possint restitui. Dicis ergo Lactantius Galerium Maximianum, affinis sui Dajæ vel Dazæ nomen mutasse, quia & ipsius ante mutaverat Diocletianus: unde scribo, *quem recens jufferat Maximinum vocari de suo nomine.* Nam & ipsi Diocletianus nomen ex parte mutaverat *omnis causâ, quia Maximianus fidem summâ religione præstabat.* Scilicet Galerius Maximianus, ante dictus fuit *Galerius, & cognominatus Armen-*

mentarius, quia ortus parentibus agrariis pastor armentorum fuerat: inde hoc illi cognomen Aur. Victor tam in Cæsaribus tribuit: *His de causis Julium Constantium, Galerium Maximianum, cui cognomen Armentario erat, Cæsares creavit: quam Epitome: Constantium & Galerium Maximianum cognomen Armentarium Cæsares creavit.* Nam quamvis disertè non tradat, Galerium ante adeptam Cæsaris potestatem Armentarium fuisse appellatum; tamen illud affirmare non dubito; quia verosimile non est, aliquem ausum fuisse eum ita cognominare adeptâ Cæsareâ auctoritate vel imperio; licet non diffitear mox in eadem epitome eum jam Cæsarem ita vocari. *Ex parte igitur, id est, cognomen Armentarii mutavit Diocletianus, illumque retento Galerii nomine, Maximianum vocavit, omnino causa, quia sperabat eum ita fidum sibi futurum, ut erat Maximianus, cujus nomen illi dabit, Herculus; de cuius fidelitate ita loquitur Aur. Victor; Maximianum statim FIDUM AMICITIA, quamquam semper agrestem, militiâ tamen atq; ingenio bonum Imperatorem jubet.* In Epitome tamen carus nulli, ne patri aut socero quidem Galerio fuisse dicitur. Sed, uti reor, *Maximianus* mutandus est in *Maxentius*, cujus nomen præcessit; cujusq; socer fuit Galerius Maximianus, Pater v. Maximianus Herculus: neq; à vero non aberrare vel inspectus te locut docebit. Hæc Cuperus, Me-

Meus est affinis). Laxo sensu vox hæc sumitur: significat enim sororis filium. Occurrit etiam in nummo, quem vulgavit Du Cange in Familiis Byzant. IMP. MAXENTIUS. DIVO. CONSTANTIO. ADFINI. Erat autem Maxentius frater Theodoræ, uxoris Constantini Cæperus.

IN CAP. XIX.

Kal. Majis) adnotavit Baluzius, Zosimum & fastos Idatianos dicere hoc factum Kalendis Aprilibus; alios etiam longius recedere: cum Lactantio tamen Kal. Majas tenendas esse, Antonius Pagi-us etiam non ambigendum putat. Vide eundem pag. 239. dissertationis memoratæ, & locis aliquot aliis.

Et priores militum) Existimo legendum *primores militum*, quomodo Livius, Tacitus alique frequentissime. *Primores Judæorum* dixit etiam Lactantius lib. 4. c. 16. Hegeſippus de Excid. Jer. l. 2. c. 15. *Etiã quibusdam afflictis militiæ primoribus.*

Inquit senex) Emendavi, *In qua senex, concione* scilicet. *recipit* quod suggerit vir quidam doctissimus, cum sequenti *alloquitur*, aptè his convenire non potest.

Alloquitur milites) Propriè, ut ab aliis est annotatum; unde *allocutiones* in nummis sæpe.

Omnes in tribunali) Distingue. *Obstupeſcunt omnes. In tribunali Constantius adſtabat*
ſuſum.

sum. Non enim soli obstupuerunt, qui stabant in tribunali, sed & ceteri. *sum* habes apud Plautum, Cistell. Act. 2. sc. 3. v. 78.

Quid nunc supina sum in caelum suspicis?
Ita quidem duo vetusti codices, teste Paræo in Analect. quomodo & bis edidit Gruterus. Usitur & Cato de R. R. c. 157. sub finem. Sic in Decreto arbitro finium regundorum inter Genuates & Veiturios, quod legitur in collectione Gruteriana, p. CCIV. IBEI. TERMINUS. STAT. INDE. FLOVIO. SUSO. VORSUM. IN. FLOV. LEMURIM. INDE. FLOVIO. LEMURI SUSUM. USQVE. AD. RIVUM. COMBERANE. INDE. RIVO. COMBERANEA. SUSUM. USQVE. AD. CONVALLEM. CAPTIEMAM. Manet eadem vox in compositis, *sustollo, suspendo, suscipio, sustineo*, & si qua sunt similia. Plura Du cange in Glossario.

In patriamque dimittitur) id est, Diocleam, prope Salonas Dalmatiae oppidum, ubi praclaro otio consenuit, uti notat vir. doctissimus, Diocleam certe patriam fuisse Diocletiani tradit Aur. Victor. At eum Salonas concessisse scribunt Eutropius lib. 10. & Zonaras; adeo ut *in patriam* possit exponi *in Dalmatiam*. Zonaras: Διοκλητιανὸς ἐν Σάλωνι, πόλει τῆς Δαλματίας διήγεν, ἧτις ἦν αὐτῷ καὶ πατρὶς. Et Aur. Victor Diocletiano aliisque omnibus (Herculio, Galerio & Constantio) Illyricum patriam fuisse memoriae mandat. Non igitur sequitur,

tur, si quis scribit Diocletianum *in patria* rever-
sum esse, eundem Diocleam repetiisse; cum *patria*
nomine Dalmatia vel Illyricum possit intelli-
gi. Quin & Constantinus imperator l. 2. Them. 9.
disertis verbis scribit, Diocletianum oriundum
esse *ἀπὸ τῆς ἑλβερίου, Σαλῶνας*. Et eam *ἑλ-
βερίου* vocat, non urbem, quia Salona a Sclavis
tunc temporis erat vastata & deleta. His adde
Diocletianum, cum ab Herculio & Galerio ad
resumendam purpuram incitaretur, respondi-
se: *Utinam Salona possetur visere astra no-
stris manibus instituta, profecto nunquam istud
tentandum judicaretis*, uti legitur apud Victo-
rem. Quibus ex locis, uti & quod prope Salo-
nam, palatium Diocletiani, hodie *Spalato*
dictum, fuerit, Diocletianum huc recessisse, non
autem *Diocleam* vel *Dioclam*, quæ versus Epi-
rum longe à Salona remota fuit, patet. Nisi
tamen alia Dioclea prope Salonas fuerit; quod
credam, ubi id claris auctorum locis docuerint
eruditi. *Cuperus,*

Statim Scutarius, continuo protector.) Gra-
dus hi sunt militiæ honoratæ, de quibus docti
abundè egerunt. Cum primis vide Valesium ad
Am. Marcell. lib. 14. qui docet Scutariorum
Scholas, inter Palatinas, alias fuisse sagittario-
rum, alias clibanariorum: Protectores autem
latus Principis protexisse, & alios in comitatu
mansisse, alios cum comitibus & Magistris Mi-
litum missos in provincias. *Constantius Chlo-
rus*

*pu divi Claudii opt. Principis Nepos ex Fra-
ere, Protector primum, exin Tribunus, postea
praefes Dalmatarum fuit, uti docent publica-
ta à Valesio excerpta.*

*Orientem calcandum) id est, perdendum,
conculcandum. Et ita propriè loquebantur de
gente victa, cui in nummis Romani Imperato-
res plantas pedum imponunt: calcare gentem
Justin. l. 12. extr. calcare tyrannos Corippus,
calcare mortem Jul, Firmicus de Err. prof.
Relig. idemq; calcare undas sub remis duriorè
metaphora dixit. Quomodo autem Daja Ori-
entem calcaverit, satis docet auctor noster c. 38.*

IN CAP. XX.

*Quod voluit & fecit) Effecit ab auctore
scriptum puto. Sic instit, Div. l. 6: c. 14. Mox
videbimus an efficiant quod velint. Inscriptio
temporum eorundem apud Ad. Oconem pag. 11.
num. 3. in editione Commelini:*

IMP. MAXIMIAN. HERCUL. CÆS. AUG.
CONSTANTIO. IN. OCCID. CÆS. EF-
FECTO (CTO
ET. IMP. REIP. LONGE. LATEQVE. AU-
ET. CUM. DIOCLETIANO. PRINCIPE
INVICT. (FECTO.

ETIAM. UNO. TEMPORE. COLLEGA. EF-

*Dominum esse ferebat) illud esse suspicor
a librario adiectum. Vellejus Paterculus l. 1. c. 11.*

*Qui se Philippum reginque stirpis ferebat,
Taci-*

Facitus Annal. l. c. 2. Consulem se ferens.

Cesare filio suo) Candidiano; ex concubina nato, sed quem adoptaverat etiam Valeria conjux; uti narrabit noster infra c. 50. Hæc ita vere interpretatum arbitror Baluzium.

IN CAP. XXII

Se addicant) Div. instit. l. 2. c. 1. *Totose libidinibus addicunt.* lib. 6. c. 20, & 23. *Quia se corpori addixerant, in quo habet mors potestatem.* De instituto seu consuetudine hæc Perfarum legatur Briffonius.

Sic agebat) *Clam sic agebat, aut, artibus sibi consuetis, aut aliquid simile nisi adjeceris, nihil erit quod præcedenti aperte respondeat.*

Egregii & perfectissimi viri) non decuriones modo, qui quidem *egregii ac perfectissimi viri* non erant dicti; sed & his potiores, quales fuere duumviri, & defensores civitatum, item Sacerdotes, curiales, & si qui ex his aut præter hos codicillis ab Imperatoribus datis, honores & ornamenta egregiorum & perfectissimorum erant consecuti; earundem dignitatum nullâ ratione habitâ, atq; sic iis amissis, subiciebantur ab eo tormentis. Plura de his ceterisque titulis Pancirollus ad Notit. imperii.

Defixi in stabulo) Stabulum hîc non equorum sed equuleorum, ejusque generis catastarum accipe, & ubi homines ad palos fixi & prope suspensi stabant. Sic *stabulum ferriterium* habes apud Plautum, *Perf. act. 3. sc. 3. v. 13. ex emendatione Gronovii.*

Quid

Quid Lusorium) Lusorium, id est, Amphitheatrum, si Salmasium ad Spartianum sequimur. Ex hoc loco tamen colligere possis, destinatum peculiariter oblectationi imperatoris in spectandâ confectione ferarum, aut lanienis quæ per eas fiebant, ædificium intelligi hoc vocabulo. Scholiastes Juvenalis ad Sat. 4. v. 100. *In Lusorio Caesaris juvenis iste urfos saepe ut venator occidit.* Salvianus quoq; Lusorium ut ab amphitheatro diversum recenset verbis à Dufresnio adductis, apud quem vide plura. Imo & Seneca Epist. 80. *Cogito mecum quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci, quantum ad spectaculum non fideles Lusorium fiat concursus; quanta sit circa artes bonas solitudo.*

Habebat urfos) Non dissimilia de Valentiniano Marcellinus lib. 29. *Cum duas haberet ursas, sevas, hominum ambestrices, Micam auream & Innocentiam, curâ agebat enixâ, ut earum caveas prope cubiculum suum locaret, custodesque adderet fidos, visuros sollicitè, ne quo casu ferarum rumpereur Lucisficus calor. Innocentiam denique, post multas quas ejus viderat laniatu cadaverum sepulturas, ut bene merita in silvas abire dimisit innoxiam.*

Nominatim jubebat) Nomina scilicet hæ feræ habebant singulæ. Est gemma apud Leonardum Augustini, præcipuum urbis antiquarium, part.

part. 2. num. 32. in quâ cernitur homo flagellum tenens, eoque demulcens ursum ipsi adsilientem, cum hac inscriptione in circuitu: E Y T Y X I MAPKE Λ Λ Ε, & supra dorsum bestiae EIPHNH; quorum hoc nomen proprium esse videtur ursi; altero vero sibi ipse homo bestiam circumducens bonam fortunam exoptat. Et ita equos nomina sua in circo habuisse, ex Svetonio, Dione & Inscriptionibus constat. *Cuperus.*

Et exilii) Hoc arbitror corruptum esse: videtur velle dicere Galerium poenam ignis primo adversus Christianos permisisse; scribendumque forte: *Pœna ignis fuit & exilii-Primo. -- Idem.* Locus est difficilis, & quem ab aliis restitutum videre malim, ac lubens; tentabo tamen & ipse. Puto compendium scriptionis *eros*, quod *ceceros* debuit notare, mutatum fuisse in *Christianos*. *Exilii* vero, *αὐτὸ τῷ exilium* fuisse scriptum, ut proximo capite *beneficii* pro *beneficium*; *Imperii* pro *imperium*, apud Aur. Victorem de Cæsaribus c. 35. ut bene conjectavit Schottus; subsidente videlicet nonnunquam librarii manu. His observatis, scribo: *Dignitatem non habentibus poenam ignis fuit.* aut si omnino videtur necessaria mentio Christianorum, quia de his maxime agitur; *Christianis dignitatem non habentibus poenam ignis fuit; exilium primoribus* (Romanis puta; nam de municipiorum decurionibus prius est actum) *permisemat, adversus ceteros datis legibus, ut post tormenta lentis ignibus urerentur.*
Cypri-

Cyprianus Epist. 82. non plane dissimilem suppliciorum recenset seriem, quam illic rectius leges.

Cum per multum diem) Ita jam typis Abos fuerat descriptum, Doctissimi Viri, ut opinor conjecturam, qui illic non gravatus est praesse huic labori, ut opusculum istud recte ederetur. Firmarunt postea litterae Amplissimi Cuperi. In Parisiensi fuit: *Quod postremo accedebat. Tunc pro in flumine ac mare. item recte forsitan est repositum, in flumina ac mare*: sic enim scripsisse Lactantium facile credam. Nec tamen plane novum est *Ababantur in flumine*. Nam & in Passione Savini Episcopi & martyris habes, cap. x. *omnia iussit comminui & proici in flumine*. quomodo & Lactantius non raro, ut ostendam infra. *Mare pro mari* Naso quoque, locis aliquot, & ante cum Varro uterque dixerunt, ut ab aliis est observatum. Non repugnabo igitur, si quis retinendam contendat editionis primae Lectionem.

IN CAP. XXII.

Nulla pena penes eum levis) Adsentior Cl. Baluzio, ex eo quod in manuscripto fuit, *penis* facienti *penes*. Sed cum vox *pana*, teste ipso, legatur inferius, existimo haec ita esse concinnanda: *Nulla penes eum levis pana*.

Emendabantur lancea) Arbitror speciem fustigationis hoc genus supplicii fuisse, quod & Cuperio nostro est visum: lanceam vero loco fustis, ut minus ignominiosam, adhibitam esse. Apulejus lib. x. c. l. *Lanceam longissimo bastili conspicu-*

am, quam scil. non DISCIPLINAE sunt quidem causa, sed propter terrendos miseros viatores. . . . composuerat. Emendare legibus res Romanas, emendare urbes iudiciis, habes apud Horatium & Quintilianum.

Beneficii loco) Voce loco inserta opus non esse, scribendumque beneficium, dixi ad caput præcedens. Dio lib. 58. p. m. 634. Καὶ τὴν ἑωὴν πτωχῶν νοί, καὶ τὸν ἰάνατον εὐσπυροίαν ἱμοίετ. Et sic alii.

Bonam mortem) id est, facilem, & cruciatus carentem. Plin. lib. 2. Ep. ult. Quotusq; miserum cruciatus? quid invidetur bonam mortem, cui vitam dare non potestis? Ubi adde quæ habent Gruterus & Buchnerus. P. Syrus:

Bona mors est homini, vitæ quæ tollit mala.

Iner malas artes) Quales fuerunt Magicæ, edictis Imperatorum vetitæ; illæque malæ artes, artes Midæ, artes Dardaniæ vocantur, ut doceo ad Apotheosin. Cuperus.

IN CAP. XXIII.

Censitoribus ubique diffusis) Quæ de ratione census provincialis, sive censitionis, deque ejus ab urbano censu discrimine commentatus sum, adferre non sinit festinatio. Augustum etiam sic descripsisse provincias nemini ignotum. Fecerunt & postea Vespasianus, Constantinus Magnus, Arcadius, Justinianus, & alii, uti leges disertè docent.

Animalia omni generis scribebantur) Significanter & propriè loquitur, Nam vectigal, quod pro-

pro petore pascendo dabatur libera Repub. *scriptum* dicebatur; inde *ager scripturarius* est pascuus, teste Festo: & publicani vocantur *scripturarii*, uti notum est. Observandum præterea pro arboribus vectigal solutum esse; quod & Judæos facere coactos alii notarunt. *Cuperus.*

Fora omnia) Sic emendavi, Doctissimo Cupero approbante. In Parisiensis fuit, *foras omnia suspendebantur*) Nempe ex equuleo. Prudentius:

*In census his Asclepiades jussere
Eviscerandum corpus equuleo eminus
Pendere. - - -*

Idem in hymno Romani Martyris:

*Miserum putatis, quod retorsis pendeo
Extensus ulnis. - -*

Quod quomodo factum sit, docebit Gallonius: & planè ita loquitur Ammianus Marcellinus l. 14. c. 9. *Eusebius objecta fidentius negans, SUSPENSUS in eodem gradu constantia stetit.* ut & l. 15. c. 5. & 7. *Cuperus.*

Ipsi contra se torquebantur) Id est, tormentis huc adigebantur, ut se ipsos accusarent quasi, & convincerent. Amat Lactantius tales argutias. Sic Instit. Div. l. 1. c. 18. *Se ipso minor aut deformior. cap 22. Sed cum alios falleret, seipsum tamen non sefellit. l. 2. c. 1. In gratiam secum ipsos reducere, ne se tantopere despiciant. ibid. Ipsi ergo sibi renunciant. Magis etiam huc faciunt ista, Lib. 3. c. 28. Tam incertis fuerit*

fuere, sibi que saepe contraria differentes. Lib. 5. c. 2. Ipse adversus se gravis censor, & accusator acerrimus. L. 6. c. 6. Et gradus per quos ascenderunt amputant; ne quis illos contra se ipsos possit imitari. l. 7. c. 2. Sibi contraria sententia. Similia etiam alii, quos inter Ovidius arguit:

*Contra te solers, hominum natura, fuisti;
Et nimium damnis ingeniosa tuus.*

Estque vocula *contra* in judiciis usitatissima; & formulam sapit. Jul. Capitolinus in Ant. Pio, c. 6. *Contra Procuratores suos conquerentes libenter audivit.* Ita vetustiores etiam saepe; ut cum Cic. ait; *contra alium patronum causam defendere, contra disputare, & similia.*

Parvulis adjiciebantur anni) Scilicet parvuli à torturis exempti; utque vexarentur, dicebant eos plures annos habere. Inaudita lævitia! ad quam pertinent illa, quæ notat Lipsius ad Tac. l. 5. An. c. 9. *Cuperus.*

Quæ veteres adversus victos) Lege cum Baluzio in addendis: *Quæ victores adversus victos.*

Pro capitibus pendebantur) Capitationem non rejecisse veteres Romanos, apud quos capite censi pauperiores fuere, notum est. Constantinus solam Romanam plebem huic tributo exemit. Vide Franciscum Balduinum de Legibus Constantini M. p. m. 154.

Nec mori saltem gratis) Alludit ad proverbium, *κ' αὐ δὲν κερῶν Πέρας*, quod habes apud

pūd Aristotelem Rhetor. lib. 2. cap. 6. al. 14.
Atquin homo impius) Alii mallent ubique se-
 paratim scribere, *atquin.* Vide Briffonium in
 parergis, aut Isæum ad Lactantium, lib. i. c. 4.
 Idem Lactantius l. 4. c. 12. *Atquin Propheta*
utroque adventus ejus paucis verbis compre-
bendit. Sic codex Franc. Peniæ, teste Servatio
 Gallæo, Magis necessaria est correctio lib. 5. c. 9. u-
 bi nunc legitur: *Aque fieri non potest, ut ipsi qui*
estant in omni vitâ, & in religione fallantur.
 Ubi legendum fortasse, *non & in religione fal-*
lantur. Nisi ex vestigiis libri Bononiensis, qui
 pro *aque* habet *atquin*, scribendum: *At fieri*
non potest, quin ipsi, q. e. in o. v. & in religio-
ne fallantur. Sensus utique est, nec religionis
 iter rectum tenere posse, quos per omnem vitam
 error agit. Porro cum *Ἀγαυὸν ἄνω* hic tradu-
 catur tyrannus, verosimile est, non *hominem*
impium, sed pium illum dictum, per ironiam.
 Notum enim est, pro misericordibus aut pro-
 pensis illâ ætate *pios* dictos Principes: ut in
 illo Claudiani:

Sis pius in primis: nam cum vincamur in
(omni

Munere, sola deos, aequat clementia nobis.

Quo de modo loquendi videndus Augustinus
 de Civ. D. lib. 10. c. 1. & ex recentioribus Scali-
 ger ad Aufonium. Similis ironia apud Terent.
 Andr. 5. 2. *ô Chreme, pietatem gnati!*

Adeo hominem misericordem.) Lactant, Div.

Inst. 1. c. 21. *Tam barbaros, tam immanes fuisse homines, ut parricidium suum, sacrificium vocarent.* Cic. lib. 5. Epist. 11. *Hominem gravem & civem egregium.* Plura vide apud Gronov. ad Sen. Conf. Marc. c. 9.

Ita dum cavet) Rectius cavet; sequitur enim subterfugiat.

Contra omne jus humanitatis) Lact. div. instit. 1. 5. c. 19. In isne mala mens est, qui contra jus humanitatis, contra fas omne lacemur? cap. 22. Nec alienum quicquam concupiscis, ne quem contra jus humanitatis ladat oratio. De jure eodem agit pluribus lib. 6. c. 10. & 20.

IN CAP. XXIV.

Judicium Dei) Videtur in mente habuisse illud 2. Macc. 9. v. 4. Celesti cum judicio perurgente. & v. 18. Supervenient enim in eum justum Dei judicium.

Res ejus dilabi ac fluere) Respicit notum illud Virgilii,

Ex illo fluere & petro sublapsa referri

Spes Danaum. Æn. 2.

Sape in infidiis) Deleretur forsitan rectius tò in.

Dei manus hominem protegebat) Lact. lib. 2. c. 15. Quos Dei manus potens & excelsa protegit.

In ipso cardine) Puncto, periculo summo. Cup. Sic Inst. Div. 2. c. 8. Hic est ergo cardo rerum; hic vertuntur omnia. Similiter lib. 3. c. 7. & de irâ Dei, c. 6.

CUM

Cum jam diu necare) negare Baluzius curis secundis recte emendavit. Ac forsitan præterea pro diu scribendum dicitur,

Dedit illi sigillum) Sigillum, præceptum, epistola, diploma, literæ ipsæ sigillo munitæ, ut Bulla, diploma bullâ suâ instructum. Gloss. Gr. Lat. σὺν ἡμῶν, sigillum, evectio. Hæc & plura Carolus du Fresne, vir harum litterarum eximie gnarus. Nec diffidendum est, diplomata, quibus cursus dabatur publicus, Augusti tempore & proximorum Principum, ab Imperatore ipso aut Proconsulum Præsidumve aliquo subnotata fuisse. Aliquo tamen ævo tesseras tantum fuisse certas, cum sigillo Principis, non malè videtur statuisse Budæus; in cujus sententiam inclinare se fassus est Schefferus noster, vir in juvenandis literis, dum vita & vires erant, indefessi laboris, libro priore de Vehiculari re, c. 18. p. 264. Synthemata vocat Hieronymus, epistolâ ad Julianum. Jam demisso, inquit, synthemate, equus publicus sternebatur, & nobilem juvenem puniceâ indutum tunicâ balteus ambebat. Συνηματα etiam à Polybio memorata (quamquam hæc ab istis haud dubie diversa) secretas notas, per quas mandata missentis verè esse cognoscuntur, vocat Livius. Adde Lips. ad Tac. Annal. 13. c. 2. Casaub. ad Æneam Tacticum, Salmas. ad Jul. Capitol. Pertinac. cap. 1. Nec absurde quis dixerit, in his comparuisse notarum genus, quæ sigla dicuntur à Justiniano Imp. quibus utebantur

rur' σημειογάφοι sive λαχυγράφοι. Nam hos, qui per *sigla* illa intellexerere singulares litteras, de quibus Val. Probus, refellit Nicolaus Henfius, Vir illustris, in Epistolâ ad Socerum meum τὸν μακαρίτην jam olim ab hoc mecum benignè communicatâ, quæ, si res fuisset meæ spontis, jamdudum donata foret publicæ luci. Quod & de aliis non paucis dictum velim, quæ nunc in scriniis B. Soceri delitescunt, me quidem prorsus nolente & invito,

Nudatus ei cursus publicus) Id est, equos in eo nullos esse. Flor. 2. 15. *Operis portus nudatus.* Cic. 13. ad Att. *nuda presidio. Cyprus.*

Requiem vite sicut optabat) Elegantissima ejus verba refert auctor Politicæ Metrophanis & Alex: apud Photium. Νῦν ὁ θάνατός μοι τῆ ζωῆς ἡδύπερθε, μέγιστον ἐντάφιον λαβόντι τὴν σὴν ἡγεμονίαν, ἡέ με. τὸ γὰρ κτ' ἀλιπῶν ἐπὶ γῆς βασιλέα, πῆ χριστιανῶν δάκρυα περιμάξαι δυνάμενον, καὶ εἶσαι τὸ ἀδικον φόρον, ὃν Μαξιμιανὸς κτ' τῆ χριστιανῶν παλαμῶμενος, ἤδη μοι τὴν μακαρίαν δίδωσι λῆξιν.

Deo suo reddere) D. S. ut redderet forsitan concinnius.

Sancta Religio restituta) Sic recte emendari puto, cum in Parisiensi sit *restituta*. Sic infra c. 48. *hujus benivolentia nostra sanctio.* Utitur ætas ea frequentissime, etiam hoc modo. Possset tamen, si cui brevitatis hæc non satis placeat, legi; *Hæc fuit prima ejus sanctio, sanctio.*

Sanctitas religioni restituta. Cicl. de Nat. D. c. 4. *Sanctitas est scientia colendorum Deorum.* lib. 2. c. 2. *Deorum cultus & Religionum Sanctitates* itidem conjunxit. Imo Lactantius ipse similiter init. *div. Instit.* Per quem rebus humanis *justitia & Sanctitas restituta est.* Eidem *Sancta religio, Homo Sanctum Animal, Sancta litera, & similia,* satis crebra:

IN CAP. XXV.

Laureata imago ejus) Non satis placet ratio, quam Baluzius in notis reddit. Nam imago laureata procul dubio dicta, quia laureâ erat ornatum coronâ. *Cuperus.* Multiplex fuit laureatarum, seu ut postea dicebantur, lauratarum usus; sed præcipuus in Imperatorum inaugurationibus. Statim enim atq; augustam adepti erant dignitatem, mittebantur in provincias eorum statuz, in signum adeptæ dignitatis, & ut à populis exciperentur. Philostorgius lib. 12. c. 10. Αἱ ἡ τῶ Κωνσταντίνου εἰκόνες, ὡς εἶδεν ἦν τοῖς ἀρχὴ παρελθόντες βασιλείαν πρῶτῃ, ἀναπέμποντο πρὸς τὴν εὐαν. Hæc fere, & plura in eundem sensum Du Cange in Doctissimo glossario; quibus pluscula addi possent ex aliis, si foret. opus. Vide infra ad Cap. 42.

Turbata rationes ejus) Rationibus turbatis seu conturbatis opponuntur liquidæ & expeditæ. Sic *turbare consuem, turbare peregrinas delicias,* apud Petronium; de quibus vide Gro-

nov. observ. 3. II. Nisi mavis hæc ad turbatas agrorum rationes referre, de quibus Agraræ rei Scriptores, & ad eos Rigaktius, & Gœsius, viri doctissimi.

Sed illud excogitabit) Lactantius de Opif. Dei, c. 3. *Quid enim excogitabit? quid faciet? quid molietur?*

Sed Cæsarem) Non male Baluzius veteris Calendarii verba, VIII. Kal. Jan. *Natalis invicti*, refert ad illud tempus, quo Constantinus a Galerio Cæsar nuncupatus est. Certè præferri illa explicatio debet alteri, cujus auctor Petavius. Is enim ad extremam Orat. IV. Juliani, intelligit ludos in honorem SOLIS INVICTI celebratos. Certe SOL INVICTUS sæpius in nummis occurrit; & in uno Victorini absolute INVICTUS vocatur. Sed si maxime hoc locum haberet, quo, quæso, *Natalis Solis* sensu diceretur? Deinde si hunc in diem Ludos in honorem Solis celebratos rejicimus, non illi Saturnaliorum diem ultimum proximè sequentur, iisque Constantini temporibus octavum accessisse gratis affirmatur. Nam ultimus Saturnal: dies est a. d. x. Kal. Jan. *Natalis* vero INVICTI incidit in VIII. earundem Kalend. Cum autem eo natalis Cæsaris Constantini forte celebratus sit, sequitur Solis ludos incidisse in IX. Kal. Jan. Hoc certe die in Calendario notatur, **MUNUS CONSUMMAT.** Quo indicari videtur, nulla gladiatorum amplius munera eo anno fuisse celebra-

celebrata; & cum Julianus l. d. scribat, post
 agonem Solis in honorem celebratum, nefas
 fuisse ullum *σκυθρωπῶν θεαμάτων* exhibere,
 suspicio mihi nonnumquam oborta, vel Juliani
 vel anterioris Imperatoris ex instituto, hoc die
 ludos Soli sacros actos fuisse. Nam proxime
 cum Saturnal. ultimum sequebantur: *Ἀλλὰ*
αἰτ, τοῖς Κρονίοις οὖσι τελευταίοις εὐθύς συνά-
πῃει κατὰ κύκλον πᾶ Ἡλια. & paulo ante:
Πρὸ τῆς νεομηνίας εὐθέως μετὰ τὴν τελευτα-
ίαν τῶ Κρόνου ἡμέραν, (ita legendum forte)
ποισῶν Ἡλίῳ τὸν περὶ φανέστατον ἀγῶνα.
 Sed hæc melius illustrabit illustris Spanhemius,
 qui nobis promittit Julianum emendatiorem.
Cuperus.

IN CAP. XXVI.

Orbem terra devorare) Interpretes Esaiæ ve-
 tus c. 24. v. 6. *Propter hoc maledictio vorabit*
terram. Lactant. 7. c. 16, Dissperdent omnia,
& comminuent, & devorabunt. Atq; sic eti-
 am Epitomes cap. II. bis loquitur: ut nunc ve-
 tustiores omittam.

Describerent plebem) Lactant. Inst. 1. c. 22.
Deos per familias descripsit. Usitatissimum ver-
 bum de censu aut censitione; quomodo & apud
 Græcos *ἀπογραφή* & *ἀπογραφειν.*

Opportunitatem nacti) *Nacti*, quod est
 in editione Parisiensi, nollem mutatum. Atq;
 sic in Livio Doctiores scribi curavere; *Sine*
arbitris Americum nactus, lib. 25. c. 30. Glos-

sz *Nanctus*, *παζάυω*. In veteribus libris comparet etiam apud alios.

Castra quoque pratoria sustulerat) Non tota: nam id postea fecit Constantinus victo Maxentio, uti docet Zosimus, l. 2. c. 17. Unde valde imminuta Præfectorum prætorio potestas: uti videre licet apud Valesium ad Amm. Marcell. l. 14. c. 19. *Cuperus*.

Quærebat quatenus) *Quatenus*, illo ævo, sæpius notat *quomodo*. Lact. Div. Inst. l. 1. c. 21. *Isidis Egyptia sacra sunt, quatenus filium parvulum vel perdiderit vel invenerit.* l. 4. c. 27. *Sciet qui viderit, quatenus adjurati per Christum de corporibus fugiant.* l. 7. c. 6. *Quatenus aut quamobrem homines procreati.*

Se à periculo impendente muniret) Lact. Epitom. c. 6. *Severissimis legibus vita nostra munitur.* De opif. Dei, c. 4. *Ut adversus nocentia fragilitatem suam muniret,* c. 10. *Ut oculi munitiores essent ab injuriâ.*

Nimium territus) *Nimium*, id est, valdè, *άγαν*. Instit. Div. l. 5. c. 10. *Si nimium pii fuerint.* De Opif. Dei, c. 9. *Si aliquid nimis propius admoveas.* Ubi legendum, *nimio propius*. Sic Liv. l. 1. *Nimio plus quam satis tutum esse accolis* Horat.

Et tollens vacuum nimio plus gloria verticem. (dissimilia.

Nimio satius, dixit Plautus, aliique non *Severus interim vadit*) Oratio hæc elegantiz

tia Firmiani nostri minus respondere videtur, Severus vadit, & ad muros accedit. Arbitror scribendum; Severus interim Italiam invadit. Nec officit, paulo post has voces repeti, nimirum capite proximo. Videmus enim Lactantium frequentare consuetas verborum formulas, duntaxat ubi hoc sine legentium tædio fieri posse videbatur.

Vestemq; & purpuram) An est ἐν Ἀγῶ δύοιν; crediderim potius & interiorem vestem, & exteriorem intelligi, cum in utraq; Majestatis imperatoriae aliqua exstiterint insignia.

Ab hoc capite suos persequi) Verba hæc mutila quorsum spectent, difficile pronuntiatu fatentur etiam viri doctissimi. Suspicio, leviter, dicere auctorem hujus scripti, Max. Galerium à Severo suos persequendi fecisse initium, sive caput pro homine, sive pro initio accipias. Ita Ovid. *Hanc ego suspiciens, & ab hac Capitolia cernens.* Curt. l. 5. c. 2. *Post hos Antigonus, & ab eo Lyncestes Amyntas fuit.* Florus l. 3, c. 18. *Ut vittrix Asia Europeaque à Corfinio Roma peteretur.* Et sic alii non raro.

IN CAP. XXVII.

Urbe munita & reb. ceptis inimicis) Locus corruptus: subauditur forte eam, ut sit; & eam rebus captis inimicis; vel scribendum, eamque rebus captis inim. i. e. rebus, quas ab inimicis, Severo nempe, ceperat. *Caperus.*
Mih

Mihi videtur fuisse: *urbe munita, & rebus captis inimica redditâ, bellum diligenter instruens, in Galliam proficiscitur. Rebus captis, à Severo puta, ac occiso illo à Galerio: his rebus, id est, molitionibus inimicam urbem reddidit. Instruere certamen habes etiam apud Lactantium;* lib. 6. c. 22.

Dimissisque animis) Aptius, ut puto, *dimissis.*

Promissis ing. felix animus) Scribendum est cum Baluzio, *Donec promissis ingentibus flexit animas eorum; aut, quod ego malim, donec promissis ingentibus flexis animis quorundam, retro signa convertit.*

Sed Dacicum) In Parisiensi editione fuit *Daciscum*; quod non temere velim mutatum. Nam *Daciscos* pro *Dacis* habes etiam apud *Vopiscum* in *Aureliano*, cap. 38. extremo: quomodo eos & *Hunniscos*, *Teotiscos*, *Mauriscos*, dixisse docet *Salmasius*.

IN CAP. XXVIII.

Maximinianus alter) *Herculius*, qui ut supra cap. 26. dictum, *resumptum imperium commune habebat cum Maxentio filio.*

Principem calamitatum) *Sic princeps religionum Jupiter, Div. Instit. 1. c. 21. & ibid. principes intelligendi divina Curetes. Pythagorici, Stoici, Peripatetici, principes omnis disciplina, lib. 2. c. 8.*

Quaeres. sustineret) *Div. Inst. 6. c. 9. Propter*

pter quæ tanti sit, & voluptates omittere, & mala omnia sustinere. c. 18. Sustineamus invicem, & mala hujus vitæ mutuo adjumento cū perficemus.

IN CAP. XXIX.

ubi aliquantulum motus est profectus) Distingue, *ubi al. motus, est profectus, aut profectus est ad b. f. f.* Infra, *substituto in Severi locum* puto scriptum fuisse, non loco: quamquam non immemor, exempla reperiri etiam alterius.

Quod ante non fecerat) rō ante accipit Antonius Pagijs, diff. hypat. p. 245. de tempore quo Severum Augustum, vel Licinium Cæsarem renunciavit. Ego motus auctoritate eorum, quæ mox allegabit pro se Amplissimus Cuperus, Licinium non puto sic declaratum Cæsarem, ut plenè adoptatus esset in proximam spem imperii. Quod tamen ab Aur. Victore Schotti, c. 40. & auctore ignoto de vitâ Constantii Chlori ejusque filii Constantini Magni, dicatur à Galerio Cæsar factus, id tale esse auguror, quale quod de Maximino supra dicitur, cap. 18. *Jam & ipse Diocletianus nomen ex parte mutaverat*, aliquem scilicet illi gradum factum per faventem adeo Galerium, non in totum Cæsarem declaratum.

Substituto in Sev. loc.) Ergo statim Licinius Augustus factus est. Nam uti constat ex c. 25. Severus Augustus à Galerio nuncupatus fuit. Nam

Nam quamvis Auctor Anonymus de vitâ Const. scribat, Galerium in Illyrico Licinium Cæsarem fecisse, idemque sequatur Tristanus T. 3. Oselius ad T. 13. & Antonius Pagijs in Diss. Hyp. tamen ex Lactantii libro, nummis, in quibus ille nunquam *Cæsar* vocatur, nec non ex iis quæ notat Henricus Noris in Explicatione Nummi Dioclet. & Licinii p. 38. contrarium videtur verum esse.

Plenus mala contagionis ac sceleris) Hoc genus loquendi in sacris extraneisque scriptis frequens est. Sic Jos. 7. dicitur Israel *anathemate pollutus*, & Achan *scelere contaminatus*. *Inexpiabili scelere contaminari atque adstringi* dixit Lactantius lib. 5. c. 1. & Epit. c. 6. Paulo aliter Salomo Pro. 5:22. *Iniquitates suas capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur*. Quod Græci perleganter: Παρενομίαι ἀνδρα ἀγρεύουσι, ἵσκεισιν ἢ τῆ ἐαυτοῦ ἀμαρτιῶν ἐκασ. σφιγγεται. Adde Salmasium ad Solin, p. 1091.

Sic uno tempore sex fuerunt) Unde colligere licet, Diocletianum seu Dioclem ijs non accensendum esse, quem tamen Antonius Pagijs autumat, ideo ab Aur. Victore dici tenuisse imperium viginti quinque annis, quia hoc quoque anno publicis interfuerit consilijs, id quod ex hoc satis liqueat loco. Sine eo certè sex fuerunt, nempe ut eos recenset etiam Cl. Baluzius; Maximianus Herculeus, Galerius Maximianus, Maximinus, Constantinus, Maxentius, Licinius.

njus. Herculus nunc equidem bonâ fide non imperabat; hunc tamen potius quam Diocletem numerum istum implere crediderim.

Francorum gens) Doctiss. Baluzius notat, Francorum limitem circa Danubium fuisse. Sed illi prope Rhenum habitaverunt, inde latè diffusi, uti patet ex Tab. Peutingeri & variis auctoribus. deinde si ad Danubium habitaverunt, non potuit Constantinus intra paucos dies fines eorum intrare; id quod ipsum fecisse constat ex hoc capite. Et hoc vel alio tempore Constantinus Francos vicit; unde captivus sedet in ejus nummo cum inscriptione: GAUDIUM ROMAN. & FRANCIA, apud Spanhemium. *Cuperus.*

Cum exercitu revolat) Lact. Div. Instit. l. 2. c. 12. *Donec emissâ corporis clausura, ad sedem suam revolet.*

Audit scelera quae fecit) Eleganter de obnoxio. Sic lib. 5. div. inst. c. 19. *audit quae Deus illi commineatur.*

IN CAP. XXX.

Vocat filiam Faustam) Cujus imaginem in numismate habes apud ill: Spanhemium de usu & Præst Num. p. 639. Obiit hæc postea balneo supra modum calefacto; quod mariti jussu factum criminati sunt pagani. Sed hoc non immerito suspectum habet Clariss. Cellarius, in notis ad Eutrop. lib. 10. c. 4. Num. 13. Amata vero plurimum fausta illa, ut Tacitus vocat, nomina, non in viris modo, sed & feminis. Hinc felici-

Felicitas, Fausta, Faustina, Faustilla, Fortuna, Felicissima, Tyche, Callityche, Profutura, & alia jam ante ab insignibus viris recensita.

Dignio rem virum pollicetur) Non male profus hoc de honorum dignitate acceperis. Sic Lactant. 3. II. *At nihil virtute pulchrius, nihil sapientiâ dignius inveniri potest.* Usuardus in Martyrologio: *Sepultusque est ad Ecclesiam, ubi fuerat dignus minister constitutus.* Et sic cum alii, tum Ecclesiastici frequentissime. In nostro quoque sermone veteres similiter, ut & Rex Birgerus, qui in præfatione Legum Upländicarum, Archiepiscopum eleganter vocat *Wårdogan Herra*. In hoc tamen Lactantii loco rectius fortasse dignum interpretabimur hac conditione conjugii: ut apud Tibullum lib. 4. Eleg. 7.

- - *Cum digno digna fuisse ferar.*

Quâ manifesto facinus tenoretur) Quid sit *manifesto teneri*, jurisconsulti docent. Vide Briffonium & alios.

Hæret manifestarius homicida) Lactant. 1. c. 7. *Quasi subductis & consumptis omnibus viis, subsistit, hæret. deficit.* Glossæ veteres; *Hæreo, ἀπομαί, ἐνέχομαί.* *Manifestarius fur*, occurrit apud Plautum in Aululariâ & Trinummio. Posteriores *manifestum* dicere malebant: Græci ἐπιυλοφώρω.

Viginti annorum vota) Contra Norisium docet Antonius Pagi, Dissert. Hyp. p. 157, non antici-

anticipasse Maximianum vicennialia sua, sed legitimo tempore celebrasse; quippe qui biennio Cæsar ante quam Augustus fuerit nuncupatus. Ipse videatur.

Morte finisse) Admodum consentanea his habent cum alii, tum Zonaras præcipue; adeo ut ea quoque, quibus factum putat ille ut dissenserint inter se antiquiores, vera esse pateat, & ex hâc tam luculentâ narratione multo evadant clario-
ra. Sed ea huc adferre nimis foret prolixum negotium.

IN CAP. XXXI.

De agendis & ipse vicennialibus) Non quod Galerio tum adesset eorum tempus; sed quod apparatu sibi ad ea plurium annorum opus esse Imperatores putarent. Ad laudatum modo Ant. Pagium, diligenter hoc argumentum exsequentem, Diff. Hyp. p.188. Egregium hunc locum esse ad ostendendam impensarû magnitudinem, quas occasione istiusmodi faciebant, docet idê p.247.

Qui jam dudum) In lacunulâ hâc arbitror deesse: ut *Diis suis*, nempe redderet quæ promiserat; quæ verba mox sequuntur.

Securim alteram affixit) *Securum alterum* legendum putat vir doctissimus, Imperatorem nempe, quod assequi me non fateor, cum hîc non de Imperatore Diocletiano, sed de provinciis agatur. Nec mihi dubium est, quin Ciceronis illud pro Cn. Plancio respexerit, cap. 29.

Quam enim illi iudices graviosem posuerunt
M reipubi.

reipub. infligere securim, quam cum illam à civitate ejecerunt, qui prator finitimo, Consul domestico bello rempub. liberârat? Præterea licet usitatus multo sit, quod nunc editum est; malle tamen ex istius ævi consuetudine retentum fuisset, quod est in editione Gallicâ, *securum*. Sic enim etiam Prudentius in passione Martyris Prudentii, v. 328.

Adeon' securam publicam.

Mollis retundit lenitas?

Etiam Ammianus lib. 30. p. m. 430. *Papirius Cursor eâ tempestate Dictator, securam per li-loreum expediri - - - jussit*. Sed talia nostris adolescentibus non sunt imitanda; licet etiam *stem* legatur apud Prudentium & Boëthium. *stem* apud Corn. Celsum, imo apud Maronem etiam *turrem*, si Charisium sequimur, & alia apud alios.

Veniam non habentibus, nullas) Lege cum Baluzio ad umbilicum voluminis secundi: *Venia non habentibus nulla abstinendi multiplices cruciatus, aut, Venia à non habentibus*, quod ego malim, ut sit sensus; non licuisse missis ad hoc magistratibus abstinere cruciatus à provincialibus, licet non haberent quod præstarent.

Ex actio celebrata sit) Optatus Milevitanus lib. 3. *Si quando - - - in iudicio publico aliqua celebrata sit actio*. lib. 5. *Cum videret à filio Dei tantas celebrari virtutes, id est, tanta di-*

ta divinz potentiz opera edi. lib. 7. *Nallum
judicium celebratum est, sed sententia est ope-
ratus effectus.*

Nulla arca sine exaere) Veteres aliquam-
diu frumenta habebant in arcis, donec extrita
& purgata recondere in horreis & apothecis.
Vide Scriptores Rei Rusticæ. Etiam Liv. l. 34. c. 9.
*Id erat forte tempus, ut frumentum in arcem
haberent.*

Quare quam tolerabilia sint) Emenda cum
Baluzio: *Quamquam intolerabile sit, eripi ab o-
re hominum cibos labore quæsitos: nisi quod
questos καὶ ἀρχαιοτέρων* videatur ferri posse.
Simile quod ad figuram orationis est illud La-
ctantii, lib. 3. c. 9. *Hoc vero inenarrabile est,
quod fit adv. vos, qui malefacere nesciunt.*
Quod ad sententiam vero illud Livii, lib. 21. c. 13.
*Hæc quamquam sint gravia atq; acerba, for-
tuna vestra vobis suadet.*

O dementissime) Hic locus alterum revocat,
mihi in memoriam, qui nunc apud Lactantium
haud dubie corruptus existat. Videlicet div. Instit.
lib. 5. c. 10. *Quid esse potest hæc pietate de-
mentius? quam mortuæ humanas victimas
immolare, & ignem cruore hominum tanquam
oleo pascere.* Hic pietati primum dementia
malè opponitur, dein efficiunt hæc duæ voces,
hæc pietate, ut sequens membrum, *quam mor-
tuæ humanæ* &c. non habeat cui aptè possit re-
spondere. Servatius Gallus testatur, *καὶ τὴν δα-*

Inimicus in uno codice vetusto legi *inclementius*; unde veram lectionem hanc esse colligo: *Quid esse potest hac pietate inclementius? quid dementius, quam mortuis humanis victimas immolare, & ignem cruore hominum tanquam oleo pascere?* ut hoc velit; Nihil inclementius, adeoque nihil *Aeneâ*, qui piam se iactavit, indignius, (nam & clementia pietas dicta, uti prius est ostensum) quam credere & exurere crudeliter innoxios homines; nihil inconvenientius duci perito & prudenti, quam credere mortuos pasci cruore humano. Iudicent alii, si sic scripsisse videri possit Lactantius.

Bonus suis evertus) Ciceronem imitatur, qui & ipse similiter dicit *evertere quempiam bonis aut fortunis suis*, ut ab aliis est adnotatum.

IN CAP. XXXII.

Mittit ergo ad eum saepe legatos) Galerius nempe ad Maximinum. Vide Eusebium lib. 8. c. 13. cujus verba attulere jam alii complures.

Tollit audacius cornua) Id est, majores animos sumit, audacior & superbius fit. Ovid. 1. Art. 239.

Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit. Lib. 4. Trist. El. 9.

Jam feror in pugnas, & nondum cornua sumsi; Nec mihi sumendi causa sit ulla velim.

Eodemque sensu Micyllo in Gallo Luciani dicuntur *νεφέλα εἶναι*. *Cuperus*:

Præscriptione temporis) Quod purpuram diu ante Liciniam sumisset Maximinus.

Vilius

Vitiis contumaciâ) Miror Antonium Pagi-
um hæc de Maximino Dajâ sive Dazâ accipere,
cum series verborum, & res ipsa doceat intelli-
gendum esse Galerium. Quomodo enim Ga-
lerius Imperator, jam veteranus, contumax di-
ceretur in novitium Dajam. Contumacia infe-
rioris utique est in superiorem. Dein sanæ men-
tis nihil fuisset in Maximino Dajâ, si vivo Gale-
rio Cæsarum nomen tollere, & unus omnia suo
arbitratu turbare verius quam administrare ten-
tasset. At Pagijs instat; Quid ergo fiebat de
Maximino? huncine Galerius dejecit gradu om-
ni? Primum respondere possem, non eum no-
minatum in præsentia, quippe Galerio inimi-
cum jam, penitusque invisum; postmodum e-
jus fieri mentionem, cum ratio jam non posset
non haberi. Dein si miraris, præteritum à Ga-
lerio Dajam, quanto magis mirabor ego, à Da-
jâ præteritum Galerium? an ideo tamen potuit
eum è fastigio suo dejicere? Sed ut serio magis
agam, opinor hic omissum esse à dormitante li-
brario Maximini Dajæ nomen, scribendumque,
*Maximinum, Maxentium & Constantinum, si-
lios Augustorum.* Sic utique omnia erunt pla-
nissima, liquebitque verè hæc Baluzium interpre-
tatum esse de Galerio. Firmant sequentia: *om-
nes*, inquit Lactantius, *quatuor Imperatores
jabet numerari*, Licinium scilicet, Maximinum,
Maxentium & Constantinum; omnes hos quat-
vor pronuntiavit Imperatores; nam de ipso Ga-
lerio

Ierio, qui tot annos jam imperaverat, nemo ambigebat. Spero accessuros mihi in hoc diligentius hæc expendent, Teque cumprimis, Amplissime & Doctissime Cupere; quod si fiat, aliquos dissentire molestè non feram,

Filios Augustorum) Sic apud Julium Capitolinum in Vero, cap. 3. *Nec aliud ei honorificentie adnomen adjunctum est, quam quod Augusti filius est appellatus.*

IN CAP. XXXIII.

Jam decimus octavus annus) Annus decimus octavus Galerii Maximiani cepit Kalendis Martiis anni 309. quo exeunte, vel circiter, eo morbo ut afflictus est, usque ad anni sequentis finem, ac initium anni 311. quo post Kalendas Martias, ac Tribunitiam potestatem vicepsimam susceptam, (vide edicti, quod infra habes capite proximo, inscriptionem apud Euseb. lib. 8. c. 17. Eccl. Hist.) editum in Christianorum gratiam emisit, & post Kal. Majas ejusdem anni, cum futura essent Vicennalia Kal. Martiis anni 312. miseram efflavit animam. Hæc & plura Ant. Pagius Diss. Hypat. p. 159. quem in hoc puto sequendum.

Percussit eum Deus insanabili plagâ) In animo habuit illud 2. Maccab. c. 9. v. 5. *Sed qui universa respicit, Dominus Deus Israël, percussit eum insanabili & invisibili plagâ.* Sic de Herode Eusebius & Nicephorus: *Θεὸς ἔλατ τὸ αὐτὸν καὶ ἀλαβῶσαι μάστιγι, εἰς θάνατον συνήλασεν.*

λασιν. Atque hoc pronuntiarunt Herodi, qui ab eo de morbo consulebantur: Ποιήν τῷ πολλῷ καὶ δουραβεῖς (dele particulam καὶ cum Nicephoro & aliquot libris. τὸ πολὺ δουραβεῖς, multa impietas) πύτην εἰσπράττειν ὁ θεός, (vide an fuerit, τὸ θεὸν) ὡς τῷ βασιλέως, Hanc multis impietis poenam Deum a Rege exposcere. Docent hoc exempla plurima, sollemnem hanc esse aut immanis sacrilegii & impietatis, aut aliorum atrocium scelerum poenam. Aliquot ego nunc festinans recitabo. Phereyda, plus quam femina in exigendis ab hostibus suppliciis, viva in vermes efferbuit, teste Herodoto, libro quarto in fine. Pherecydes Syrus linguæ adversum Deos incontinentissimæ impurissimæque, quam foedè perierit seu pediculis seu serpentibus e corpore ipso enatis, narrabit Ælianus Var. Hist. l. 4. c. 28. & Plin. 7: 51. Sulla homo crudelitatis notissimæ, phthiriasi peccit, uti tradit Plutarchus. Eodemque morbo Eunus, servus præstigiator, dira fax atrocis servorum in Sicilia belli adversum dominos Romanos. Herodem magnum, de quo capri dicere, τῷ πῆρῳ φλεγμονή, καὶ αἰδοῖς σιπεδῶν σκωληκας γενῶσαι, plane gemina his Galerii malis, è medio abstulere: de quibus Eusebius, & vetustior eo Iosephus, adeundi. Occubuit & nepos ejus Agrippa σκωληκόβρωτος, qui & ipse Herodes dictus, Act. 12: 23. Claudius Hermionis in Cappadocia, cum Christianos crudeli-

*per inaccessisset, solusq; in pratorio suo vastatus
 peste, vivus vermicibus ebullisset; Nemo scias,
 inquit, ne spe gaudeant Christiani. Postea co-
 gnito errore suo, quod iumentis quosdam ad
 proposito suo excidere fecisset, pene Christianus
 decessit. Narratio est Tertullianj, lib. ad
 Scapulam, c. 7. ubi plura videas licet. Caput
 Hæreticorum Arrius, tetro correptus morbi ge-
 nere, cum ejus foetorem ne ipsæ quidem cloa-
 cæ ferrent, disruptis effusisque intestinis, im-
 puram animam eructatus est. Socr. Schol. Hist.
 Eccl. l. 1. His accensendus etiam Julianus, Pa-
 rabatæ avunculus, de quo vide laudatos Baluzio.
 Plures dabunt, Plutarchus in vitâ Sullæ; Hella-
 dius apud Photium, p. 870. edit. Schotti, & Schot-
 tus ipse in notis ad Aut. Victoris Sullam. Has si-
 milesque historias gravi judicio profecquitur B.
 Hieronymus ad illud Zachariæ, cap. 14. v. 12.
*Tabescent carnes eorum, &c. Nos autem dice-
 mus, inquit, omnes persecutores, qui affixe-
 runt ecclesiam Dei, ut taceamus de futuris cru-
 ciatibus, etiam in presenti seculo recepisse
 qua fecerint. Legamus Ecclesiasticas Histori-
 as: quid Valerianus, quid Decius, quid Dio-
 cletianus, quid Maximianus, quid savissimus
 omnium Maximinus, & nuper Julianus passi
 sint: & tunc rebus probabimus etiam juxta
 litteram, etiam prophetie veritatem esse com-
 pletam, quod contabuerint carnes eorum, &
 oculi compurverint. Unum his nunc addam
 illud**

illud B. Greg. Nazianzeni; Inveſt. II. νόσους
 μὲν δὴ τῶν ἀσεβῶν (mirō errore editio Hervag-
 gii habet εὐσεβῶν) ἐνδίκως, καὶ ῥήξεις ἐκ ἀφω-
 κείας, καὶ πολυτρόπως ἄλλως. πλεῖστα καὶ μάστι-
 γας, οἷς πολλήμασι πᾶσι νόσους, καὶ θά-
 κας ἔχει τὸ εἰωθὸς χωρῆσθαι, καὶ τὰς ἐν
 αὐτοῖς τοῖς δεινοῖς ἐξαγορεύσεις, καὶ ἀνάνητα
 καὶ μελείας τὰς τε δὲ ὄνειράτων παιδεύσεις,
 καὶ τὰ κατ' ὑπερφάνιασμα, τίς αὐτὰ ἄξι-
 ως ἐκλεγχωθήσιν;

Malum ulcus) Eusebius l. 8. c. 16. ait pri-
 mum fuisse apostema, dein ulcus in imo fu-
 stulosum. Plura ipse.

Medici secant, curant) Langrudiora hæc
 sunt nisi scripseris: *Medici secant, urunt, cu-
 rant*. Corñ. Celsus lib. 6. c. 18. num. 3. ubi de
 partium istarum malis hujus generis: *Si medi-
 camenta vincuntur, hic quoque scalpello, quid-
 quid corruptum est, sic, ut aliquid integri se-
 cum trahat, praececi debet. Illud quoque æquè
 perpetuum est; exciso canero vulnus esse adu-
 rendum*. Adjice sequentia, ubi de motu, ma-
 nanteque ex eo sanguine. S. Pacianus in Paræ-
 nesi: *Prudentes ægri medicos non verentur,
 ne in occultis quidem corporum partibus, et-
 iam secaturos, etiam perusturos. Memini-
 mus quosdam remota etiam & verecunda cor-
 porum non erubescerent, in ferro & cauterio,
 & gravissimâ illâ pulveris mordacitate durasse.
 Et quantum est illud, quod homines præstite-*

vult? Peccator timebit? peccator erubescet
perpetuam vitam presentis pudore mercari?
Offerenti manus domino, vulnera male to-
sta subducat? Inferius etiam eodem simili sa-
pius utitur.

Cicatricem (scindit vulnus) Baluzius testa-
tur in veteri libro fuisse, sed *inductâ jam cicat-
ricem scindit vulnus*, ubi ille scribendum cen-
set, *scinditur*. Ego malim, *scindit se*: quomodo
Virg. *scindit se nubes*.

Levi corporis m**) motu bene reponere vide-
tur Baluzius; amplius vero requirit syntaxis ut
scribas, *vulnerato*; Galerio nempe *vulnerato plus
decurrit sanguinis*.

Albescit ipse) id est, *palle scit*; quomodo *pallor
albescens* dicitur lib. de Ira Dei, c. 5. *Tenuatur*,
ut Virg.

Ipsi autem macie tenuant armenta volentes.

Cessere magistri) Ita se emendasse, comment,
ad Apotheosin Homeri, scribit Ampliff. Cuperus,
& hanc esse sententiam; Optimos magistros; qui
aderant, non potuisse curare Galerium, & pro-
pterea ex aliis regionibus alios attractos fuisse.
Sicque eundem alibi sui temporis arulpicum ma-
gistrum, inventoris nomine, vel certe veteris a-
ruspiciis, *regem* appellasse. Fateor & me primo
intuitu Virgilianos istos versus agnovisse, qui le-
guntur prope finem lib. tertii Georgicorum.

Undique medici nobiles trahuntur) Laët. Inst.
l. c. 4. *Quos cupiditas aut voluptas precipites
trahit*

erabit. Ammianus l. 28. *Ex prejudicio varitæ plures à disjunctissimis regionibus erantur.*

Apollo & Asclepius) Lactantium etiam in editis maluisse uti Græco nomine quam Latino, monuit ἰωάννου Gronovius, observ. ad script. Ecclesiast. p. 182. Quod & ipsum facere non nihil videtur ad asserendum, hoc scriptum auctori suo; quippe in quo videamus eodem modo vocem illam recurrere, *Asclepius*, non *Aesculapius*.

Sedes tota) Ita etiam infra, *sedem fluentem*, de parte corporis quâ sedemus.

Malum recidit introrsus) Lact. 6. 17. *Neque enim capere videtur natum, ut aliquid in contrarium recidat.*

Odoritam) Nullus damno lectionem Baluzii, *odor teter*: sed minimum à volgata scripturâ recedetur, si legimus *odoritas teter*. Sic occurrunt, *prioritas*, *commodioritas*, *superioritas*, notata Meursio, c. 32. Auct. philof. nec abit *UBERITAS* in nummis. *Cuperus*. Mihi videtur fuisse apud Lactantium, *odor ita teter*, aut, *odoris factor*. Hegesippus lib. 5. c. 2. *Omnes artus casorum civium diro odore fœtebant.*

Comestus à vermibus) Baluzius legit - - - *Urina comesti à vermibus*, exitus nempe. At Amplissimus Cuperus, *comestus à vermibus est*: *U in - - -* Mihi videntur aptius hæc jungi sequentibus, si scribamus *comestur*; hoc enim melius respondet verbis, *solvitur, & tollit. Comest*.

est activum usurpavit etiam Cicero, teste Nonio, apud quem plura vide. Diomedes Grammaticus etiam passivum, quod nunc adhibui, docet fuisse in frequenti usu. *In passivo autem, inquit, declinatur edor, ederis, estur; item ambedor & comedor.* Simplex *estur* occurrit apud Plautum, Ovidium, & Columellam.

Cotta & calida animalia) Forfan legendum, *incotta & calida animalia*, adhuc nempe viva, sed secando aperta, qualia memini à Medicis interdum applicari. Sed pro hoc vehementer non pugno.

Inestimabile) id est, innumerabile. *Cuperus*. Sic Lact. lib. 1. c. 16. *Cum hominum vis incredibilis, numerus inestimabilis.* Sic *inestimabiles acervi, vulgus inestimabile barbarorum*, & alia illius ævi scriptoribus frequentissima, quibus interdum *estimare*, prope idem atq; numerare, aut potius de numero conjecturam facere; ut Amm. Marcellino lib. 31. *Ita sunt casti, ut ex prædicto numero non plus quam quinque millia, ut estimabatur, evaderent.*

Tabescendorum viscerum) *Tabescendus* quâ ratione aut quâ analogiâ dici possit, non video. Pro eo mallet aliquis forsan *cabidosorum*, quæ vox occurrit in Apologetico Tertulliani, cap. 14. Sed Lactantius dicendi artem diu professus, in plerisque multo scripsit castigatius. Verius igitur *tabescensium* restitui posse auguror; quomodo

modo & Cyprianus de bono patientiæ: *Accedat vulnerum vastitas, & tabescentes ac fluentes artus edax quoque vermium pœna consumis.* Aut, si neque hoc satis placet, *vabe caesorum.*

Pernicies secunda) Eleganter & proprie: nam *perniciēs* à *pernecandis* aut partibus aut corpore toto dicitur: unde conjungitur sæpe cum peste, saluti autem opponitur. Sic Div. Instit. lib. 6, c. 24. *Ergo satius est ante effundere conscientiam, aut nos ipsos ultro aperire animum, & perniciem rescissis vulneribus effundere.*

Inflata discreverat) id est decreverat, contractior sive brevior facta. Glossæ veteres; *Discreverat*, *ὑπομειδῶν*.

Annus perpetem) i. e. integrum, totum, eoque sensu vox hæc occurrit apud Plautum in Amphitruone, Justinum lib. 5, c. 7. & Inscript. 2. p. CLXIV: adeo ut non satis caute notet Festus voce illâ solos poëtas usos esse; nisi post ejus tempora id primum factum sit *Cuperus*. Etiam Lactantius lib. 7, c. 26. *Tunc per septem annos perpetes intæle erunt silve.* Habes etiam apud Sulp. Severum Dialogo I. Mamertinum in Panegyricis aliquoties, & alios.

Novi doloris urgentem) scribendum puto, *Novi vi doloris urgentis*, aut *urgente per intervallo*. Cyprianus ad Demetrianum. *Tunc sequendus fuisset, tunc ad confessionem criminis*

*vis vi doloris adigendus. Am. Marcell. l. 39.
Sensit immensâ vi quadam urgente morborum,
ultima necessitatis adesse prescriptum.*

*Satis pro scelere facere) Lactant. l. 5. c. 13.
Ut pro facinore suo satisfaceret. lib. 7. c. 1. Satis
& huic parti faciamus.*

IN CAP. XXXIV.

*Ut non illa veterum) Taxari his verbis Chri-
stianos putat Baluzius, quod à priscâ illa paren-
tum suorum simplicitate defecissent; ex quibus
ut & sequentibus verbis patet, virum doctiss.
existimare, Galerium culpâre Christianos, quod
non amplius ita vivebant, uti primi vixerant.
Qui si verus hujus loci sensus, respicit procul
dubio hæreses præcipuè, quæ tempore illo fue-
runt, de quibus post varios clarè agit Frid. Span-
hemius Professor apud Batavos celeberrimus, in
Introductione ad Chronologiam & Historiam
Sacram. Et quam uam hoc firmari videtur his
verbis: *pro arbitrio suo atque ut hisdem erat
libitum, ita sibi met leges facerent, quas obser-
varent, & per diversa varios populos congre-
garent; tamen ego per veterum instituta, nul-
la alia quam gentilium intelligo, quæ à Christi-
anis relicta esse scribit Galerius. Sic mox ait
jussionem suam extitisse, aut ad veterum insti-
tuta se conferrent; & paulo ante, Christianos
parentum suorum solam reliquisse; quæ nul-
lo modo de primis Christianis, sed de Ethnicis
exponi possunt.* *Cuperus,**

Primi

Primi constituerant) Non quod auctores existissent, aut conditores primi; sed quod ea prius firmaverant & sanciverant cum cæteris: id enim sæpe est constituere, si qua disjecta sunt, reponere, & firmiore statu roborare. Vnde & Eusebius vertit: ἀπερὶ ἰσως ἀετίγοι οἱ τοῦ εἰς αὐτῶν ἡσῶν καὶ ἀσῆσῶτες.

Sibimet leges facerent) Duo capita sunt criminis, quæ objicit. Primum, quod in re divinâ suas quasdam leges sequerentur, rejectis & damnatis publicis. Alterum, quod herærias five cœtus facerent, in se quidem innoxios plane sanctosq; sed Imperatoribus tamen prorsus invisos, quibus nihil magis suspectum, quam injussa ipsorum facta collectio hominum, quocumq; demum ea titulo fieret. Assentior autem Amplissimo Cupero, in præcedentibus agi de facta secessione ab Ethnicis: in sequentibus vero, *non Christianorum Deum observare*, ad hæreses respici.

Quas observarent) Ad rem divinam spectat hæc vox. Cyprianus Epist. X. *Contemta Domini lege, & observatione, quam iidem sancti Martyres & Confessores tenendam mandant.* Arnobius lib. 1. *Sine ullâ aliquâ sollicitâ observatione sacrorum.* Vide illic notata ab Heraldo, p. m. 41. & 42.

Multi periculo subjugati) id est, Multi pericula, tormenta & pœnas, quæ ex legibus nostris tolerare debebant, ferre recusantes, Christo

sto nuntium remiserunt, multi etiam absque
 iis Christianam religionem reliquerunt; si mo-
 do *deurbare* eo sensu, quo putat Du Cange,
 usurpatur. Loca enim quæ affert, potius notant
 disjicere, turbam collectam segregare, quam *de-
 tourner*, eo sensu, quo hodie vox hæc usur-
 patur. Et ita commode hoc loco potest τὸ *de-
 urbare* exponi; adeo ut dicat Lactantius, mul-
 tos disiectos & separatos fuisse atque latuisse.
Cyperus. Optime explicatur membrum prius;
 idemque sensus est verborum Eusebii. Τοιγαρῶν
 τοι ἔτα ὑφ' ἡμῶν περισπάγματος ἀποκολλή-
 θησεν, ὥστε ἵπτι ἰα τ' ἀρχαίων κτ' ἐαθεῖτο
 εαυτῆς κ' θήσκειν; πλείστοι μὲν κινδύνῳ ὑπο-
 βληθήντες, πλείστοι δ' παραθνήτες, πινθίως
 θανάτως ἐπέφερον. Hic οἱ ὑποβληθέντες
 κινδύνῳ non sunt objecti discriminibus, ut ver-
 tunt, sed ut Lactantius, aut potius ipse Galeri-
 us habet, *subjugati periculo*, id est, penitus vi-
 cti, deque constantiæ gradu dejecti, & turpiter
 subacti. Id enim est ὑποβάλλειν interdum,
 quod etiam ex Polluce liquet, qui conjungit
 ὑποθεῖν, πεπεινῶν, ὑποβάλλειν, lib. 4. c. 6.
 Exemplaque sic loquentium exhibita sunt ab a-
 liis. Eodem modo utuntur verbo *deurbandi*
 veteres: quos inter Ammianus Marcellinus lib.
 29. *Abcessit innocuus, Pasiphilo eximenter
 philosopho, qui ut eum mendacio injusto per-
 verteret crudeliter tortus, de statu robusta
 mentis non potuit deurbari*. Ceteri vexati,
 adflicti

afflicti & sollicitati, (τὰς τοῦ πατρὸς Ἰησοῦς sic interpretandosputo) in statu suo manserunt sive ut ipse ait, παντοίως θανάτους ὑπὸ φερον, quod vertere simpliciter, ut opinor, licet, *diversas mortes*, aut si mavis, *supplicia varia subiere*. Cum autem verosimile non sit, Eusebium, quæ cætera hujus edicti tam aptè expresserit, in hoc uno procul recessisse, legendum pro, *deturbati*, arbitror, *indeturbati*, aut certe verba aliquot excidisse.

Nec Christianorum Deum observare) Aut fallor, aut hæc plane respiciunt hæreses hoc seculo vel præcedente natas. *Caperus*.

Contemplationem nostræ clementiæ) Cyprianus Epist. 54. *Quod credimus vobis quoque paterna misericordiæ contemplatione placitarum*, Pacianus Epist. 1. *Nemo Episcopum hominis contemplatione despiciat*. Symmachus lib. 7. Epist. 57. *Inter quos Alexander contemplatione honestatis merito censetur*. Et sic illò ævo passim loquebantur.

Indulgentiam nostram) Vox propria, atque in ipsis nummis obvia. Significat autem clementiam benevolentiamque Imperatorum, sive in remittendis reliquis, sive in dandis alijs rebus, quas petebant. Meursius hoc vocabulum natum putat Am. Marcellini temporibus, quia is lib. 16. ita loquitur: *Deniq; id eum usq; ad imperii finem & vix scimus similiter observasse, ne per indulgentias, quas appellant, tributaria*

N

rei

rei concederet reliqua. Verum procul dubio non tam ipsum vocabulum denotat, quod apud longè vetustiores auctores obvium est, quam quod eo tempore significabat, tributa & vectigalia ab Imperatoribus remissa esse. Et merito dubitet quis, si non & ille ipse vocis hujus sensus vetustior sit, quia in Caracallæ nummo legitur: **INDULGENTIÆ FECUNDÆ**; in Severi, **INDULGENTIA AUG. IN CARTH.** Nam his aliisque in nummis non incommode tributorum remissionem intelligi posse, neminem puto dubitaturum; neque Ammiani illud, *quas appellant*, satis firmum argumentum est, tò **INDULG.** eo tempore primum usurpatum esse. Adde Tristanum T. 2. p. 169. Eumenium, qui in Paneg. Imperatores sæpe vocat *Indulgentissimos*. Ambrosius quoque orat. in obitum Theodosii, *annonarum exigendarum relaxationem* ab eo promissam, sed morte prævento non præstitam, vocat indulgentiarum hæreditatem. *Cuperus.*

Deum (uum) Non secus ac gentiles deos suos orabant, de quibus noster alibi. Et certe Christianos Deum pro salute Imperatorum, licet gentiles forent, rogasse, ex variis Patrum locis constat. *Cuperus.*

IN CAP. XXXV.

Et Maximino iterum) Adhuc locum conciliandum cum scriptoribus cæteris, quorum alii dicunt Maximianum Galerium hoc anno solum

lum fuisse Consulem, alii Licinium habuisse Col-
legam, nondum quidem aliud quidpiam inveni
aptius, quam ea quæ, in hæc diligenter inquirens,
Antonius Pagijs tradit. Illum igitur in hisce
si placet sequi, initio quidem anni Galerius
solus Consul processisse dicendus est; paulo post
autem Licinium sibi adjunxisse Collegam: Ka-
lendis Majis Maximinum adscivisse, nempe quia
Consulatus Imperatoriæ Majestatis esse quædam
accessio deberet: & hunc adeo Consulatum non
ordinarium, sed suffectum fuisse, quemadmodum
& ante Licinii. Imo & priorem Consulatum
Maximini fuisse suffectum, gestumque post Con-
stantium Chlorum & Maximianum Galerium
novos Augustos, & a 306. ordinarios Consules.
Hæc, inquam, sive omnia, sive ex parte recipimus;
manet tamen illud novum & prope singulare
in hoc loco, rationem suffecti Consulatus ita ha-
beri, ut ejus causâ Maximinus *iterum Consul*
dicatur. Verum de his alias fortasse operosius.

Carcer pro domicilio) Lactant. lib. 6. c. 10.
*Sed frondes & herbam pro cubilibus, spelun-
cas & antra pro domibus haberent.*

In manu traditis) In veteri Bibliorum ver-
sione Latinâ hoc genus est frequentissimum.
Gen. 30: 35. *Cunctum autem gregem unicolor-
rem tradidit in manu filiorum suorum* cap. 39.
*Qui tradidit in manu ejus universos vinclos
qui in custodia tenebantur.* I. Sam. 24: v. II.
Quod tradiderit te dominus in manu mea.

2. Paral. 34: 10. *Tradiderunt in manibus eorum, qui praerant operariis.* Notum vero est etiam Ciceronem dixisse, *veni in senatu, & Varrohem, quâ in Caelio monte itur:* qualia tamen adolescentibus non temere sunt imitanda. Multo frequentiora hæc fuere posterioribus sæculis; observatque pluscula Vorstius, in pereleganti scriptore Sulpitio Severo. Unde nec Lactantius refugit: Lib. 3. c. 3. *Quæ in rerum naturâ cadunt.* 1. 4. c. 17. *In terrâ toto & corpore & ore projectum.* De opif. Dei, c. 2. *in ea relegata religione.*

Membra defluerent) Instit. lib. 3. c. 1. *Mendacium vero specie placet alienâ; quia per se corruptum vanescit ac defluit, nisi aliunde ornatur.* cap. 20. *Corpus relictum ab animâ defluit.*

Nicomedia mensis ejusdem) Legendum, *Idæ, cogn. Nicomedia, medio mensis ejusdem.* Idem firmavit postea per literas suas Illust. Cuperus. Nullus dubito, inquit, quin scribendum sit, --- *Nicomedia, medio mensis ejusdem,* sive Maii: nec ante illud tempus ibi commode potuit proponi, quia Galerius Sardicæ ægrotabat. Hæc ille.

Kalendis Martiis impendentibus) Recte Baluzius intelligi docet Kal. Martias anni sequentis, si modo hanc narrationem præstamus esse integram, quæ hoc capite exhibetur. Nam si mense Majo cognita fuit Nicomediæ mors horrenda Galerii, utique Kalendæ Martiæ non potuerunt

tuerunt eo anno amplius impendere. Quod ut adnotarem factum est per dubitationem viri cujusdam politissimi, sed in hoc, ut ipse fateatur, festinantis. Ac fieri potest, ut nec dum mentem ejus satis perceperim.

IN CA. XXXVI.

Ad prasens) Lactant. lib. 7. c. 6. *Et quae alia non nisi ad prasens valent.* cap. 10. *Vitia omnia temporalia sunt; ad prasens commoventur.* cap. 15. *Quamvis ad prasens virtutem Dei hominibus ostenderet.* De Irâ Dei, c. 21. *Non ad prasens noxium quemq; punit.*

Sustollit censum) Reponendum putavi *sustulit*, cum praecedat, *ut conciliaret*. Parum tamen interesse nunc arbitror, cum idem sit verbum Lactantio perusitatum, ut lib. 2. c. 3. itaque multi philosophorum religiones *sustulerunt*. l. 3. c. 5. *Rectè ergo aliorum sustulit disciplinas.*

Diversas ripas armati tenebant) Observa ripas dici Propontidis litora, praesertim ad angustias Bospori. Sic Plin, 9. c. 15. *Tbunni dextrâ ripâ intrant, exeunt levâ.* Plura vide apud Ill: Heinsium, add. not. in Ovid, Epist. 6. v. 54.

Communi tutelâ) Baluzius ad hæc: *Hanc vocem non reperi alibi: fortassis est corrupta.* Omnino corruptam esse & ego. censeo, scribendumque pro eâ, *tutelo*, Nam communi Imperatorum nomine data Christianis hæc pax fuit, uti liquet ex edicto, apud Eusebium, in fine libri octavi, Ovidius:

*Te satis est titulū mortis habere mee. Et alibi;
utilitas tua sit: titulus donetur amice.*

Auctor Elegiæ ad Liviam:

Et titulum belli dux duce fratre tulit.

Legum latarum titulos habes apud Corn. Tacitum Annal. i. c. 8. *Administrationis titulum,* apud Symmachum lib. 10. Epist. 4. & similia apud alios. De emendatione assentitur etiam Amplissimus Cuperns.

Sacerdotes maximos) Recte ad Euseb. l. 8. c. 14 notat Valeſius, ante hæc tempora ἀρχιερείας & sacerdotes provinciarum fuisse; idemque multis probat Spanhemius in Dissertationibus: nec omittendus insignis locus, qui exstat in Chronologiâ Monach. Altissiod. p. 39. *Erunt etiam tunc,* tempore Commodi, *in Britannia* 28. *Flamines, id est, pontifices paganorum: nec non & tres archiflamines, quorum potestati ceteri iudices morum atq; phanatici submittebantur. Hos deniq; ex præcepto Apostolici idololatria eripuerunt; & ubi erant Flamines, Episcopos: ubi archiflamines, Archiepiscopos posuerunt.* Sed non vacat hæc omnia examinare, nec adjicere, qui *Sacerdotes maximi, vel maxime,* dicti sint. *Cuperus.* Parabam & ego, quinam fuissent illorum temporum aut antecedentium Asiarchæ, qui σεφαιοφόροι, ἀρχιερείς, sive Sacerdotes maximi, paulo fusius exponere: sed non sinunt labores Academici alii, qui me nunc tenent districtum. Et præstiterunt
in his

in his multa jam ante viri longè doctissimi, Seldenus ad Eutychii origines, & ad recensionem Smyrnenfium donariorum, aliique ad marmora Arundelliana five Oxoniensia, Dionys. Gothof. ad leg. 8. D. tit. de vacatione & excusat. munerum; Panciroll. ad notit. Imp. orient. c. 105.

Provinciis superponeret) Hoc verbi frequentissimum illi ævo, occurrit etiam apud elegantissimum Minucium Felicem, p. 152. *Epicurus ille naturam tamen superponit.*

Specie tenus) Nihil frequentius his vocibus sic junctis apud Lactantium; nec attinet, opinor, exscribere. De genere autem hoc crudelitatis, cui clementia species falsa blanditur, plura in eodem lib. 5. c. II.

Candidis chlamydibus) Considera formam chlamydis Macedonicæ, & videbis non multum ab eâ differre vestem interiorem, quam gerit Episcopus apud eos, qui numini majestatiq; R. Pontificis devoti sunt; & simul unde ornamenta sua sumpserint, perpende. *Caperus.*

IN CAP. XXXVII.

Ute animalia omnia) Signatè dixit *omnia*, Priores quoque technis usi talibus, sed admittebant tamen etiam alias carnes: hinc non nisi superstitione inquinatas. Hujus rei contemplatione primus hoc invenisse dicitur.

Apotheca) Veteribus *Apotheca* fuit cella vinaria major, aut aliud penu capacius. *Apothecarum frumenti, vini & olei habes 2.* Paralip. 32.

Utitur & Arnobius lib. 8. Ex vetustioribus plura collegerunt alii.

Quibus eos adeo corrupent). Lego, quibus suos adeo corruperat. At vir Ampliss. & doctissimus τὸ εὖ eos refert ad *agros*, & quamquam nihil temerè affirmat, suspicatur tamen eos dici aspernatos annonam, eo quod ob lataminis peruriam nolent producere triticum: sic certe accipi vocem annonæ, ut offensum etiam Dufresnio. In sequentibus pro *lites, divites*, legit; ego non dubitabam *militēs* reponere, honoratiores nempe intelligens sive palatinos, quomodo vocem eam tempore isto saepe usurpatam esse, doctissimi viri jam ostendēre. Corruptos autem dicit *militēs sacrificiis quotidianis*, propter epulas sacras, quibus saginati, viliores veterēque militares cibos fastidiebant. Planè idem refert de Juliano Nazianzenus; nec mihi dubium est, quin desertor ille, sive transfugam dicere *ma- vis*, multa Diocletiani & *συγχρότων* principum sit imitatus, idque constat ex Invectivis sancti illius Patris, quem dixi. Porro, scribendum esse *expungeret*. (quomodo jamdudum typis me curante expressum est) non *expugnaret*, vidit etiam Ill: Cuperus. Expungi autem nomina seu debita cum solvuntur, & homines ipsos sic expungi, notum est ex Tertulliano, qui sic loquitur frequentissime, aliisque etiam vetustioribus; docuitque *ὁ μαρτυρ.* in observ. ad Script. Eccles. Quomodo etiam S. Cyprianus, Epist. 37. *Cum-*
que

que ego vos pro me vicarios miserim, ut expungeretis necessitates fratrum sumtibus; . . . ille intercessit, ne quis posset expungi, neve ea que desiderem veram, possent diligenti examinatione discerni; comminatus sit etiam fratribus nostris, qui primi expungi accesserant.

IN CAP. XXXVIII.

Illud vero capitale) Scribo: illud vero capitale est, supra omnes. Cuperus.

Quid dicam nescio) Lactant. lib. 1. c. 21. Nam de infantibus, qui Saturno immolabantur propter odium Jovis, quid dicam nescio. lib. 6. c. 23. Quibus hoc verbis, aut qua indignatione tantum nefas prosequar? vincit officium lingue scelus magnitudo.

Exprimere pro ind.) Lego: Exprimi ea pro indigni idem. Hæc conjectura, quemadmodum & superior, quæ vera certaq; esse videtur, aridere quidem potest satis: Sed obstant voces pro indignatione sua; nec enim satis commode diceretur; Cupiditas pro indignatione suâ non potest exprimi: nisi forsan pro indignatione, lagamus indignitate. Sed mihi videbatur minore mutatione legendum; (dummodo pro his meminerimus scriptum ais, id est, animus) Et tamen animus verbis exprimere pro indignatione suâ rem non potest. Aut animus his verbis, & loco lacunulæ, rem fedissimam, aut hujus generis quidpiam. Ita ego, antequam advenissent literæ Optimi doctissimique hujus

evangelis nostri. Nunc arbitrium totum ipsi & Lectoribus defero.

Nobilibus faminis) Augebat indignitatem rei, quod nobiles essent. Nam servile prorsus, & liberis corporibus detestabile erat, sic considerari. Servitia sic solebant à mangonibus inspicienda sisti licitantibus. Vide quæ ex Suetonio & Martiali protulit Doctissimus & Celeber. D. Rappoltus ad Horatium, pag. 600, in hanc sententiam.

Virgines imminutas) Emendat Baluzius, libro extremo, *invitas*, quod mihi non probatur. Nam & de spurco illo Jove paganorum Lactantius lib. I. c. 10. *Omitto virgines, quas imminuit*: reperiesque similia apud Plautum, & in jure Romano. Quin etiam ipse Cic. *violare & imminuere jus & officium* dixit.

Sub tali principe imitabantur) Supple, *exemplum, & amicorum*. Cuperus, Aut, *Domini mores, & suorum cubilia in pune violabant*. Sic de Jove eodem, Lactantius lib. 5. c. 6. deq; ejus domesticis: *Quoniam mores ac vitia Regis imitari, genus obsequii judicatur; abjecerunt omnes pietatem; ne exprobrare Regi scelus viderentur, si pie viverent*.

IN CAP. XXXIX.

Quam nuper appellaverat matrem) Adoptaverat enim illum maritus Valeriæ Maximianus Galerius, ut supra cap. 18. vidimus. Itaq; speravit ea sibi apud hunc tutius fore præsidium, quam

quam apud Licinium, cui commendata fuerat à Galerio. Imaginem hujus Valeriæ Diocletiani filiaë conservant nobis nummi, quorum unum exhibet Ill: Spanhemius, in opere de præstantiâ & usu Numismatum. Alium D. Patinus, inter Imp. Rom. num. in ære med. & min. p. 452, &c. In ejusdem honorem pars Pannoniæ Valeria cognominata est, Ammiano Marc. teste, lib. 19. *Appellaverat matrem*) Intellige Valeriam Galerii Maximiani viduam. Sed operæ pretium erit, brevi quasi in tabella exhibere, quas uxores Diocletianus, Herculus, Galerius, Constantius, Severus, Maximinus, Constantinus, Maxentius & Licinius habuerint, ut ita lux clarior variis Lactantii locis affulgeat.

Diocletianus Jovius non uxorem habuit nomine *Serenam*, uti Trist: cum aliis, vel *Eleutheriam*, uti Valesius, vel *Alexandram*, ut alii putant. Nam verum ejus nomen fuit *Prisca*, uti patet ex c. 15. Lactantii. Genuit ex ea Galeriam Valeriam, quæ nupsit

Galerio Maximiano; quem Dioclet. adoptatum, repudiata conjuge priore, jussit eam in uxorem ducere. Hæc fuit Sterilis: unde Candidianum, qui Maximiano natus esse videtur ex concubina c. 20. & 50. adoptavit. Post obitum Maximiani venit ad Maximinum, eamq; hic nuper appellaverat *matrem*, ut Maximinianum *patrem*, c. 39. quia sc. filius eorum erat adoptivus; & Augusti Cæsarum patres, hi eorum filii

lii dicebantur, c. 20. Licinius tandē illius matrisq; Priscæ caput Thessalonicæ amputari iussit, c. 51.

Maximianus Hercules uxorem habuit *Valeriam Eutropiam*, quæ ante ex homine Syro genuerat *Theodoram*, vel *Flaviam Maximianam Theodoram*, quæ nupsit *Constantio Chloro*, qui repudiare coactus erat vel conjugem vel concubinam *Heleam*, ex qua sustulerat *Constantinum Magnum*. Ex *Theodora* autem *Constantius Chlorus* genuit *Delmatium*, *Constantium*, *Annibalianum*, *Constantiam*, *Eutropiam* & *Anastasiam*; quarum *Constantia* nupsit *Licinio*: unde patet, quæ affinitas inter *Const. Magnum* & eum fuerit, c. 43.

Constantinus Magnus *Galerii Maximiani* filiam minorem, *Faustam* dictam, duxit c. 27. cum prima uxor *Minervina* diem obiisset. *Male Huttichius* in *Imag. Imp.* *Faustam* facit filiam *Maximiani Herculii*,

Severus filium habuit *Severianum*, ut constat ex c. 50. Nomen uxoris & parentum illius incognitum. *Tristanus* putat eum genitum esse sorore *Maximiani Galerii*; sed *Zosimus*, & *Aur. Victor*, quos advocat, illico tantum de *Galerio Maximino*, *Daia* ante imperium dicto, memoria mandant. Et si hoc fuisset verum, non puto *Gal. Maximianum* illud silentio oblitteratum, cum *Diocletianum* alloqueretur c. 18. & 19.

Maxentius fuit filius *Maximiani Herculii* & *Eutropiæ*. Si *Tristano* credimus, duas uxores

res habuit, *Magnam Urbicam* filiam Galerii ex priore conjugē, & alteram *Valeriam*, atq; ex illa Romulum genuit. Verum si Urbica conjugē ejus prima; nullus video, quomodo illa vivere potuerit duobus diebus ante mortem Maxentii; vel quomodo ille queat à panegyrista dici, *ante biduum palatio emigrasse, & cum uxore & filio in privatam domum sponte concessisse*; quæ omnia de Urbica idem vir doctus exponit. Nam quamvis potuerit esse repudiata à Maxentio, & ita illi supervenisse; non tamen panegyrici locus de illa commode potest exponi, sed quidem de secunda illius uxore *Valeria*.

Galerius Maximinus natus sorore Galerii Maximini c. 8. Zosimum eam facere sororem Maximiani Herculii scribit Tristanus; sed apud eum nihil tale invenio; quamquam illud sequantur Hofmannus & Ludov. Moreri in Lexicis suis. Uxorem habuit, cujus nomen ignoratur c. 39. ipsa in Orontem præcipitata est c. 50. Sustulit ex ea Galerius filium & filiam occisos a Licinio, ibid. *Filios* tamen memorat Lact c. 41. nisi eo nomine & filia veniat; sed plures videntur fuisse, quia c. 50. *Filius maximus* celebratur, nisi *to Maximus* sit nomen proprium. Luctus tempore. Quod fuit 10. Mensium, posteaq; ex lege Gratiani, Valentiniani & Theodosii, factum est mensium XII. uti notarunt eruditi. *Hæc omnia Cuperus.*

In matrimonio postulat) Sic Sulp. Severus:

Eam-

Eamque sibi in matrimonio à patre postulans, septem annorum servitio se mancipavit. Vbi vir doctus in matrimonium reponit, fassus tamen alibi talia apud Sulpicium crebra esse. Vide quæ notavi supra ad c. 35. in manu traditis.

Tepidis adhuc cineribus) Ergo Maximianus Galerius rogo impositus, & igne consumptus est: illoque tempore concrematio in usu apud gentiles fuit. Cuperus.

Sine more, sine exemplo) Nemo igitur Augusta, mortuo marito, sese alteri marito ad hoc usque tempus in matrimonium dedit. Idem.

Amicus ejus) Ut amicos Principum, ita Augustarum amicas hîc dici licet notare. Redi ad cap. 6. Eodem spectant infra memoratæ comites.

IN CAP. XL.

Cujus consilio sibi neg.) Rectè emendare videtur Amplissimus Cuperus, Ejus consilio negatam.

Præsidi Eratino) Forfan Emtino, ut sit Græcum ἐργαστήριον, quod idem ac ἐργαστήριον.

Vestalem famulam virginem) Eleganter famula Dea vocatur, quæ illi consecrata est: ut Hecatæ Medea apud Val. Flaccum lib. 6 v. 502.

- - Meq; ille magistram (da.

Sentiet, & raptu FAMULÆ doluisse pudens. Idem lib. 6. v. 643. --- famulamq; ferebant.

Phædis intanso nequicquam crine pareptes, Lib. 7. v. 366

Mox famula monstrata seges, qua lampade Phæbes Sub

*Sub decimâ juga fata metit: saevitque per
Reliquias.* (omnes
Oenomao apud Euseb. l. 5. Præp. p. 228 poëta
vocatur Μῆσαυ Ἰσραήλων, quam in rem alibi
plura notos *Cuperus*.

Non minus Augusta proxima) id est, quæ
æque erat familiaris Augustæ ac prior, *Cuperus*.
In exemplari Parisiensi mendosè, *non nimis*.
Proxima autem, ut apud Lactantium, l. 1. c. ult.
Vlyxes eodem gradu proximus fuit. Ita etiam
Apulejo *oppido proxima humanitas*, & similia.
Vide Soceri mei τῆ μακαρίτης notas ad Phæ-
dri versum, *Negabat illa se esse culpe proximâ,*

*Dum qua jussus --) Exciderunt fortè, jussus
â malâ bestiâ erit, loqueretur.* *Cuperus*.

Promoti militari modo) Ita putabam hæc jun-
genda esse, quasi diceret, eos ritu militari pro-
ductos fuisse, haud secus ac solebant milites sub
Tribuno aut Centurione ducere damnatos. Nunc
non adversabor, si quis malit, *militari modo in-*
structi, propter ea quæ sequentur.

Bile * mens essagitarii), Prior conjectura
Cl. Baluzii, *milites & sagitarii*, satis ipsa re-
futatur se; cum nihil attinisset dicere milites
militari modo promotos aut instructos fuisse in
actu tali; hoc enim per se facile intelligi posset.
Alteram, *velites & sagittarii*, fateor me ali-
quamdiu tenuisse; eo quod & Pacatus in Pane-
gyrico, cap. 35. & Am. Marcellinus locis pluri-
bus eorum meminerit, ut quorum etiam illo sæ-
culo

culo in bello non exiguus fuerit usus. Præteris huc facere videbatur, quod historicus ille l. 24. p. m. 264. & 271. stipatores Juliani velites fuisse dicat. In præsens tamen placet magis, *militari modo instructi vigiles & sagittarii*, aut, *vigiles, & Cretenses* (aliudue hujus loco) *sagittarii*. Colligebantur vigiles ex variis corporibus artificum, uti constat ex legibus Romanis, quas habes apud Pancirollum ad Notit. Imp. Orient. cap. 27. & consultos juris alios: apte igitur dicuntur promoti aut instructi militari more, cum ipsi milites non essent, adjunctos tamen sibi haberent sagittarios. Et videor alibi legisse, dimidiam partem eorum, qui vigiliis aut prætenturas in provinciis agerent, milites fuisse Romanos; reliquos collectos ex oppidanis aut provincialibus aliis. Sed nunc festino ad alia.

IN CAP. XLII.

Senis Maximiani) Qui cum Diocletiano SENIORES AUGUSTI vocantur in inscript. p. 178. apud Gruterum. Et ipse Maximianus in nummo: D. MAXIMIANO. BEATISSIMO. SEN. AUG. Statuæ autem eorum deiciebantur, qui exuebantur imperio; unde hoc rebellionis initium ordinarie. Vide Am. Marcellinū lib. 14. c. 7. *Caperas*. Quemadmodum imagines eorum, qui jam capessiverant imperium, mittebantur in provincias, & à magistratibus populisq; excipiebantur cum veneratione, quod supra dictum ad cap. 25. possetque firmari pluribus; ut cum dicit Zosimus

Simus lib. 2. c. 9. Romæ Constantini imaginem
 Maxentio bilem movisse; narratque idem cap. 12.
 eundem, cum sibi constabilitum putaret imperi-
 um, misisse in Africam, qui imaginem ejus cir-
 cumferrent; quæque alia afferri possent ex aliis:
 ita à non paucioribus traditum, imagines eorum
 è signis militaribus detractas, & dejectas statuas
 fuisse, quorum res vehementer displicuere, dam-
 nataque post mortem fuit memoria. Hoc de
 Maximino Thracæ, ejusque filio, narrat Herodia-
 nus lib. 8. c. 5. & ex eo Jul. Capitolinus in Maxi-
 minis, c. 23. & in Gordianis c. 9. De Maximia-
 no Herennio refert. id Eusebius lib. 8. c. 13. extre-
 mo, quasi primo huic ea contigisset ignominia:
 sed hoc accipiendum de principibus eorum tem-
 porum putat Valesius. Eodem igitur modo li-
 cebit, opinor, tueri, quod noster dicat hoc Dio-
 cletiano primo evenisse, ut vivus imagines suas
 statuasque aboleri videret. Nam hoc simpliciter
 verum non esse, vel ex eo patet, quod Tacitus
 lib. 3. Hist. c. 13. Vitellii imagines direptas, & c.
 35. ipsum Vitellium inter ceteras contumelias
 cadentes statuas suas contueri subactum narret.
 Verum ut hoc potius, quod instare videtur, aga-
 mus, verba hæc à blattis & carie non arbitror
 evasisse illata. Nam & bis dicitur idem, am-
 borum imagines fuisse depositas, nec cætera satis
 apta & concinna videntur. Paulo melius se habe-
 bunt, si legerimus, *imagines ejus, cum quo pictus*
esse

esset, & pro, *Et quia, Etenim quia senes ambo s. pl. p. erunt.* Ac fortassis in principio etiam, pro *Eodemq; tempore, Eodem quoque tempore,* scribendum.

In odium vite dejectus) Utique Lactantius neutiquam scripsit, *ad humilem vitam dejectus,* & *in odium vite dejectus,* uno eodemque in loco. Somnolenti librarii repetunt interdum voces, cum sequi debuit alia similis soni. Loco igitur posteriore *adductus* aut *deductus* reponere; quomodo & Cic. *deducere aliquem in fletum inq; misericordiam* dixit.

IN CAP. XLIII

Unus jam superemus) Maximinum intelligi factis liquet ex sequentibus. Verum an evidens ratio sit Antonii Pagii, Maximinum interiisse anno Christi CCCXIII, non, ut alii dicunt, A. CCCXVI, quia Lactantius non, nisi narrato Diocletiani exitu, de morte Maximini agit, quem Diocletiano constat fuisse superstitem; alios velim dispicere. Adi, si vacat, opus laudatum, paginâ 248.

Habebat emulationem) Lactantius de Irâ Dei, c. 13. *Nisi accedas sapientia, per quam habeas malorum rejectionem.* Hieronymus ad Nepotianum: *Habeo prudentiam, justitiam, temperantiam, fortitudinem.* Spartianus in Hadr. c. 5. *Tantum clementia studium habuit.*

Et ipse legatos) Suspicio fuisse, *Ergo & ipsa legatos ad urbem m. o.* Et ipse, puta, non secus

cus

cus ac amicè conspiraverant inter se Constantinus & Licinius.

Utriusque imagines simul) Non secus ac Diocletiani & Maximiani, cap. præced. quomodo in nummis Imperatorum voltus in unâ eademq; arcâ saepe junguntur. *Cuperus.*

IN CA. XLIV.

Periturum esse, si) Videtur excidisse, *esse se, si.* *Cuperus.*

De Mauris atq; Indiis nuper extraxerunt. Usitatus, *contraxerunt.* Arbitror tamen & alterum alicubi locum habere.

Ad utrumq; paratus) Virgilii est, *fidens animi atq; ad utrumq; paratus*, Æn. 2. v. 61. Alterum, *Nec, his fuga nota necq; illis*, quod paulo post sequitur, habes Æn. lib. 10. v. 755.

Commonitus est in quiete) Lactantium si sequimur, certum est, Constantinum signum non vidisse in cælo: sed nolo materiam examinare, quæ à tot eruditis excussa est. Sunt etiam, inter quos Spanhemius vir Doctissimus in Introductione, qui putant bis tale quid Constantino accidisse. Legendum autem, *Christum in scutis notat*, ut alibi monuisse memini. Auctor insuper Dissertationis Historicæ de visione Constantini, male putat vulgarem circumflexi accentus notam hic adhibitam fuisse. Nolo hoc, utpote planè à veritate alienum, multis refellere. *Cuperus.* Idem in litteris ad Nobilissimum & Amplissimum Hugenum, Sereniss. & Celsissimo Arausionensium

sum Principi a Secretis, a. d. III. Cal. Jan. a. 1682.
 datis, inter alia, quæ jam alibi exhibita sunt,
 hæc habet, ad mentionem hujus loci. Scriben-
 dum omnino *Christum*, id est, Christi nomen,
 uti etiam locutus est alicubi. Hinc simul di-
 scimus notam hanc talem fuisse, p. quomodo
 sæculo quarto sequentibusque ☩ Christianos
 eâ expressisse observat Baronius in *Annalibus*, &
 Gassendus in *Notitiâ Ecclesiæ Diniensis*. Nec
 aliter occurrunt primæ divini nominis literæ,
 in nummo Anastasii apud Arschotanium Ducem,
 Tab. LXVII. uti docet figura nummi ipsius.
 Alii crucem, ego vero Christi nomen facio; quia
 Christus, non autem crux, mundi, qui per glo-
 bum designatur, salvator est. Hæc ibi vir do-
 ctissimus. In oblectationem vero honestissimam
 Lectorum, quorum non omnibus liber ille ad
 manus esse potest, nummum istum hîc depictum
 dabo.

Alia

Aliã autem in Epistolã, mihi nuper scriptã, vir ille in iuvandis bonis literis indefessæ benignitatis hæc misit. De erucibus ad hanc formam in monumentis Græcorum factam, accipe quid sentiam.

Non immorabor iis examinandis, quæ notat Carolus du Fresne in Dissertatione de Inferioris ævi Numismatis, Num. 23. Sed monebo tantum, in Cruce, quæ notatur litera, a, superiorem lineam notare tabulam, cui inscriptum fuit, Βασιλευς, *Is dælar*, alteram vero transversum lignum, cui manus D. N. J. CHRISTI affixæ fuerunt. In b. supremam & mediam eodem plane sensu debere accipi; infimam vero significare locum, cui pedes fuere affixi. In c. eadem denotari, sed cruces decussatas, ut vocant, mediz lineæ, innuere loca, in quibus clavi Dominicas, manus ob peccata nostra perforarunt. In d. tandem orbem summum referri debere ad inscriptionem; binos transversi ligni ad brachia, & infimum ad pedes transfixos. Ratio hæc omnia suadet; licet tempus, quo hic mos initium sumserit, ignotum mihi plane sit. Neq; certe res tanti est, ut propterea nos cruciari debeamus. Possem alia de Monogrammate, Christi no-

men repræsentante, addere; sed omnes mihi libri ad manus non sunt. Fateberis tamen mecum; Carolum Du Fresne Num. 24. Dissertat. diætæ, non satis accuratè de illo agere. Nam gemma, in quâ legitur, SAL. DO. N. ALEX. FIL. LUCE. non ad Alexandrum filium Mammæ referenda est, sed ad Alexium; & LVCE æque commodo sensu potest exponi LUCEBIT. Nummum Deliorum supposititium esse arbitror, ut, & in paganorum monumentis interdum, hoc monogramma designare nomen monetarii; tandemq; Maxentii Imp. nummos posse percussos esse à monetariis Christianis: quæ omnia, uti vides, longiore examine digna sunt. Hæc amplissimus Cuperus, quæ cum Lectoribus curiosis placitura esse non dubitem, tanto pauciora erunt, quæ à me nunc adjicientur. Ac de veritate hujus historiæ, cum nemine ferram longæ contentionsis ducere velim, probè memor eorum, quæ se narrat Eusebius ab ipso Constantino audivisse: item eorum, quæ piè dicuntur ab his, qui monent satis probabile habendum, Deum, ut primam Christianæ religionis originem plurimis, ita ejusdem sub Constantino latissimè propagandæ progressum, saltem hoc uno, si non & pluribus miraculis, adjuvissè. Verumtamen in talibus, non quid hominibus, sed quid Deo fuerit visum, unicè spectandum arbitror; adeoque quid verè factum in historiis non dubiæ fidei narretur, non quid humani judicii imbecilli-

becillitas conveniens futurum fuisse arbitretur. Ergo si, bonâ cum pace secus sentientium, licebit mihi in hoc aliquid autumare, existimo apparitiones duas, secundum loca, modum, & tempora multum diversas, misceri in unam. Cum Julianus cœlestis sacramenti defector nefarius, gregem Dominicum vastitæ pariter & crudelitate summâ vastaret, inque eum rabiem quoque Judæorum concitaret, non in vestimentis modo hominum, uti testantur plurimi, sed & in cœlo signum crucis, & hoc quidem splendidissimam in faciem emicuisse, narrant auctores non levis fidei. Ex quibus audiamus, si placet, unum, Nazianzenum nempe, notæ sanctitatis & constantiæ patrem. Invektiva in Julianum secundâ is ita loquitur: Ο δὲ ἐπὶ τὰς παραδοξόπρον καὶ περιφανέστερον, ἕστη φῶς ἐν τῷ ἕρασι τὸν κεντρὸν περιγεγαφον. καὶ τὸ πρότερον ἐπὶ γῆς ἀέμαζούδρον τοῖς ἀδίοις καὶ χῆμα, καὶ ὄνομα, νῦν ἐν ἕρασι δρεικυ) πᾶσιν ἐπίσης, καὶ γίνεσθαι πρόπαιον τῷ θεῷ τῆς κατὰ τῶν ἀσβεβῶν νίκης, πρόπαιον παντὸς ὑψηλόπρον. πρὸς τὰυτα, τί φῆσονται οἱ τῷ αἰανθῷ τὰς σοφί; Hoc si reclamante veritate scripsisset Gregorius, eopse propemodum tempore, quo facta ferebantur, quam male consulisset pietati Christianæ? Mea igitur opinio est, vidisse quidem etiam Constantinum crucis figuram, in somnio nimirum divinitus profecto. Sin vero vidisset etiam in cœlo, vix tacuisset.

tacuisset hoc loco tam opportuno Nazianzenus,
 vix omisisset Lactantius; aut certe clarius & ma-
 gis dilucidè narrasset. Posset etiam dici, satis
 visum Deo, pium Imperatorem, & ad foven-
 dam religionem sanctam impigrè omnia facien-
 tem, apparitione gratiosâ per quietem moneri
 atq; instigare: paganis vero & Judæis ad distur-
 bandos impios conatus majore opus fuisse ter-
 rorè. Sed veniam mihi dent altius hæc rima-
 ri atq; excutere soliti, si non satis perite videor
 in his versari. Eusebium fultius de visio isthoc
 differentem cum forte legerem, videbar mihi
 tempus, quo contingeret illud Constantino, videre
 clarioribus ab Eusebio ipso verbis designatum,
 quam visum id est Interpretibus, viris me par-
 tibus multis doctioribus. Ait Eusebius lib. 1. de
 Vita Constantini, c. 28. ἀμφὶ μεσημβρινὰς
 ἡλίου ὥρας, ἤδη τῆς ἡμέρας ἀποκλιναμένης, hoc
 Imperatori monstratum fuisse. Nec multo aliter,
 vel Nicephorus, vel Socrates Zonarasve. Pugnare
 videntur illis hæc duo, *de meridie*, sive *circa
 meridiana hora*, & *inclinante in vespere
 die*, cum sint eadem. Nam Isidorus lib. 20.
 c. 3. diserte ait, id etiam tempus *meridiem ap-
 pellari*, quod post medium diem est. Et Cen-
 forinus de die nat. cap. ult. *de meridie* id fa-
 ctum dici, quod factum est ante supremam, id
 est, ut plurimi exposuere, ante occasum Solis.
 Nam & in XII. tabulis scriptum erat: SOL OC-
 CASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO. Pla-
 coria

toria tamen lex. (alii legunt *Prætoria*) tempus iussit esse supremum, quo Prætor in Comitio *supremam* pronunciavit populo, teste Varone de L. L. lib. V. Hinc dies in meridiem *vergere* dicitur Ammiano Marcellino, lib. 16. in allocutione Juliani. Idem lib. 31. p. m. 455. *Exarsuraq; prælium vergente in meridiem die tenebra occupavere nocturna.* Ex his paret, Eusebium isthic non scripsisse pugnantiâ; sed meridiem dici apud veteres, etiam horas occasum Solis propius antecedentes. Sed hæc eo tantum spectare velim, ut quodnam tempus ab Eusebio designetur, declarent; de visione ipsâ pluribus in præsens agere nec vacat, nec forsitan attinet.

Cumq; repente populus) Hæc sic distinguo & *Cumque repente populus* (*Circenses enim natali suo erant*) edita voca. *Euperus*. Idem fateor mihi venisse in mentem, antequam advenissent hæc literæ Ampliss. Cuperi: nisi quod pro *Cumque*, *cum*, deletâ particula enclitica, & loco *erant*, quod Vir ille doctissimus reponit, *dabat* mihi conjectura mea suggerebat, aut *edebat*. Quod posterius si cui probatum fuerit, pro *debitâ* forsan legendum *elata* aut *sublata* voce. Circenses autem sollemne munus natalibus principum, sive eos Principes darent populo, sive Senatus populusq; honori dicaret Principum. Jul. Capitolinus in Antonino Pio, c. 5. *Circenses natali suo dicatos non respuit, aliis honoribus refutatis.* O S. Manus

Manus Dei superent aciei) Biblica hæc phrasis esse videtur. Vide Pl. 38. (Lat. 37) v. 2. Pl. 39. v. II. &c.

Hostem Romanorum) Hoc ambiguum est, ut pleraque talia; & si Constantinus fuisset victus, procul dubio ille appellatus esset hostis. *Cuperus*.

Primi nominis titulum) An Imperatoris? an Augusti? Sed hos jam habebat Constantinus, uti patet ex c. 32. Forte primo loco nomen ejus est positum; forte est *Maximus*, uti vocatur in Inscr. l. 2. p. CCLXXXII. aliisque *Cuperus*.

Proterretur) Lege, *proteritur*, nempe exercitus vel miles Maxentii; uti paulo ante Maxentiani milites occurrunt. *Idem*. Opinor ego vocem *miles* huc reponendam esse. Ex præcedentibus conjecturis amplector eam, quæ statuit Constantino nominique ejus primum inter Augustos illos locum.

IN CAP. XLV.

Hyeme quam cum maxime ferviente) Sæpius illo quam remoto aut subaudito, dicunt *cum maxime*, quod valet, *in presenti, hoc tempore*, ut volunt viri doctissimi. Ferri tamen posse etiam hanc lectionem puto, ἡμετέρας scilicet, pro *hyeme tam ferviente quam cum maxime*.

Geminatis mansionibus) Id est, ita ut quotidie tantum itineris conficerent, quantum alias bi-duo. Nam mansio sumebatur ut plurimum pro unius diei itinere, videlicet quia mutationes vedorum, ac diversoria, ubi manerent, ad certam stadiasmi rationem sic erant disposita, ut singulis

lis mansionibus responderent singulorum itinera dierum; nisi quod camelorum aquationes interdum variarent. Sed vide plenius hæc explicantem Salmasium, Exercit. Plin. ad Solin. pag. 494. 495.

Via aut promissa) Suspicio scripsisse Lactantium; *Nec tamen quicquam aut via aut promissa valuerunt.*

Jam secundâ mansionem tenente) Mallet Clariss. Baluzius, *Jam secundam mansionem tenente, distantem.* Nequaquam assentior; alterum enim, *Licinio secundâ mansionem tenente*, sic dictum accipio, ut illud Livii, l. 32. c. 7. *Quâ abscissa rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat.* Quomodo & alibi locutum esse Livium docuit à *prævo* Gronovius ad lib. 24. c. 3. In cæteris paulo felicior conjecturâ videtur Editoris primi; totumque hoc ita refigendum puto: *Nec enim poterat ulterius, Licinio jam secundâ mansionem tenente, distante millibus totidem: hic itaq; collectis ex proximo q. p. m. pergebat obviam Maximino. Quantum pro quo: quomodo non illâ tantum ætate dicebant frequentissime, sed & suâ Propertus; lib. 1. Eleg. 5. At tibi curarum millia quanta dabit?*

IN CAP. XLVI.

Notarium jussit) Notarios, tempestate illâ, Augustorum; exceptores, Præsidum acta qui scriberent, fuisse dictos, accuratissimus Valesius docet ad Am. Marcell. lib. 14. apud quem plura vide.

In libellis pluribus) Libelli sunt chartæ breviores, & hoc ævo ponebantur interdum pro Epistolis, ut ab eodem Valeſio observatum, est ad Am. Marcell. lib. 16. secus ac tempore Ciceronis usurpabant, monente ad Epistolas ejus (lib. II, Epist. II.) Paulo Manutio.

Summe Deus) Fallor, an huc respicit Constantinus apud Eusebium, libro de vitâ ipsius quarto, c. 9. cum militibus, qui nondum susceperant salutarem Christianæ fidei doctrinam, sancita lege præcepit, ut Dominicis diebus in campum purum procederent, & precationem, quam antea didicissent, simul omnes signo dato ad Deum funderent. Sensus quidem formulæ grecum non longe abit: Σε μόνον οἱ δαυδι θεοῦ βασιλεία κινεῖσθε. οἱ βοηθοὶ ἀνακαλέμεθα. ὡς εἰς τὰς νίκας ἤραμεθα. Et reliqua.

Per præpositos) Hos præfuisse cohortibus putant viri doctissimi, perinde ac Tribunos, Tribunis autem inferiores habitos; quod ex Veget. lib. 2, c. 12. colligunt. Josephus χιλιάρχως vertit; itemque Apulejus *millenorum, armatorum duces*. Plura alii.

Satus Imp. pralium diei Kal. Maj) Vel diei positum est pro die, vel legendum diem. Cuperus. Forſan voluit in diem aut ad diem. Quid si legerimus, *statuit Imp. pralio diem Kal. Maj*? Puto, tamen ferri utcunque etiam posse, *statuere illi diei pralium, ἀπὸ τῆς, constituere in illum diem pralium*. Ter.

Ter dicta) Ternarium numerum amasse in precibus videntur veteres Christiani, non tam imitatione pravâ paganorum, quam ad memoriam sanctissimæ in Deo Trinitatis; quod disertè ait Cyprianus de Oratione Dominica, videorque etiam apud alios legisse. Ter etiam cantari audivit puer ille, cujus meminit Nicephorus lib. 14. c. 46. post diros terrores terræ motuum congregatis ad supplicationes Christianis, sublimis raptus, & paulo post reditus mortalium cœtui, sed eidem rursus per mortem ereptus, ter, inquam, cantari audiverat hæc verba: Ἀγία ὁ Θεός. ἁγία ἰσχυρός. ἁγία ἀθάνατος. ἔλεησον ἡμᾶς. Quod fere idem canitur etiam hodie ab orthodoxâ ecclesiâ, & in linguâ nostra. Habuit & Latina ecclesia.

Quem vocant serenum) id est, placidum, quietum, ventis carentem. Claudianus de Raptu Prof. lib. 3. v. 232. *Cum rore serenus Albet ager.* Ubi similiter *serenus* à Gulielmo Pyrrhone *placidus* exponitur. Quomodo & glossæ veteres, *Serenus, ῥήνεμος*.

IN CAP. XLVII.

A paucis metebatur) Si vera lectio; idem valet quod sternebatur, dejiciebatur, ut false alicui pedes succidimus. *Cuperui*. Plane veram hanc lectionem esse censeo. Lactantius lib. 7. c. 15. *Tunc peragmbit clades orbem, metens omnia, & tanquam messem cuncta prosternens.* Hieronymus ad Heliodorum; *Ecce dū acutus gladius*

*gladius, ex ore procedens Regis, obviam quaq;
messit. Virg. Aen. X.*

*Proxima quaq; messit gladio, lasumq; per
agmen.*

Ardens limitem agit ferrum.

Plura illustris Heinſius ad Ovid. Metamorph.
lib. 5. v, 104.

Nemo nominis) solebant in praeliis duces, si-
cubi segnius rem geri viderent, nominatim suos
compellare, ut ostenderent quemlibet eorum sibi
notum esse; nec deſore laudes & præmia, pro-
ut cujusque virtus meritumq; spectaretur. Sed hîc,
omnibus immiſſo divinitus terrore trepidanti-
bus, ars illa nihil profecit.

Unâ nocte atq; unâ die) Subjice *fugiens*;
nam sine illo aut simili verbo, hæc cum sequen-
tibus non cohærebunt, ubi dicitur perveniſſe Ni-
comediam nocte aliâ, id eſt, alterâ seu proximâ.

IN CAP. XLVIII.

Securizatem publicam) Quæ in variis apud
antiquarios nummis occurrit: ut apud Erizz.
pag. 119. 413, 469, 497, 559. Tristan. T. 1. p. 630.
T. 2. p. 469. Patin. p. 73. Theſauri, Apud Amm.
Marcell. l. 14. c. 6. occurrit, *Pompiliani secu-
ritas temporis. Cuperus.*

In snallatu haberemus.) Id eſt, de iis con-
ſultaremus. Vide huc pertinentia in Gloſſario
ſæpius laudato. *Idem.*

Quod quidem divinitas) Hæc ſana non eſſe
vel ex eo perſpici poteſt, quod non conveniunt,
Quod

Quod quidem divinitas placatum ac propitium possit existere. Scribendum esse puto, Quicquid demum esset divinitatis in sede caelesti. In Eusebio nunc occurrit; Ὅπως ὁ, π πῶς ἐστὶ θεότης καὶ ἀρετὴ πρὸς ἄγγρατον, ἡμῶν καὶ πάντων τοῖς ἰσὺς τῆν ἡμετέραν ἐξουσίαν ἀγάραν ἐν δυνάμει εἶναι δομηθῆναι. Ubi videri legendum, ὁ π πῶς ἐστὶ θεότητος, cum indicassem Amplissimo Cupero, fallusque essem ambigere me, possetne ratione quadam ferri in Lactantio, *quo quicquid esset divinitas in calo, hoc nobis esset propitium*, quasi diceret, Sive cum his sive cum illis de natura numinis fuerit sentiendum, numen utique nobis propitium esset; in hunc modum mihi respondit. Recte perspexisti, in verbis, *quo quidem divinitas* ----- *ulcus latere.* Et primo quidem Eusebium non aliter scripsisse quam θεότητος. Græcæ lingvæ persuadet genius; deinde apud Lactantium vestigiis tuis Eusebiique verbis insistens repono: *quo quicquid divinitatis in sede caelesti.* Nam si τὸ divinitas retineatur, ad nullam vocem, potest referri *placatum ac propitium*: & ita loquuntur Imperatores, quia Christianorum Deum & Ethnicorum deos intelligunt. Sic paulo post: *Ut possit nobis summa divinitas, cujus religioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum favorem benevolentiamque prestare.* Id est, tam Christus, quam gentilium numina. Hæc ille. Sed scrupulum injicit alium.

Nicepho-

Nicephorus, qui ut in cæteris plerisque sequitur Eusebium, ita in hoc quoque edicto, quod lib. 7. c. 41. refert, rarius ab eo discedit. Is igitur hæc verba sic concipit: ὁ, πινίε ἐστὶ θεοῦ ἐξουσίας πᾶντων. Verum hac magis inclino, apud Nicephorum quoque legendum θεοῦ ἐξουσίας. video enim plurimis in locis corruptum, haud dubie descriptorum vitio, mirorque eos, qui tam splendide illum edidere, non contulisse eum diligentius cum Eusebio, nec ea salutem, in quibus manifesta sunt menda, correxisse. Verum hoc levius damnandum, in Scriptore fidei non ubique optimæ. Redeamus igitur ad Lactantium. In quo notent juniiores, vocem *divinitatis*, ex consuetudine istius ævi, pro Deo sive numine usurpari. Hoc in Tertulliani libris, præsertim illis serius repertis, quos ad Nationes inscripsit, est frequentissimum. Sic in arcu triumphali Constantinus scripsit, se DIVINITATIS. INSTINCTU. DE. TYRANNO. OMNIQUE. EJUS FACTIONE. JUSTIS. REMP. ARMIS. ULTUM. esse. Inter alios plurimos etiam Salvianus lib. 2. de Gubern. Dei, sic loquitur: *Aspectus divinitatis propria, munus est conservationis humane.* Adiciam & illud modo memorati Tertulliani, Apologet. c. 34. quia ad rem quoque ipsam facit. *Videte ne hoc irreligiositatis elogium concurrat, adimere libertatem religionis, & interdicere optionem divinitatis, ut non liceat mibi*

mibi colere quem velim, sed cogar colere quod nolim. Idem Judicium fuit Joviani Imperatoris apud Socratem lib. 3. hist. Eccl. ὡς τὸ ἐφεῖναι θεοσκεύειν, ὡς ἕκαστοι βέλονται. Verum hanc quaestionem plenius agitare aliorum est; itaque plura de ea adferre superfedeo.

Amotis omnibus omnino conditionibus) *Conditiones* hîc vocatae, Eusebio αἰρέσεις dicuntur, ut egregiè observatum Baluzio, quem vide.

Nunc cavere ac simpliciter) Hæc quoque corrupta esse facile agnoscet attentus lector, imo & mutilata. Est autem hic eorum sensus; nam de verbis præstare non aúsim, cum hoc eruditi omnes minimè probaturi sint, si quis paret sua pro veterum verbis obtrudere. Quare scire dicationem tuam convenit, placuisse nobis, ut amotis omnibus omnino conditionibus, quæ scriptis prius ad officium tuum datis super Christianorum nomine, *lava prorsus, et à clementiâ nostrâ aliena esse* videbantur, nunc cavere, ut *liberè ac simpliciter* - & reliquâ. Hîc ea tantum diverso stylo, sive literarum formâ aliâ, curavi edenda, quæ adjecta sunt ex Græcis. Quod ut constet melius an opportunè sit factum, pluscula Græca exhibebo. Ἄπειρα ἔτιως ἀρέσκειν ὑμῖν ἀνιστάσθαι ἀκόλαστον ἦν, ἐν ἀφαιρεθεῖσιν παντελῶς τῶν αἰρέσεων, αἰτινες τοῖς προτέροις ἡμῶν χράμμασι τοῖς πρὸς τὴν σὴν καθοσίωσιν δωρεαλεῖσι περὶ τῶν χριστιανῶν ἐνεῖχοντο, καὶ ἄπειρα πάνυ σκαιὰ, καὶ τὴν ἡμετέρας πραότητος ἀλλότρια εἶναι εἰδοκεῖ, ταῦτα ὑφαιρέθη, καὶ ἴδν

κὶ ἴν' ἐλευθέρως πὶ κὶ ἀπλαγῶς ἕκαστ' τῶν
 τὴν αὐτὴν περὶ αἰρεσὶν ἐχρηκότων τῶν φυλάττειν
 τὴν τῶν χριστιανῶν θρησκείαν, ἀνευ πινὸς ὀχλή-
 σιως τῆς αὐτῆς ᾧ φυλάττοι.

*Quas ----- honori) fuisse auguror: Quod
 à nobis factum est, ut neq; honori cuiquam, neq;
 religioni detrimentum aliquid aut imminutum
 esse à nobis videatur. Aut certe ejus sententia
 quidpiam. Græca Eusebii: τῆς τοῦ δὲ ὀφ' ἡμῶν γέ-
 γονεν, ὅπως μηδεμίᾳ πμῆ μηδὲ θρησκείᾳ πνὶ
 μεμειῶσται π ὀφ' ἡμῶν δοκοίη.*

*Prioris tempore aliquid) Aliqui scriben-
 dum. Eusebius: ἴν' εἰ πινες ἢ ᾧ τῶν παμείξ.*

*Quantocius reddant) Inter voces non Lati-
 nashabuere τὸ quantocius duo viri summi, Vos-
 sius & Borrichius. Legitur tamen apud Sulp.
 Severum, Dialogo 3. c. 4. Discede quantocius,
 ne me ob injuriam tuam cælestis ira consumat,
 Habet etiam Bibliorum vetus interpretes, Gen. 45:
 9. Glossæ Labbei: Quam ocius, τὴν πρὸς ἑσθιν.
 scribe, quantocius.*

*Etiā vel hi qui emerunt) Distinguo à supe-
 rioribus, & suis quæq; locis ita repono: --- quan-
 tocius reddant. Etiam hi qui velem erunt, vel
 qui dono erunt (non erunt) consecuti, si puta-
 vorint, de nostrâ benivolentia aliquid Vicari-
 um postulent; quo ἔ ipse --- Postulare hoc
 sensu, est desiderium suum vel amici apud eum,
 qui jurisdictioni præest, exponere, docente Ul-
 piano, l. i. de postulando. Vide Brisson. de Verb.
 in if.*

Ad jus corporis eorum) Hæc sunt bona ecclesiastica: & locus hic satis superque evincit, ante Constantini Magni constitutionem Ecclesias bona, ut vocant, immobilia possedisse. *Cuperus.*

Beatitudine publicâ) Et hæc vox solennis, atque adeo in ipsis nummis obvia, notat tranquilum & felicem Reip. statum. *Beatissimum seculum* dixit Tacitus c. 3. Agric. *Beatissimos Cæsares* Nazarius, c. 1. & ult. *Beatissimam victoriam*, c. 32. *Beatitudinem urbis*, c. 33. Panegyrici. *Idem.*

IN CAP. XLIX.

Sequenti a. Licinio) Lego, *sequente. Cup.* Magis necessarium videtur, ut mox legamus, *angustias petiit; munimentisque* -

Insustentabili dolore) Sic lib. 7. div. Inst. c. 16. *Hic insustentabili dominatione vexabit orbem.* Luxuriat in talibus Lactantius, in quo similiter *inextricabilis, inexcogitabilis, illibabilis, inviolabilis, ineluibilis, incomprehensibilis, cruciabilis, dissipabilis, ineloquibilis,* & alia multa reperies; quorum quædam existant etiam apud alios.

Candidatis) Lege, *cum candidatis.* In aliis alioquin loquendi formulis omittitur illius ætatis scriptoribus hæc particula. Amm. Marcell. lib. 15. c. 4. *congrédi barbaris.* Sed quia Ammiani mentio, nonne tibi apud eum lib. 15. c. 7. videtur scribendum, *ad damnandum, pro, ad amandum* in hæc ἄνοι: *In disceptando justissimus, naturâ benevolus; licet auctoritatis causâ ser-*

vandæ acer quibusdam videbatur & inclinatio-
rior ad amandum? Mihi certe illud videtur;
quia acer & amor non bene hic conveniunt;
& ex eodem capite constat, Leontium absque
moris homines damnasse. Cuperus. Emendatio
hæc & necessaria & vera videtur mihi quoque;
nec dubito quin assensuri sint etiam me doctiores.

IN CAP. L.

Ut eum vixisse cognovit) Inconcinnus sermo;
ut eum, Candidianum, vixisse cognovit, immi-
scuit se ejus comitatui, ut fortunam Candi-
diani specularetur. Nam aliter τὸ vixisse acci-
pere non possis, quam per εὐφροσύμῳν, de Can-
didiano neci jam destinato; verum cætera ni-
mium reclamant, Rectius igitur, ut eum, Lici-
nium, hoc edixisse cognovit, immiscuit se ejus,
nempe Imperatoris, comitatui. Mox, Qui quia se
Nicomedia obtulerat, si legeris, erunt & illa ex-
peditiora.

Agentem in annis octo) Forfan legendum, a-
gentem in Ciliciâ annis octo. Sic certe solet La-
ctantius. Ut lib. 5. c. 22. Qui in rebus prospe-
ris agit, impatiens est. Lib. 6: 2. Velut in te-
nebris agenti. De Opif. Dei, c. 1. Res tuas in
quibus nunc agis. Egit vitam tot annis, habes
in Inscriptione veteri.

TIGRINIANO. CONJUGI. BENEME-
RENTI. PROFUTURA. FECIT. QVI
VIXIT. MECUM. ANN. XXV. EGIT. AU-
TEM. VITAM. IN. ANNIS. LVIII. IN PACE.

In orientem precipitata est) Ex epistolâ Hluff-
Cuperi, ad Virum item suis suorumque decori-
 bus fulgentissimum, Constant: Hugenium, Cel-
 sissimo Arausionensium Principi à Secretis: Cum
 paucis abhinc diebus fruerer tuo fratrisque col-
 loquio, & de variis antiquitatibus nos confabu-
 laremur; incidit, ut fieri amat, mentio libri
 Lactantii de Mortibus Persecutorum, quem to-
 mo II. Miscellaneorum inseruit Stephanus Balu-
 zius, vel hoc nomine plurimum meritis de Hi-
 storiâ Ecclesiasticâ. Litem viro motam in Gal-
 liis, affirmabat Doctissimus frater tuus ob hæc
 verba capituli L. *Sed prius mater eorum in ori-
 entem precipitata est.* Cum ratio & sequentia
 plane suadeant fluvium hîc signari, & legendum
 esse, *in Orontem.* Ego continuo amplius de-
 liberandum esse censebam, & me legisse asseve-
 rabam *Orontem* appellatum fuisse *orientem.* Sed
 quia numeros tantum tenebam, accipe quæ mi-
 hi ad locum istum domi annotata sunt. Nun-
 quam certè dubitavi, quin disertissimus Patrum
 Lactantius scripserit *Orontem*; verum *Oriens*,
 in locum *Orontis* per librarios irrepsit eâ pro-
 cul dubio ætate, quâ ita loquebantur; nec
 tam malè fecit vir doctissimus, quod repertam
 in membranâ vetustâ scripturam retinuerit. U-
 nus enim idemque fluvius intelligitur; & He-
 gesippus lib. 3. c. 5. Excidii, ac Isidorus lib. 13. c.
 21. Orig. testantur fluvium hunc *Oriente*m ap-
 pellatum fuisse; unde & Eustathius Thessaloni-

Es Episcopus, ad Dionysii Periegesin *Orontem* interpretatur ἀναθολικόν. Άλλοι δέ Φασιν ὅτι Κάισαρ Τιβέριος ἐκ Δράκοντος αὐτὸν Ὀρόντην μετωνόμασεν, ὃ σημαίνει Ρωμαίοις τὸν Ἀναθολικόν. Verum uti à veritate alienum, Tiberium Imp. Augusti successorem, (nisi tamen posterior aliquis intelligendus sit) hunc fluvium *Orontem*, cujus jam mentio apud Polybium occurrit, ex Draconte appellasse; ita respicit procul dubio ille ad Orientis vocem, & cum aliis auctoribus excusat aliquo modo lectionem vulgatam, quæ clarè docet non absque ratione Hagesippum & Isidorum tradere, *Orontem* dictum esse *Orientem*. Hæc ibi. In literis vero superiore autumno ad me datis hæc adjecit vir doctissimus. Hoc de loco quid sentiam, nisi ante Propertius, ut hoc addam, celebrat *Orontem myrrham*; quia illa ex Arabiâ Antiochiam, celeberrimum Syriæ & ad *Orontem* fluvium positum emporium, deferebatur. Caspar Hofmannus, lib. 3. c. 4. Var. lect. myrrham non à fluvio *Oronte*, sed à *Cypro*, in quâ regnavit Cinyras, Myrrhæ pater, dictam esse putat; *Cyprum* præterea fuisse Syriæ quondam partem, teste Plin. 2: 88. indeque se apud Ovid Met. 10. rescribere,

- undique lecti

*Te capiunt proceres, totoque Oronte juven-
em, pro Oriente; nec quenquam moveri debe-
re, quod prima in Orontes syllaba brevis sit;
tandemq; existimat, aroma hoc ab Arabibus sem-*

per

per fuisse petitam; *Orontes*, teste Plin. 6. 26. populos Arabicos esse, & inde myrham esse cognominatam. Non perdam tempus his refellendis. Sed *Orontes* non sunt populi in Arabia, verum Gordiæis proximi in Mesopotamiâ. Et quamquam eâ in regione Arabes vixerint, & interdum Arabiæ nomen se eousque extendat, tamen *myrrha* in eâ non gignitur. Columellæ lib. 10. celebratur Achaica myrrha, quia, teste Dioscoride, in Bocotiâ etiam provenit; quæ, uti nosti, Achajæ nomine cum adjacentibus regionibus venit. Hæc Ampliff. Cupe- rus. Ne quid autem desideret, quod in præsens queat adferri, Studiosus Lector, adferam Hegesippi verba, ex lib. 3. c. 5. ubi describit Antiochiam. *Fluvius eam medius interfecat, qui à Solis ortu oriens, non longe ab Urbe mari conditur: quem de originis sue tractu orientem veteres appellaverunt; ut vulgo putetur locis nomen dedisse, cum inde acceperit. Cujus fluentis ipso impetu frigidioribus, & Zephyris assiduo per ea loca spirantibus, tota civitas momentis prope omnibus refrigeratur, ut orientis in partibus Orientem abscondat.* Eadem legas apud Isidorum lib. 13. c. 21. His igitur à Viro dignitatis amplissimæ copiosissimæq; eruditionis præclare explanatis, nihil habeo quod addam, nisi applausum. Eustathii verba non dubie corrupta esse censeo. Typhoniæ dictum Orientem narrat Strabo; Draco-

nis vero nomen eidem datum, usquam nisi hic legisse non recordor. Equidem suppetit conjectura, ἐξ ὀρόντων αὐτὸν ὀριέντην μετωνόμασι. Sed cum credibile sit, hanc quoq; facile Cupero vidisse, verum ut audacem nimis repudiasse; rectius forsan ab alijs opem certiozem expectabimus. De nomine tractus illius, cujus meminit Hegesippus, ex Constantino de Theophaubus omnia possunt nota esse.

IN CAP. ULTIMUM.

Secundum fidem scientium loquor) Hæc erunt planissima, si cum perillustri Domino Cupero sic distinxeris: *Quæ omnia (secundum fidem scientium loquor) ita ut gesta sunt, m. l. credidi.*

Non corrumpere veritatem) Præcessit ne; quare τὸ non, à librario adjectum, delendum censeo,

Respexit in terram) Non modo in extraneorum litteris, quod ostenderunt satis viri docti, elegans hoc loquendi genus est perusitatum; sed etiam in sacris. Deut. 26: 7. *Qui exaudivit nos, & respexit humilitatem nostram, & laborem atque angustiam. & v. 15. Respice de sanctuario tuo, & excelsæ calorum habitaculo, & benedic populo tuo sancto.* Sic Virgo Θεοτόκος in admirando illo hymno: Ὁ πῶ ἐβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπεινώσει τῆς δούλης αὐτῆς. Ubi collegit plura Pricæus. Utitur & Eusebius de hac ipsa pace Ecclesiæ reddita, de qua scri-

scriptor hic agit. Hist. Eccle. lib. 8. c. 16.
 Ως γὰρ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπισκοπὴν ἑυμενῆ καὶ Ἰλέα
 ἠ θία καὶ ἄρα. χάρις ἐπεδείκνυτο. Nisi ma-
 yis illic ab inspectione seu visitatione meta-
 phoram duci, quam fecerunt οἱ ἀρμοσῆρες,
 sive qui ad res sociorum aut provincialium co-
 gnoscendas & constituendas missi erant. De
 quâ doctissimus & celeberrimus Buchnerus ad
 Hymnum natalitium, quem Christo Servatori
 cecinit Prudentius.

Ad successores eorum) Alii igitur post eos
 ita vocati sunt Imperatores. Certe Galerius
 Maximianus *Jovius* dictus fuit, non secus ac
 Maximinus & Licinius, uti docuit Tristanus
 T. 3. p. 437. licet non satis recte nummum e-
 legantissimum explicet, id quod facit Henricus
 Noris in Explicatione nummi Liciniani; ubi si-
 mul docet *Constantium & Constantinum Her-
 culios fuisse appellatos. Cuperus.*

Ut florentes ecclesie perpetue quiete) Duo
 doctissimi viri legendum putarunt: *Ut floren-
 tes ecclesias perpetuâ quiete custodiat.* Mihi
 magis ex consuetudine temporum illorum scribi
 posse videtur; *Ut florescentis Ecclesie perpe-
 tuam quietem custodiat.* Non enim nisi de
 unâ illa, & verâ agit Ecclesiâ. Cætera quoq;
 sic fuerint convenientiora stylo Lactantii. Ut
 illis lib. 6. c. 10. *Ut quietem noctis tantam*
sibi faceret. lib. 7. c. 2. *Piorum animis ad*
beatam vitam revocatis, quietum, tranquil-
lum

lum, pacificum, aureum deniq; , ut pöeta vo-
cant, seculum Deo ipso regnante floreat.
 Amabile vero quietis nomen Romanis Roma-
 norumque Principibus vehementer placuit, ut ex
 nummis liquet, aliique ostenderunt. Inter alios
 hoc amavit & Constantinus Magnus, (ne de Pa-
 ganis dicam,) qui in arcu triumphali num-
 misque, LIBERATOR URBIŒ, FUNDATOR
 QUIETIS vocatur, alibiŒque PACIS aut QUIE-
 TIS PUBLICÆ dulcissima exhibet nomina.
 Faxit DEUS OPT. MAX. ut omne Christia-
 num nomen, pacē & quiete solidā ac diutur-
 nā, nominatimq; ut cum REGE pio, forti, fe-
 lice, Patria nōstra jam dictis aliisq; bonis pro-
 priis & perpetuis æternum effloreat!

ADDITAMENTA,

post Notas jam excusas demum
 exhibita, suis ita locis
 inferenda.

Pag. 87. lin. 22. Ubi Dice seu Justitia pagano-
 rum Deam notat; estque eadem quæ Astræa,
 Themis, Erigone, Nemesis, Adrastia, aut certē
 non valde diversa. De quā fusiūŒ agit vir erū-
 ditionis raræ prorsusq; copioŒ; Samuel Bochar-
 tus, Hierozoici part. II. lib. 3. cap. 2. ubi præ-
 ceptis illud MelitenŒum de S. Paulo iudicium;

ὅτι ἡ Δίκη ἤνυ ἔκ εἰασον, Act, 28, v. 4. doctè
peritèque expendit & illustrat.

P. 87. l. 27. *Qui fuerunt auctores*) Et ratio
Syntaxeos, & séquens verbum, *vindicaverit*,
ostendunt scriptum fuisse à Lactantio: *qui fue-
runt auctores, non fuerunt.*

P. 105. l. 8. Ab hâc tam veteri, tam notâ con-
suetudine, phrasis illa videtur orta, *συντεῖσθαι*
ὑπὸ τῆς νόμου, sive *conculcare*; significare
autem *subigere* seu *domare*, aut in ordinem
redigere hostem, modumque illi ponere, ne no-
ceat in posterum. Habes eam Genes. 3: 15. Ps.
119: 118. Rom. 16: 20.

P. 115. l. 18. *Moneta*, pro domo publicâ, in
quâ pecunia signatur, occurrit apud Sidonium
in carmine de Narbone:

*Salve Narbo, potens salubritate,
Portis, porzicibus, foro, theatro,
Delubris, Capitoliis, monetis,
Thermis, arcubus, horreis, macellis. Ali-
às Monetaum &c.*

P. 137. l. 22. Legendum hoc ordine: Sic *Le-
gitimum sacrum*, in divinis humanisque libris
sæpe. *Legitima verba*, apud Nasonem:

*Curio legitimis tunc fornacalia verbis
Maximus indicit.*

Legitima fossa, apud Vegetium l. l. c. 24.
hinc ipse Lactantius *Legitima sacra* dixit lib.
5. cap. 2.

P. 160. l. 20. Perillustris D. Cupertus, in notis ad Apotheosin Homeri, pag. 269. 270. monuit in laudatione B. Chrysofomi, quæ à Proclo Constantinopolitano Archiepiscopo edita (Latine tantum habetur) *artem Mida* videri sibi magicam artem vocari, quia illa admodum Ephesi floruit, & Midam credibile est eam exercuisse. Hæc insignis illius viri explicatio multum placuit doctis quibusdam. Nuper tamen allatis ex litteris animadverto, eum prope in eo esse, ut mutet sententiam, existimetque cum Viro Spectatæ Nobilitatis, Joanne ab Hærschocten, Frisiorum nomine ad Confessum Præpotentium Ordinum Generalium Delegato, scribi oportere; *Artemida nudavit vel fugavit: & rectè nudavit* (in Græco enim fuit, uti arbitror, *εγύμνωσθ*) quia B. Chrysofomus docuit, nihil nisi meras fraudes esse, & figmenta, quæ de Dianâ magnâ narrabantur. Quam conjecturam fateor & mihi videri longè elegantissimam.

P. 162. l. 10. Nec non & Cicero planè similiter, & æquè in rejudiciariâ, Orat. pro Roscio Comœd. c. 6. *Quid tu, Saturni, qui contra hunc veni, existimas aliter?* cap. 13. *Te te, inquam, Fanni, ab tuis subselliis contra te testem suscitabes.* cap. 14. *Contra se nunquam testimonium dicet.* Et alibi similia.

P. 184. l. 16. Plures recenset Samuel Bochartus ἰ *Ἰαυμάτι* Ⓞ, ἱεροζ, Part. II. lib. 4. c. 18.

ΣΦάλ-

Quæ per festinationem operarum irre-
psère, sic emendanda.

Pag. 4. lin. 23. *novissimus*. pag. 42. l. 1. *quidam*. pag. 44. l. 5. *relietâ*. pag. 50. l. 7. *distingue*:
Quales mugisus, fugit cum saucius annua
Taurus. pag. 56. l. 9. *qua*. pag. 68. l. 23. *deseren-*
di. l. 24. *desertor*. pag. 70. l. 1. *in sede celesti*,
deleto commate. pag. 71. l. 7. *colendo*. pag. 80.
l. 1. *anima*. l. 29. *adversarius*. pag. 81. l. 13. *di-*
stingue syllabas, TRAN QVIL, per *Διολυσιν*.
ibid. *Ansonini*. pag. 84. l. 24. & 25. *κατ᾿ ἔχε δὲ*
βία, καὶ ὠπέρη π. pag. 85. l. 9. *chori*. pag. 96.
l. 3. *nostro*. l. 4. *quidam*. l. 22. *ad regnum*
Christi millenarium. l. 26. *Inst.* pag. 97. l. 3.
Poliorecetem pag. 98. l. 10. *Hæschelii*. pag. 107.
l. 1. *Inst.* l. 8. *tribunal*. pag. 108. l. 8. *Inst.* pag.
113. l. 28. *Antoninum*. pag. 114. l. 18. *Exod* 5. v. 6.
pag. 115. l. 20. *χαρογγέιον*. l. 21. *χαράσεται*.
l. 23. *inscriptione*. pag. 116. l. 2. *Ennii*. l. 3. *Lau-*
datum. l. 6. *carmine*. l. 9. *Hincmarus de divor-*
tio. pag. 117. l. 10. *vise*. l. 16. *Spanhemium*. pag.
118. l. 12. *Quod*. l. 25. *Maximianum*. l. 26. *pro-*
fundendique & temere. pag. 119. l. 1. *Quarere*
ut absument, absumpta requirere certant. l. 4.
emimus. l. 5. *censum*. l. 6. *Aristotelem*. l. 20. *i-*
imago. l. 21. *aff.* l. 23. *Postquam altos tetigit*,
absque interjectâ distinctione. pag. 120. l. 2.
Theodosii filii. l. 5. *sunt*. l. 6. *Deorum*. l. 28.
sublimem. l. 29. *Lib.* 7. c. 9. pag. 121. l. 1. *exci-*
ptum. l. 9. *viri*. l. 17. *nullo ordine*. l. 23. *Lib.* 3.

c. 3. pag. 123. l. 9. *cum reus*. l. 16. *Sacr. Hist.* *ibid.*
fratres. l. 20. *Arrianus*. l. 21. *Lib 2. c. 7. l. 22.* πὸ Φο-
 βείδω. l. 25. τὸ πιν. l. 27. ἐλπίζοντι, ἐώρων. l. 28.
 πρῆσιονπέτην. pag. 124. l. 4. *propinquas*. l. 17.
Domitillæ, Domitiani cognatis. l. 18. καὶ ἀθεό-
 τητ. ἔγκλημα ἐπηνέχθη. l. 25. *aruspiciarum*.
 l. 26. *recto casu, more Græcorum*. l. 28. *Stobæ-*
us. l. 29. *Eupolis*. pag. 125. l. 6. *anima*. l. 7. *in-*
terpres numeris & sine. l. 13. *CL. Baluzius*. l. 17.
confet. l. 19. *Gruterum*. l. 28. *elegantiarum*.
 l. 29. *excerpta*. pag. 126. l. 6. *numinibus*. l. 7. *Indi*.
 l. 9. ὑψηλότατα ἔρειων. l. 12. *montium*. l.
 13. *Lactantio*. l. 15. *XXI*. l. 21. *Varronem*. l. 22.
faciebant. 23. *ut opinor*. pag. 127. l. 2. *sed an*.
 l. 3. *venerebantur*. l. 9. *Fullerum*. l. 13. *Mæce-*
nati. l. 18. *XXXVIII*. l. 23. *Statio*. l. 28. *Varro-*
nis. pag. 128. l. 3. *interferantur ista*: *Ultima sic*
restituere: quod sedens fingatur; circa eam cum
omnia moveantur, ipsam non moveri. l. 13. *ac*
 l. 22. *Hæc* pag. 129. l. 5. *Sipylenâ*. l. 23. *sæpius*.
 l. 24. *Septimontii Deos*, quorum meminit et-
 iam *Tertullianus*. l. 25. *Arquis & Jani*. l. 26.
fors. pag. 130. l. 27. *MONTENSES*. l. 28. *ne-*
morensis Dianam. pag. 131. l. 5. *apud*. l. 6. *Tu-*
talam. l. 7. *Præfides locorum* l. 8. *historiolam*.
ibid. *formulas*. l. 15. *Lactantium quidem & Com-*
modianum. l. 18. *Tertullianum*. l. 24. *Quæ*. l. 26.
Val. Maximum. *Lib. 4. c. 3. l. 28.* *Saturnus*.
 l. 29. *Quæ*. pag. 132. l. 5. *summo Jovi*. l. 6. *Plau-*
tum. *ibid.* *vicarios*. l. 8. *Antoninus Imp.* *apud*.

Capi-

Capitolinum, ibid. nullum sacrificium. l. 9. vi-
 carium. ibid. zger. l. 10. Eutropius, l. 11. Diocletia-
 nus. l. 14 excerptis. l. 15. Valesio. l. 18. *ιδυ*. l.
 19. *ἄλλοις*. l. 20. *κολάζειν*. ibid. *ἄθλα*. ibid.
ἑαυτῶ. l. 27. Constantinum. pag. 133. l. 3. Apolli-
 nis. l. 4. quæ. l. 14. quæ. l. 16. Baluzius l. 18. quæ.
 l. 22. notum. pag. 134. l. 5. colligant. l. 12. ver-
 borum. l. 14. memorantur. l. 19. Cuperus. l. 22.
 Glossario. l. 25. usi. l. 26. Lactantii. pag. 135. l.
 2. *φοβῆς*. l. 4. *Neque*. l. 23. *δοπορεῖσθαι*. l. 24.
συλλόγων l. 27. *θυμιάσειν*. pag. 136. l. 4. lon-
 gissime l. 8. omitta sunt ista: Sap. 2. v. 1. *Dixe-
 runt enim impii cogitantes non recte*. cap. 6.
*Quoniam cum essetis ministri regni ipsius,
 non recte iudicastis*. Ita vetustiores quoque
 passim, ut Cic. pro Cn. Planco c. 6. *Iste potius,
 quam ego? vel nescio, vel non dico: vel denique,
 quod mihi gravissimum esset dicere, sed impune
 tamen deberem dicere; Non recte*. l. 14. nonnun-
 quam l. 16. reprehenditur. l. 19. Marciam. l. 25.
 apud Dionys. l. 28. *ἀπλισθᾶναι*. pag. 137. l.
 4. Petronio. l. 15. coctum. l. 20. tractantibus. l. 24.
 inferantur Nasonis versus: *Curio legitimis Sc.*
 l. 27. *indicit*. pag. 138. l. 9. fatetur. l. 14. uti. l.
 24. Aberrantes. pag. 139. l. 8. *dicuntur*. l. 26. c. 21.
 l. 27. *pondero vel numero*. l. 29. *eternam*. l. 30. *ni-
 mitate*. pag. 140. l. 11. quin. l. 13. *ligatis*. l. 16.
 persanando. l. 27. in mare mersi. l. 29. videatur.
 l. 30. Cuperus. pag. 141. l. 7. vacarent. l. 25.
Evacuatur. l. 25. *illustrat*. l. 27. *Ecclesia*. pag. 142.
 l. 2. *veritas acerba*. l. 8. Martyres. l. 9. exceptus.

ibid

ibid. Euseb. l. 12. excerptis. ibid. Valefianis. l. 15.
 Parabate. l. 16. Jonfium. l. 22. Διβαλλειν. ibid.
 Ζάβολο. l. 24. unquam. ibid. Zabolus. l. 26.
 Arte. l. 29. lib. 5. l. 30. *presidium*. pag. 143. l. 3. è
 Navio. l. 6. *mosos*. l. 9. *cum*. pag. 144. l. 5. fer-
 rez. l. 6. Formam. l. 11. quæ. l. 17. diuturnæ. l. 19.
 affirmare. l. 23. reddidit. l. 25. constituendæ. l. 30.
 secuti. pag. 148. l. 23. ad mare Adriat. pag. 160.
 l. 8. Ζωνι. pag. 174. l. 3. Oiselius. pag. 179. l. 10.
 Que. pag. 185. l. 10. εκτραγωδησειν. l. 14. Lan-
 gvidiora. pag. 189. l. 16. *Discrefcere*. pag. 191. l. 6.
 προτιρον. pag. 201. l. 2. *sumeibus*. pag. 213. l. 3.
 Crucibus. pag. 215. l. 20. δεικνυται.

5
4
3
2
1

Flv. G. L.

Lactarius

7684

